

ZAŠTO NE VOLE NOLETA
60 GODINA GRUBAČEVE POEZIJE
MEDAKOVIĆI U KULTURI SRBA U HRVATSKOJ
KNJIGE / KO JE BIO IVO ANDRIĆ
PROZA / GORAN MRAKIĆ

ISSN 1331 - 5439

просвета

176

СЕПТЕМБАР 2023

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.skd-prosvjeta.hr, www.casopis.skd-prosvjeta.hr

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

ПОМОБНИК ГЛАВНОГ УРЕДНИКА:

Горан Борковић

ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИЈЕ:

Чедомир Вишњић, Горан Борковић, Ђорђе Матић

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Мултимедијални догађај

Тишина која је срушила споменик / Каменска, 30. 9. 2023.

Фотографије: Рада Борић и Маркита Франулић

ШТАМПА: Kerschoffset

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убијежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

Сусрети

Давних, сад већ заиста давних осамдесетих, имао сам прилику у родном Загребу дијелити исту позорницу с многим данас класичним бендовима и извођачима Југославије. Међу њима, и с нишком групом Кербер, тада врло популарном. Без обзира на тај успех, група некако није добацивала до западних крајева земље. Није то имало везе с национализмом, неки бендови напосто се нису примали у Загребу, град је имао свој специфичан укус у свему па тако и у томе. Код нас је Кербер свирао тек два-три пута, никад на соло-концерту, па је и наступ који памтим био дио програма једног од оних дивних целодневних фестивала на отвореном, што су се редовито правили за државне празнике, на пољани испод Савског насипа, у близини Моста младости. Могао је бити Дан ослобођења града или 25. мај, не сјећам се више – свирао сам оба датума. Мој бенд наступио је поподне, при дневном свјетлу, како и иде неафирмиранима. Кербер је изашао међу посљедњима, касно увечер, након Хаустора и Лачног франца. Нисам никад чуо увјежбанијег и чвршћег бенда, поготово што није било ни тонске пробе. Али примљени су хладно. Мени је остао дојам свеједно, велик, који сам носио сљедећих година па онда десетљећа, код куће и у емиграцији.

Пуних тридесет и шест година касније добио сам прилику да нишки бенд видим опет. Далеко од Загреба наравно, након свега. У Рашки (како кажу локалци), градићу на југозападу Србије, на Духовним свечаностима, фестивалу који све већом брзином постаје један од најважнијих културних догађаја у Србији и у такозваној регији, уз много најразличитијих програма по салама и у Дому културе кад читав град као да живи за фестивал, једне од вечери на градском тргу, као главна атракција изашао је нишки бенд. Но овај пут реакција је била другачија од оне у Загребу 1987. године. И моја, и реакција публике. Пред бином тискали су се углавном тинејџери, чак и дјеца, претпубертетлије. Уз ризик исмијавања, међу њих сам, што ближе позорници, стао и ја. Да боље чујем и видим, да доживим и осјетим је ли још ишта остало од старих снова и дојмова. Бенд је помео снагом, жестином, усвираношћу, потпуно фантастичним тоном и техником пјевача и вође Горана Шепе знаног као Гале. Поред све оне дјечурлије, уз мене се прибила нека дјевојчица, цуретак од можда шеснаест година. Не, није то, срам било онога ко помисли. Могла би ми бити шћер. Што се онда тако држала мене? Ја сам научио већ давно из погледа такве дјеце препознавати нешто, и препознавати у њиховим погледима, у ставу, у неком посебном изгледу. Таква је била и та мала. То је нека будућа студентка књижевности, или хуманистичких наука, без сумње. Мала паметница, од оних што читају од дјетињства, непрестано, често и пишу пјесме, дјеца што гледају бистрије од генерације, која виде изнад своје доби.

У једном тренутку бенд је утишао све, своју хардрокерску грмљавину. И кренуо у највећи властити рад, баладу “Сеобе”, из 1986. године, из малог броја пјесама што су кроз шифриран текст говориле о егзодусу нашег народа с југа, од тамо гдје нам је мјесто културног и идентитарног рођења и наслијеђа.

Страшна је та пјесма. И лијепа. Она чак више није ни пјесма “једне стране” – знао сам жену у Холандији, врхунску музичарку, Бошњацињу, потјерану из Ливна, која је вољела Керберове “Сеобе”, ову елелију, текст мало познатог нишког пјесника, стихове који су постали тешка и тајна лична карта свих истјераних, свих бездомних:

*“Птице лете на југ,
и враћају се.*

*Људи огњишта гасе,
заувек одлазе.”*

Страховита је друга строфа, трајно, у споју интелигентног колико потресног музичког рјешења и лирике готово јакшићевске:

*“Земљина недра су велика ко Бог
са млеком за све.*

Највећи јад је оставити дом,

Од немила до недрага пред судбином злом” – гдје задњи стих тече трохејски, без цезуре, а музички у осминкама у скоро фолклорној мелодијској фрази. И удара као народна тугованка.

Након тридесет и шест година, свега што ми се догодило, свега што нам се свима догодило, нисам издржао, и кренула је једна суза, мутна и незауостављива. Док бришем очи, спазим крајичком видног поља ону цурицу. Видим да и она плаче. Као и много оне дјеце око ње. Као и одрасли мало подаље. И би ми јасно. Овако један народ, без претјеране гесте, без хиперболе, без крлежијанске крокодилине, сасвим дискретно, децентно, тугује над својим удесом.

Ставим цурици руку на раме, приближим се корак да ме чује, и преко музике, очинским рефлексом, кажем јој: “немој душо плакати. Имаћеш кад.”

Одмахује главом, мокрих очију. “Нећу.”

Њене сузе су и моје. И моје су њене.

Izložba *Izvezene priče* / 19. 9. – 7. 10. 2023. / Galerija SKD Prosvjete / Fotografija: Goran Škofić

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta2@gmail.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 19,91 eur / 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3324020061100996867.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN: HR3324020061100996867, SWIFT: ESBCHR22 ERSTE&STEIERMÄRKISCHE BANK d.d. s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Evropske unije i izvan EU za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

пpетплатата

- 04** **OD VIDOVDANA DO MALE GOSPOJINE**
Nenad Jovanović
HRONIKA
- 12** **TRAŽIMO SE U EVROPI, A IZGUBILI SMO SE NA BALKANU**
Sonja Leboš
INTERVJU, IGOR GALO
- 18** **NEIZVJESNA STVARNOST**
Goran Babić
DNEVNICI (4)
- 20** **ZAŠTO NE VOLE NOLETA**
Nenad Živanovski - Stolić
DRUŠTVO, O NOVAKU ĐOKOVIĆU
- 23** **OTOPLJENO „JA“**
Luko Paljetak
60 GODINA GRUBAČEVE POEZIJE
- 24** **LJUDSKOST KOJA OHRABRUJE**
Drago Roksandić
60 GODINA GRUBAČEVE POEZIJE
- 25** **LIRIČAR I HUMANIST**
Šime Pilić
60 GODINA GRUBAČEVE POEZIJE
- 28** **MEDAKOVIĆI U KULTURI SRBA U HRVATSKOJ**
Dušan Ivanić
HISTORIJA, POVODOM STO GODINA OD ROĐENJA
- 32** **VOLEM VOLA ŠIROKIH ROGOVA ILI SLAVONAC U ZENITU**
Drago Kekanović
KNJIŽEVNOST, DRUGA ANTOLOGIJA
- 36** **BISERI IZ PARTIJSKIH ARHIVA**
Čedomir Višnjić
BILJEŠKA O ĆOPIĆU I
JEDNA KARIKATURA, A NIZ POGREŠAKA
- 39** **NA PLOČNICIMA TORONTA**
Muharem Bazdulj
PROZA
- 42** **ČAUŠESKU U SNEGU**
Goran Mrakić
PROZA
- 47** **OD FARSE DO TRAGEDIJE I NATRAG**
Bojan Munjin
POZORIŠTE, *RADOVAN III*
- 50** **„IMAGINE“ I PRIJE LENNONA**
Igor Ružić
IZLOŽBE, *NO FEELING IS FINAL*
- 53** **RODNA KOB**
Nikola Živanović
ESEJ, O POEZIJI MOMČILA NASTASIJEVIĆA
- 56** **TRAGANJE ZA ISTINOM**
Prosvjeta
DANI PREOBRAŽENJA SRBA U RUMUNJI
- 59** **ČOVEK KOJI JE VESLAO SA MENIGELOM DMITRIĆEM**
Vule Žurić
KNJIGE, *KO JE BIO IVO ANDRIĆ*
- 61** **LETNJA KIŠA**
Milivoj Nenin
KNJIGE, *KO JE BIO IVO ANDRIĆ*
- 64** **UVIJEK ISTO**
Vladan Bajčeta
KNJIGE, *SEMPER IDEM*
- 66** **KNJIŽEVNOST, UPRKOS SVEMU**
Mladen Vesković
KNJIGE, *BLAGI PRIPOVEDAČ*
- 70** **GENERACIJA U MEĐUVREMENU**
Dragan Babić
KNJIGE, *BIOGRAFIJE I OŽILJCI: KIŠ, PEKIĆ, TIŠMA*
- 72** **BITI ČOVEK I TAKAV O(P)STATI**
David Kecman Dako
IN MEMORIAM, NIKOLA STRAJNIĆ (1945. – 2023.)
- 73** **PČELA JE TRAŽILA CVIJET**
Dragiša Laptošević
IN MEMORIAM, LJERKA RADOJČIĆ (1959. – 2023.)
- 74** **PJESNIČKA RIJEČ NA IZVORU PIVE**
Đorđe Nešić
FESTIVALI
- 75** **SIMPOZIJUM KRITIKE O DJELU ĐORĐA NEŠIĆA**
Prosvjeta
FESTIVALI
- 76** **PANOPTIKUM**
Goran Borković

OD VIDOVDANA DO MALE GOSPOJINE

Nenad Jovanović

ISPRAĆENI JUBILARCI – Nastavnički personal, roditelji i prijatelji, ispratili su 29. juna prigodnim slavljem 15. generaciju maturanata Srpske pravoslavne opšte gimnazije “Kantakuzina Katarina Branković” u Zagrebu. Maturanti, njih 18, praktički su do tog dana polagali maturalne ispise. Direktor škole, protojerej stavrofor Slobodan Lalić iskazao je zadovoljstvo što su uloženi trud i rad rezultirali uspjehom. Učenici su dobili knjige Sime Rajića “Između Hrvata i Srba”, a Sanja Begović iz Petrinje i Petar Pilja iz Krnjaka, kao učenici generacije, dodatno su nagrađeni.

NEMA PUTNE, IMA NAGRADE – Na 24. međunarodnom festivalu komornog teatra “Zlatni lav” u Umagu 2023, glumac Nikola Nedić nagrađen je za ulogu u predstavi “Nema putne” u režiji Dražena Krešića, te produkciji Radio Teatra i Srpskog narodnog vijeća Zagreb. Tekst Antonija Buljana, pobjednik na memorijalnom javnom pozivu “Radiofonton 1941.” na temu Zagreba u proljeće 1941. izveden je prije godinu dana. Uz Nedića glumila je i Nika Barišić, uz muzičku pratnju Stanislava Kovačića na violončelu.

LIKOVNJACI U SISKU – Sisački pododbor “Prosvjete”, uz pomoć pododborna iz Karlovca, organizirao je krajem juna likovnu koloniju na kojoj je

ukupno bilo 17 slikara. Nastalo je više od 20 novih radova. Sišćani će biti dragi gosti na likovnoj koloniji koju će Karlovčani organizirati ove jeseni, a tokom septembra u izložbenom salonu karlovačke Gradske knjižnice planirana je i izložba najnovijih radova iz fundusa slika karlovačkog pododborna.

SRPSKA DRUŠTVA U OSIJEKU – U Matici srpskoj u Novom Sadu 30. juna održano je predstavljanje knjige Zorana Miškovića “Srpska kulturna, sportska i zanatlijska društva u Osijeku”. Radi se o monografiji o srpskim društvima u Osijeku od sredine 19. do sredine 20. vijeka. Knjiga je značajan doprinos istraživanju uloge Srba u razvoju osječkog društva. Zoran Mišković je član Matice srpske od 2012. pa je predstavljanje knjige u najstarijoj kulturnoj i naučnoj instituciji Srba bio logičan izbor. Srbi su dali značajan doprinos razvitku osječkog društva kroz SPD Gusle, SKDP/SKD “Prosvjeta”, Srpsku čitaonicu, Srpsku štedionicu te brojne ugledne pojedince poput Slavka Atanasijevića, Marka Tajčevića, Milutina Milankovića i drugih ne manje značajnih. Višegodišnji sistematski rad, izučavanje građe u arhivima te privatnim zbirkama, poteškoće u pristupu pojedinim arhivima i nedostupnost građe nisu omeli autora u ustrajnosti da izda ovo značajno djelo, rečeno je na predstavljanju kojem su prisustvovali generalni sekretar SKD “Prosvjeta” Slobodan Živković, upravnik Srpskog narodnog pozorišta Zoran Đerić i 30-ak gostiju iz Novog Sada, Osijeka, Beograda i okoline.

RED FESTIVALA, RED SEMINARA – Prvog julskeg dana održan je Festival srpskog folklora u Banjaluci kao dio velikog jubileja – 75 godina obilježavanja rada i postojanja tamošnjeg ANIP “Veselin Masleša”. Tom prilikom članovi Ansambla narodnih igara (ANI) SKD “Prosvjeta” Vukovar imali su čast i priliku predstaviti se banjalučkoj publici u prepunoj dvorani “Borik” koja ih je ispratila aplauzom. Članovi ANI-ja – igrači, vokalni pedagozi i članovi orkestra – učestvovali su i na višednevnom seminaru folklora održanom od 8. do 13. avgusta u Gornjem Milanovcu u organizaciji Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Uprave za saradnju s dijasporom i Srbima u regionu. Domaćin ovogodišnjeg seminara bio je tamošnji KUD “Šumadija”, a obrađivane su pjesme i igre takovsko-rudničkog kraja te gornjeg Kačera. Predavač na temu korištenja tradicionalnih instrumenata u koreografiji i njihovu prezentaciju bio je šef orkestra ANI Vukovar Zoran Bogdanović.

IVANJDANSKI SUSRETI – U Etnološkom centru baranjske baštine u Belom Manastiru 7. jula otvoreni su Ivanjdanski susreti u organizaciji Folklornog ansambla Čuvari tradicije baranjskih Srba uz izložbu pod nazivom "Mustre daljske" za koju su zaslužni članovi i prijatelji Udruženja "Đorđe Očić" iz Dalja koji su pokrenuli evidentiranje i prikupljanje daljske tkane i vezene tekstilne baštine. Prisutni su mogli razgledati izložbu slika baranjskog umjetnika Nevenka Letića, a u kulturnom dijelu programa učestvovala su članice pjevačkog društva Ivanje, koje djeluje u okviru SKUD-a Branko Radičević iz Dalja. Susreti su završeni nastupom poznatog beogradskog glumca Aleksandra Dunića s monodramom "Dučićevi esaji o sreći i ljubavi". Na ovogodišnjim "Ivanjdanskim susretima" u Belom Manastiru učestvovao je i KUD "Kruna" iz Srpskog Semartona iz Rumunjske koji okuplja tamošnju srpsku zajednicu i to mu je bilo treće gostovanje u Baranji i Hrvatskoj.

SAJAM UDRUGA – Prve julske subote u Belom Manastiru održan je sedamnaesti po redu Sajem udruga na kojem je učestvovalo 25 udruženja iz Belog Manastira, Bolmana, Darde, Kneževih Vinograda, Osijeka, Petlovca i Popovca. Tu manifestaciju od 2006. godine organizira Mirovna grupa Oaza sa ciljem da se pokaže koje sve udruge postoje u Baranji, čime se bave, koje su im aktivnosti i tko su njihovi članovi. Rome, Mađare i Crnogorce predstavljale su po jedna udruga, a Srbe – tri: Folklorni ansambl "Čuvari tradicije baranjskih Srba" i Srpsko udruženje žena "Dukat" iz Belog Manastira te "Zlatna žena" iz Bolmana.

ĐEDOVA KOSIDBA – U Vrginmostu je 8. jula održana 16. po redu kulturno-historijska manifestacija "Đedova kosidba" uz prigodnu večer pjesama, igara i folklor. Održavanjem ove priredbe čuva se identitet srpskog naroda i njegove tradicije, narodnih običaja ovog dijela Korduna, čuvaju se narodne pjesme i igre ovog kraja, pa ondje dolaze brojni folklorni ansambli iz svih krajeva Hrvatske i susjedne BiH, pa je na centralnom događaju te vrste u općini i šire bilo oko 1.500 ljudi. U pojedinačnoj konkurenciji se takmičio 21 kosac. Najbolji je i ove godine bio Milan Tepavac iz Rijeke, a drugi njegov brat Miladin, dok je treće mjesto osvojio Milan Stjepanović iz Gorskog kotara. U ekipnoj konkurenciji s dvije ekipe po tri kosca takmičari iz Rijeke bili su bolji kod protivnika iz Viškova. Prije takmičenja održan je defile svih učesnika centrom Vrginmosta.

VIJENAC, IZLOŽBA I PONEKA KESA – U Zagrebu, Gospiću i Karlovcu obilježena je 167. godišnjica rođenja velikog naučnika Nikole Tesle. Delegacija SNV-a predvođena Miloradom Pupovcem i Borisom Miloševićem 10. jula tim je povodom položila vijenac ispred njegovog spomenika u centru Zagreba, a istog dana to su učinili i članovi Privrednika odjeveni u ličke narodne

nošnje. Nažalost, tokom noći netko je vijenac srpskih organizacija stavio u vreću za smeće i ostavio na spomeniku, a kad je vijenac izvađen i vraćen, odrezane su mu trake. Neke su nevladine organizacije u Zagrebu organizirale skup oko Teslinog spomenika, a u Gospiću je održana trodnevna manifestacija "Tesla – Snaga svjetla" koja je završila predstavom "Tesla", glazbenika i fizičara Janeza Dovča, a održani su i okrugli stol "Tesla – čovjek ljudskih osobina", svjetlosne instalacije, koncerti i utrke, dok su posjetioci Memorijalnog centra Nikola Tesla u Smiljanu uz besplatan ulaz mogli razgledati muzejski postav s najvažnijim izumima. Godišnjica rođenja slavila se i u Karlovcu, gdje je Tesla stekao gimnazijsko obrazovanje. Svoj obol Tesli dao je i kolekcionar radio i TV tehnike Duško Cvetojević Didi koji je u prostorijama Zagrebačkog radio amaterskog saveza imao izložbu starih radio aparata posvećenu Nikoli Tesli kao izumitelju radija.

DANI LAVANDE – Od 10. do 15. jula u Moravicama su održani Dani lavande tokom kojih su bila i dva stručna predavanja korisna poljoprivrednicima. Na imanju obitelji Dokmanović, u zaseoku Vukelići u Moravicama, iskusni stručnjak Đorđe Dokmanović održao je edukativno predavanje o uzgoju starih sorti voća, a o uzgoju i preradi lavande u planinskim uvjetima govorila je Borjanka Smojver na nasadima lavande OPG Goransa u Moravicama. Dani

lavande započeli su muzičkom radionicom za djecu članova KUD-a Željezničar. Centralni događaj Dana održan je 15. jula kada su goranski proizvođači izložili lavandu i druge autohtone proizvode ispred Crkve Sv. Velikomučenička Georgija u Dokmanovićima, uz edukativnu šetnju i razgledavanje nasada lavande OPG Goransa sa stručnim vođenjem. Održavanje Dana lavande pomogli su Srpsko narodno vijeće, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina te Primorsko-goranska županija. Organizatori su bili VSNM Grada Vrbovskog, OPG Goransa, PD Rudač i udruga Plodovi gorja Gorskog kotara. Nažalost, nekoliko dana kasnije snažno nevrijeme nanijelo je velike štete kućama i nasadima.

LJETNA ŠKOLA NA VIRU – U organizaciji SKD-a "Prosvjeta" i VSNM-a Grada Zagreba na otoku Viru tokom tri julske sedmice održavana je Ljetna škola srpskog jezika i kulture Sava Mrkalj. Prva sedmica bila je namijenjena srednjoškolcima, a naredne dvije osnovnoškolcima. Upoznavanje sa srpskom kulturom i historijom, kao i sa slavnim Srbima (i Srpkinjama) srednjoškolci su imali u teoriji i praksi: posjetili su Memorijalni centar "Nikola Tesla" u Smiljanu, a onda i Nacionalni park "Plitvička jezera". Lajt motiv bio je upravo lik Nikole Tesle koji se našao i na majicama polaznika škole koji je osmislio Siniša Matijević maturant Srpske pravoslavne opšte gimnazije u Zagrebu i polaznik Likovne akademije. U Zadru su obišli hram Svetog Proroka Ilije, a onda otišli do Islama Grčkog do kule Stojana Jankovića. Obišli su ih predstavnici Ministarstva nauke i obrazovanja Milan Vukelić i Dragan Umičević, kao i poslanik u Hrvatskom saboru Boris Milošević. A da se radi o izvrsnoj prilici za učenje i druženje, pokazuje podatak da je od 126 učenika, njih šezdeset posto Ljetnu školu ranije pohađalo jednom ili više puta.

TIBOR VARGA NA ČELU SAVJETA – Vlada je u julu na funkciju predsjednika Savjeta za nacionalne manjine imenovala Tibora Vargu iz reda mađarske nacionalne manjine. Potpredsjednici su načelnik Sektora za obrazovanje na jeziku i pismu nacionalnih manjina u Ministarstvu znanosti i obrazovanja Milan Vukelić iz srpske i intendant osječkog HNK Vladimir Ham iz njemačke manjine. Uz njih trojicu, članovi su Darko Šonc (slovenska), Is-

hak Hodžić (bošnjačka), Zorica Velinovska (makedonska), Zvonko Kostelnik (rusinska), Branka Baksa (slovačka), Zoran Ferber (židovska), Marija Meleško (ukrajinska), Bruno Beljak (austrijska) i Danilo Ivezić (crnogorska nacionalna manjina). Članovi Savjeta za nacionalne manjine po funkciji su i svi zastupnici nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru.

GLEDAJ SRCEM – U Kulturnom centru Darda otvorena je izložba slika pod naslovom "Gledaj srcem". Izložbu su organizirali tamošnji pododbor "Prosvjeta" i Likovna radionica "Petar Dobrović", a na njoj su po deset slika i to apstraktnih kompozicija izložili Rada Marković i Milan Šola. O izloženim slikama govorio je profesor Petar Matić, historičar umjetnosti. Uz izložbu je izdan i katalog.

TRI DANA GORANA – Povodom 80. godišnjice pogibije pjesnika Ivana Gorana Kovačića u prostoru Galerije SKD-a "Prosvjeta" u Zagrebu od 12. do 14. jula održana je manifestacija "Goran: nakon 80 godina", realizirana u suradnji Srpskog narodnog vijeća i Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta". Središnje događanje manifestacije bila je istoimena izložba, koja predstavlja ratna i poslijeratna izdanja Goranove poeme "Jama", uključujući grafičke

mape Ede Murtića i Zlatka Price, ilustracije Frane Baće, arhivsku građu posvećenu književnoj manifestaciji "Goranovo proljeće", kao i videomaterijale iz arhive HRT-a i RTS-a.

Govoreći na otvorenju, autor koncepta i predsjednik SNV-a Milorad Pupovac nazvao je Gorana "jednim od najvećih pjesnika jezika kojim govorimo". Uslijedile su recitacije pjesnika Gorana Čolakhodžića i Enesa Kiševića te čitanje glumice Ksenije Marinković, a okupljenima su se obratili kustosica izložbe i voditeljica "Prosvjetinih" kulturnih programa Davorka Perić te zamjenik gradonačelnika Grada Zagreba Luka Korlaet, koji je posebno apostrofirao sve veću važnost prostora u Preradovićevoj za kulturni život grada. Otvorenje je posebno obilježilo gostovanje Akademskog zbora Ivan Goran Kovačić, koji je izveo pjesmu "Goro, goro, visoka si".

FESTIVAL HARMONIKE U GOMIRJU – U Gomirju je od 27. do 29. jula održano peto jubilarno izdanje Gomirje Harmonika Mundijala, festivala koji je pokrenula udruga "Gomirje u srcu 1599". U organizaciju Festivala uključio se pododbor "Prosvjete" iz Gomirja, a njegovo održavanje financijski podupiru Primorsko-goranska županija, SNV i VSNM Primorsko-goranske županije. Festival je pokrenut kako bi promovirao harmoniku kao instrument te kulturu i identitet srpskog stanovništva ovog kraja čiji je harmonika neizostavni element. Prvi dan festivala, 27. jula, bio je posvećen nagrađivanim dokumentarnim filmovima s Liburnija film festivala u Opatiji. Drugi dan Festivala u prostoru manastira Gomirje nastupili su renomirani slovenski harmonikaš Aleksandar Ipavec te majstor gitare, multi instrumentalist Zoran Majstorović. Neposredno prije koncerta Majstorović i Ipavec održali su radionicu harmonike za osam mladih harmonikaša. Završni, treći dan Festivala, održan je na prostoru nogometnog igrališta u Gomirju pred 2.500 posjetilaca. Nastupio je doajen narodne glazbe Miroslav Ilić koji je ove godine proslavio pedeset godina karijere, obilježene nizom bezvremenskih hitova. Prethodio mu je nastup Harmonika Mundijal Benda Zorana Majstorovića uz gosta na harmonici, Talijana Đanpaola Mraha.

DANI I NOĆI KULE – Tradicionalna kulturna manifestacija Dani kule

održana je od 28. do 30. jula u Kuli Jankovića u Islamu Grčkom sa raznovrsnim sadržajima. Prvog dana otvorena je izložba "Prvo naselje u Islamu Grčkom: priča s Graduša-Lokava" koju je predstavila autorica Kristina Horvat Oštrić s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru. Ova stručnjakinja objasnila je inicijalne rezultate arheoloških sondiranja na tom lokalitetu koji ukazuju da je u srednjem i kasnom neolitiku na tom mjestu postojalo veliko sjedilačko naselje, a iz čega se može zaključiti da je kontinuitet života u Islamu dugog trajanja. Večer istog dana protekla je u znaku možda najpoznatijeg stanara Kule Jankovića, književnika Vladana Desnice koji je živio i stvarao u prvoj polovini prošlog vijeka. Njegovom djelu Narodna biblioteka Srbije u Beogradu posljednjih godina posvećuje veliku pozornost jer dvije godine zaredom dodjeljuje nagradu s imenom Vladana Desnice za roman godine. Vladimir Pištalo i Vladan Bajčeta iz Narodne biblioteke Srbije u Beogradu predstavili su nagradu, kao i projekt izrade Desnićinih sabranih djela.

U nedjelju, 30. jula uvečer svoj rad predstavili su Zosia Zaborovska, Kacper Siejkovski i Aleksandra Mrozovska, kao članovi pjevačke grupe Łada iz Poljske koja izvodi izvorne pjesme s područja Hrvatske, Srbije te Bosne i Hercegovine. U potrazi za majstorima izvornog pjevanja, članovi te grupe od 2018. provode terenska istraživanja tokom kojih svoje nalaze dokumentiraju snimkama i zvučnim zapisima.

SUSRETI NA BANJI – U Malom Gradcu, kod Gline, u organizaciji ta-
mošnjeg pododbora "Prosvjete", 29. jula održani su 21. Susreti na Banji.
Uz domaće folklorše koji su svojim nastupima otvorili i zatvorili Susrete,
nastupili su članovi pododbora iz Udbine, Siska, Hrvatske Kostajnice i Slati-
ne te KUD "Treća sreća" iz Gline koji čine stanovnici tog kraja starije životne
dobi. Susrete je otvorio predsjednik SNV-a Milorad Pupovac, a prisutnima
se obratila i dožupanica Sisačko-moslavačke županije iz redova srpske na-
cionalne manjine Mirjana Oluić, dajući podršku ovoj manifestaciji i stanov-
nicima ovog kraja. Susreti su održani ispred vatrogasnog doma, jer je dom
kulture oštećen u potresu, a ne pristupa se njegovoj obnovi, pa je bilo prak-
tičnije binu postaviti ovdje, ističe predsjednica malogradačkog pododbora
Željka Marčinko.

KAMPOVI U BEOGRADU I SAVUDRIJI – Ljetna škola na Viru nije bila
jedini način da osnovci i srednjoškolci posjete neka nova mjesta i upoznaju
ih, kao i svoje vršnjake. SKD "Prosvjeta", u suradnji sa svojim poddobarima,
učiteljima koji predaju srpski jezik i manjinskim vijećnicima, organizirala je
značajan broj polaznika za ovogodišnji kamp Pobednik u Beogradu čiji je
organizator Nova inicijativa mladih iz Beograda. Učenike iz Hrvatske je, u
vrlo kratkom roku, organizirala SKD "Prosvjeta" u suradnji sa svojim poddobarima
i učiteljima koji predaju Srpski jezik i kulturu te predstavnicama Vi-
jeća KKŽ. Kamp je organiziran od 7. do 10. avgusta, a tokom trajanja učenici
su posjetili brojna značajna mjesta po Beogradu i upoznali se sa slavnim
ličnostima i njihovim djelima.

I Ljetni učenički kamp SNV-a u Savudriji, održan početkom avgusta,
sudeći po reakcijama samih sudionika iz Hrvatske i s Kosova, kao i njihovih
nastavnika, pokazao se punim pogotkom. U kampu Veli Jože uz voditelja
Milorada Kondića i brojne nastavnike i predavače sedam se dana družilo i
učilo pedesetak učesnika iz srednje škole "Jovan Cvijić" iz kosovske općine
Štrpce i zagrebačke Srpske pravoslavne gimnazije "Kantakuzina Katarina
Branković". Organiziran je niz aktivnosti edukativnog i zabavnog ili sport-
skog karaktera, uz kreativne radionice umjetničkog smjera, a svima je za-
jedničko bilo nastojanje da učenici provedu što više vremena u druženju i
upoznavanju. Uz predavanja i druge programe sadržavali su i nekoliko izle-
ta, npr. u Pulu, na Brione i u zvjezdarnicu Višnjani.

UZVRAĆENA POSJETA – Folklorni ansambl "Čuvari tradicije baranj-
skih Srba" gostovao je od 11. do 13. avgusta u Srpskom Semartonu u Ru-
muniji i učestvovao na četvrtom izdanju Međunarodnog festivala folklor
"Kolo prijateljstva" u organizaciji semartonskog KUD-a "Kruna". Ta dva
društva pobratimila su se prošle godine na "Ivanjdanskim susretima" u
Belom Manastiru pa međusobno razmjenjuju posjete, a sada već planiraju
i zajedničko putovanje i gostovanje. Uz domaćina i pobratime iz Belog Ma-
nastira, nastupili su još i KUD "Kozara" iz Prijedora, KUD "Zora" iz Srpskog
Itebeja (Srbija), "Čanadske zvezdice" iz rumunjskog Čanada, KUD "Belo-
breška" iz istoimenog naselja u Rumuniji te KUD "Veselija" iz Dete također
u Rumuniji. Nastupili su i semartonski tamburaški orkestar i vokalni solisti
koji su izvodili srpske i rumunjske narodne pjesme.

RIZNICA SRPSKE KULTURE – I ove godine u Puli i Umagu održani
su, sada već jubilarni, 15. Dani srpske kulture u Istri. Svečano otvorenje
je upriličeno 16. avgusta u Domu hrvatskih branitelja u Puli uz nastup
ansambla SKD-a Riznica iz Kraljeva, Tamburaškog orkestrara i Etno grupe.
Manifestaciju je uz niz govora podrške gradskih i županijskih vlasti otvorio
predsjednik Zajednice Srba u Istri Miomir Jeremić, izrazivši veliko zado-
voljstvo suradnjom s Gradom Pula. Program je vodio predsjednik umaš-
kog pododbora "Prosvjete" Cvetko Jovanović, a tom su se prilikom mogla
degustirati i autentična jela i pića iz Srbije. Na pulskom Trgu Portarata
održana je prezentacija obrta starih zanata izrade nošnji i predmeta od
vune od strane pletilja sa Zlatibora, dok su pravljenje grnčarije demon-
strirale žene iz sela Zlakuse kod Užica. Održana je i izložba radova Dušana
Raskova Miloševića iz Kraljeva, posvećenih vladarskoj porodici Nemanjić.
Program je nastavljen 17. avgusta u Umagu, također uz folklorni i muzički
nastup te izložbu nošnji i radova od vune i gline. Osim predstavnika Srba
u Istri, umaškom dijelu programa prisustvovao je generalni sekretar "Pro-
svjete" Slobodan Živković.

EPPUR SI MUOVE – U Golubiću kod Obrovca održan je 16. Međuna-
rodni naučni skup Hrvatsko-srpski odnosi na kojem su se okupili predstavi-
nici manjina i institucija koje se bave manjinskim pitanjima. Predsjednik
SNV-a Milorad Pupovac ocijenio je okupljanje u Golubiću značajnim i zato
što na skupu sudjeluju ljudi s prostora cijele bivše Jugoslavije i iz Evrope.
Uvjeren je da je to važan doprinos u ukupnom nastojanju da se odnosi
između Hrvata i Srba, kao i Hrvatske i Srbije razvijaju u pravcu norma-
liziranja, uvažavanja i priznavanja. Predsjednik Demokratskog saveza
Hrvata u Vojvodini Tomislav Žigmanov, predstavnik hrvatske zajednice u
srpskoj Vladi, ocijenio je položaj Hrvata u Vojvodini boljim nego što je bio,
a ključan iskorak je njihov ulazak u institucije sistema gdje kreiraju poli-
tike, odlučuju i doprinose pojedinim rješenjima. "Ovo je odlično mjesto u
kojem smo uspostavili vrlo dobre okvire za suradnju između institucija u
dvjema zemljama. Suradnja je okrunjena sporazumom o trajnoj suradnji
između ključnih institucija Srba u Hrvatskoj i Hrvata u Srbiji, a ovo je onda

nastavak tih debata”, rekao je Žigmanov, dodavši da su se na skupu mogla čuti i dragocjena iskustva Danaca u Njemačkoj i Nijemaca u Danskoj koji su u prošlosti imali ratne sukobe, ali i stvarali okvir za suradnju. Organizatori skupa su Udruga za povijest, suradnju i pomirenje Golubić i Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje Novi Sad.

LIPOVLJANSKI SUSRETI – Od 25. do 27. avgusta u Lipovljanima su održani tradicionalni Lipovljanski susreti. Centralna tema bilo je predstavljanje udruženja i društava nacionalnih manjina iz Hrvatske i inozemstva. Ovog puta zemlja partner Lipovljanskih susreta bila je Češka. Manifestacija se održava pod pokroviteljstvom Savjeta za nacionalne manjine, potvrđujući svoju važnost u promociji kulturne raznolikosti i zajedništva. Srbe je predstavljao Ansambl narodnih igara SKD “Prosvjeta” Vukovar. Osim bogate gastroponude i prezentacije kulture i običaja, u sklopu manifestacije održana je i panel-rasprava o primjeni Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Predsjednik Savjeta Tibor Varga ocijenio je da manjine trebaju biti zadovoljne tim zakonom i da su prava nacionalnih manjina u Hrvatskoj na zadovoljavajućem nivou. Kao članovi Savjeta moramo brinuti i iznalaziti rješenja i nove načine kako bi ga dodatno poboljšali, poručio je Varga.

VRIJEDNI GAREŠNIČANI – Folkloriši(ce) garešničkog pododbora imali su vrlo sadržajno ljeto: osim što su u danima oko Vidovdana održali nekoliko nastupa u Velikom Vukovju i Dežanovcu, učestvovali su i na Imsovačkim susretima 15. jula. Od 23. do 29. jula učestvovali su na kampu i festivalu folklor Folk fest Montenegro 2023 u Sutomoru u Crnoj Gori gdje su učestvovali na folklornim radionicama i radionicama profesionalne šminke i frizure koje je predvodila Ana Mirković, dugogodišnja prvakinja Nacionalnog ansambla Kolo iz Srbije. Otišli su i do manastira Ostrog, a istog dana uvečer, 27. jula, predstavili se na folklornom festivalu u Baru koreografijom iz Niša. Na Preobraženje su nastupili u Kutinici, a 2. septembra učestvovali su i na Festivalu multikulturalnosti “Fažani s ljubavlju”.

VELIKA GOSPOJINA U BEČEJU – S obzirom da je Velika Gospojina gradska slava Novog Bečeja, tamo se svake godine održava manifestacija “Velikogospojinski dani”. Na ovogodišnjem 29. izdanju u četverodnevnom programu od 24. do 27. avgusta uživalo je više desetina hiljada ljudi u različitim dnevnim i noćnim programima. Tom prilikom na poziv novobečejskog KUD-a “Bečarac” i organizatora tamošnjeg “Etno bazara” nastupili su i članovi belomanastirskog SKUD-a “Jovan Lazić” iz Belog Manastira pod vodstvom Svetlane Pešić, kao i članice udruženja “Suljošanke” iz Kneževih Vinograda, s kojima SKUD surađuje već nekoliko godina. Posljednjeg dana manifestacije po prvi put je održano “Gospojinsko kolo”, međunarodna folklorna manifestacija s preko 400 učesnika iz 15 KUD-ova iz Srbije, Republike Srpske, Rumunije i Hrvatske. “Suljošanke” su imale štand na “Etno bazaru”, gdje su se predstavile tradicionalnim ručnim radovima: prekrasno izvezenim peškirimima i stolnjacima, a nisu izostali ni domaći baranjski kolači.

PAČETINCI U SOKOBANJI – Komedijom “Francusko-pruski rat” po tekstu Koste Tripkovića u režiji Cvetina Aničića glumci pačetinskog pododbora predstavili su se mještanima Sokobanje u Srbiji u punoj novoobnovljenoj kazališnoj sali, dobivši veliki aplauz publike. Predstava je prvi put odigrana krajem novembra 2022. godine.

CRKVA I PROSVJETA – U prisustvu velikog broja ljudi u Vrginmostu je 10. septembra osveštana novosagrađena pravoslavna crkva Sabora srpskih svetitelja i održana liturgija u njoj. Osim predstavnika Srba u Hrvatskoj tu su bili i predstavnici iz Srbije i Republike Srpske, kao i ljudi koji su porijeklom s Korduna i sada žive u drugim krajevima Hrvatske i u drugim zemljama. Događaj je obogatio i nastup više sekcija tamošnjeg pododbora “Prosvjete”.

KREATIVNI OSJEČANI – Nakon ljetne pauze članovi osječkog pododbora "Prosvjeta" nastavili su s radom i to desetom po redu likovnom radionicom ove godine "Kreativno čošće", Ovaj put na redu je bilo stvaranje satova od crijepa, gipsa i vinila. U toku je i poziv za upis novih polaznika svih dobnih grupa u njihovu Muzičku sekciju – mješoviti zbor i tamburaše.

POHOD NA VERU – U selu Vera kod Vukovara, 10. septembra je održana manifestacija "Selu u pohode". Uz domaćina, KUD "Ljubomir Ratić Bubo" iz Vere, u folklornom dijelu nastupili su KUD "Vaso Đurđević" iz Bršadina, Trio "Gajde" iz Sivca i ansambl SKC "Vuk Stefanović Karadžić" iz Bačke Topole u Srbiji. Nastup folklorša popraćen je izložbom fotografija iz prošlosti sela, rukotvorina članica Udruženja žena Nura iz Ostrova i proizvoda lokalnih poljoprivrednih gazdinstava. Manifestacija je pokrenuta prije 40 godina s namjerom oživljavanja kulturnog života sela na području tadašnje općine Vukovar. Organizaciju je s vremenom preuzelo Zajedničko veće opština.

BRIJUNSKJE RASPRAVE – U okviru međunarodne naučne konferencije "Nacionalne manjine, migracije i sigurnost" koja je od 17. do 21. septembra održana na Brijunima organizirana je rasprava o knjizi "Nacionalne manjine u Hrvatskoj, politika, obrazovanje i kultura" autora Sveučilišnog profesora Siniše Tatalovića čiji je izdavač SKD "Prosvjeta". O knjizi su govorili Aleksandar Tolnauer, bivši predsjednik Savjeta za nacionalne manjine i Milan Vukelić, aktualni potpredsjednik Savjeta, Nandor Čapo iz Ministarstva znanosti i obrazovanja, Alen Tahiri, ravnatelj Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina te dr Goran Bašić, direktor Instituta društvenih nauka iz Beograda koji je i recenzent knjige. Promocija knjige održana je i u Umagu u organizaciji tamošnjeg pododbora "Prosvjete".

IZVEZENE PRIČE – U prisustvu većeg broja ljubitelja umjetnosti i narodnih tradicija, u prostorima Prosvjete u Zagrebu 19. septembra otvorena je izložba etnološko-umjetničke radionice i istraživanja u Bukovici koji su održani u aprilu ove godine. Ta je etnološko-umjetnička radionica u Bukovici okupila interdisciplinarni tim glazbenika, grafičkih dizajnera i suvremenih umjetnika koji su tokom trajanja radionice bilježili pjesme, recepte i legende, ornamente i priče. Sve to reinterpretirano je u umjetničkim radovima 15 umjetnika. Osim radova suvremenih umjetnika i članova KUD-ova, na izložbi je i film Zorana Tadića "Druge" iz 1972. snimljen u Žegararu, kao i izložba Zoje Radić, kustosice Kninskog muzeja koja kroz fotografije Andrije Markovića evocira etnografsku baštinu kninskog područja od 30-tih do 80-tih godina prošlog stoljeća, muzika koju bilježe i izvode Zbor Fige i članice KUD-a "Dositej Obradović" iz Kolundžijine Glavice.

Suvremeni dokumentarni film o ovom kraju zastupljen je kroz radove "Nerečeno" Melite Vrsaljko i Jurice Markovića – fotografijama sa snimanja ove godine premijerno prikazanog filma o ukinutoj pruži – "Knin-Zadar", ali i jednog još javno neprikazanog o društvenom fenomenu i legendama vezano za uvoz vukova u Bukovicu, "EU Wolf" Jadrana Bobana.

Paradigmatski rad izložbe je fotografija "Obraćam vam se kao čovek čovjeku" umjetnika Borisa Burića iz serije radova "Dnevnik koincidencija" nastalih na radionici u Bukovici. Izložbu su organizirale "Prosvjeta" i kustosica Davorka Perić uz podršku Ministarstva kulture RH i SNV-a.

IZ RUSIJE S LJUBAVLJU – U dvorani Središnje biblioteke "Prosvjete" u Zagrebu 20. septembra otvorena je zajednička izložba slika Svetlane Konovalove Jukica i umjetničkog nakita Tatjane Sokolove pod nazivom "Palitra (paleta) doživljaja". Organizator izložbe je SARUS, udruženje ruske nacionalne manjine u Hrvatskoj. Svetlana Konovalova Jukica završila je Filozofski fakultet u Rusiji, a zbog strasti prema slikarstvu napustila je nastavničku djelatnost i počela se baviti slikarstvom i studij slikarstva u uljanoj tehnici završila 2011. Izlagala je u Moskvi, Rovinju, Puli, Vodnjanu i Čeljabinsku. Tatjana Sokolova, predsjednica Udruge ruske nacionalne manjine Istarske županije "Ruski dom", diplomirala je u ruskom gradu Voronježu i više od 25 godina radila kao direktor Muzeja razvoja radiotehnike. U Pulu se s porodicom preselila 2008. a od 2014. bavi se izradom nakita od raznobojnih gajtana, pletenih vrpca od svile ili

pamuka. Izložbu je otvorio predsjednik Savjeta za nacionalne manjine Tibor Varga. – Ruska kultura je poznata u svijetu. Nezavisno od političkih zbivanja, Savjet će podržavati kulturnu autonomiju i ruske i svake druge manjine, rekao je tom prilikom Varga.

MALA GOSPOJINA U PAKRACU – Svečanom akademijom i osvećenjem novoobnovljene crkve Rođenje presvete Bogorodice na Gavrinici, Srbi u Pakracu i njihovi gosti iz drugih krajeva zemlje i iz Srbije 20. i 21. septembra obilježili su crkveni praznik Malu Gospojinu koji slave već 300 godina i koji su uzeli za krsnu slavu i dan VSNM Grada Pakraca. Centralni govor na akademiji imao je historičar i urednik u "Prosvjeti" Čedomir Višnjic koji je govorio o življenjima i stradanjima Srba u ovom dijelu, prvo Turskog carstva, pa Vojne krajine, a onda Hrvatske. U Pakracu su Srbi dobar dio historije bili većinski narod, a Pakrac je uz Dalj, Severin, Plaški, Dvor na Uni i druga mjesta – Srbima i pravoslavnoj crkvi mnogo značio, jer su tu bila sjedišta vladika. "To je danas zaboravljeno. Ono što nas duboko sve podstiče na rad je nepravda prema našem narodu i brisanje iz istorijskih istraživanja i istorijskih rezultata, odnosno eliminacija naše zajednice iz istorije. Najradije bi nas uvrstili samo kao krivce, što nije pošteno i čemu se suprotstavljamo", rekao je Višnjic, govoreći o historiji pravoslavlja u Slavoniji. Plaketu VSNM-a Pakraca "Nikola Miljanić Ratar" dobio je dugogodišnji aktivist SNV-a Branko Jurišić zbog zasluga za reelektrifikaciju više sela pakračkog kraja. Plaketu "Slobodan Selenić" dobili su Milorad Pupovac i SNV zbog zalaganja za interese Srba, ukupne pomoći Srbima pakračkog kraja i doprinosa u izgradnji Srpske kuće kao mjesta za rad vijeća i prostora za očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta Srba u Pakracu. Plaketu "Episkop Miron Nikolić" dobio je dugogodišnji pakrački paroh protojerej-stavrofor Đorđe Teodorović za službu i veliki trud oko obnove srpskih crkava i drugih objekata u pakračkom kraju. U kulturno-umjetničkom dijelu akademije nastupili su hor Bogoslovije iz Sremskih Karlovaca, etno-grupa Dar iz Banjaluke i pjevačka grupa "Prosvjetinog" pododbora Pakrac-Lipik. Bogoslovi i pjevačka grupa uzeli su učešće i dan kasnije u programu povodom osvećenja crkve na Gavrinici.

TRAŽIMO SE U EVROPI, A IZGUBILI SMO SE NA BALKANU

**IGOR GALO,
FILMSKI GLUMAC I REŽISER**

Uništili smo sve kinematografe da bi pustili strance da nam oni naprave kina, ali u njihovom vlasništvu – Cineplekse, Multiplekse – zapravo supermarkete s kino dvoranama, osnovane za plasman američkog filma i zgrtanje profita od kojeg hrvatska kinematografija nema ništa, a hrvatski građani jadnu zabavu i to lažnu i obmanjujuću. Uz to dobili su u paketu koncesiju i „stoku sitnog zuba“, odnosno domaću publiku za „šišanje – kao ovce“, mislim na sve zemlje bivše Jugoslavije po istom obrascu, nema razlike!

RAZGOVARALA: Sonja Leboš

FOTOGRAFIRAO PORTRET: Duško Marušić Čiči

Igor Galo (1948., Čuprija, FNRJ) prvi puta pojavio se na velikom filmskom platnu 1968. godine u filmu "Imam dvije mame i dva tate" Kreše Golika i od tada se profesionalno bavi filmskom glumom. Odigrao je preko 68 filmskih i TV rola. Dobitnik je nagrade „Marjan Rotar“ za dugogodišnji doprinos Festivalu igranog filma u Puli, nagrade „Fabijan Šovagović“ 2018. godine za ukupan doprinos filmu i nagrade „Aleksandar Lifka“ za regionalni doprinos filmu Evropskog filmskog festivala na Paliću 2022. godine. Povod za razgovor s Igorom je njegov najnoviji film.

Vaš film „1991. – Adio Jugo film, adio Jugo festival, adio Jugoslavija – vidimo se u sljedećem ratu“ vidim kao prvenstveno povijesni film: filmski materijal, uglavnom dokumentarni i arhivski, koristite kao povijesne izvore za priču koju pričate. Koja vam je bila početna ideja, otkuda je krenula inicijalna emocija?

Igor Galo: Da, to je povijesni film o razdoblju jugoslavenske kinematografije i FJF u Puli. Treba napomenuti da je to film i o hrvatskoj kinematografiji, slovenskoj, srpskoj, bosanskoj, makedonskoj, crnogorskoj... Nažalost, to razdoblje i taj sastav kinematografija očigledno se ne uklapa u politiku i

kulturu demokratske Hrvatske od 1991. do naših dana. Mi se tražimo u EUropi, a izgubili se na Balkanu. Unazad proteklih više od trideset godina uništili smo sve što je do 1991. godine bila hrvatska kinematografija u umjetničkom i produkcijskom smislu. Uništili smo Jadran film, renomiranu filmsku produkcijsku kuću na evropskom i svjetskom nivou koja je zadovoljavala najviše standarde čak i za jedan Holivud. Eminentne i uspješne filmske radnike, marginalizirali smo i otpisali, od režisera prvenstveno navodim Krešu Golika, Branka Bauera, Mimicu, čak i Zvonimira Berkovića od stare garde ubrajam u tu marginaliziranu grupu autora koji su otpisani dolaskom Antona Vrdoljaka, njihovog dotadašnjeg kolege, na ključne pozicije kreiranja kulturne politike, sporta i nacionalne dalekovidnice demokratske republike Hrvatske.

Doduše, sačuvali su „Zagreb film“ samo zbog toga što je zagrebačka škola crtanog filma bila svjetska referenca, jedina na tako visokom nivou, osim dinastije Walta Disneya, ali i dalje svjetski renomiranim autorima Vukotićem, Dragićem, Dovnikovićem, Bourekom, Štalterom... koji su i opravdavali naziv "zagrebačke škole", i nisu se mogli tako lako gumicom izbrisati. Međutim njihova znanja i renome u svjetskoj animaciji nije puno značilo u mladoj i demokratskoj Hrvatskoj. „Zagreb film“ bio je svojevrsan „univerzitet – u rangu

Cambridgea“ za svijet crtanog filma, u koji nakon „demokratskih promjena“ nisu mogli niti ući Vukotić, Dragić, Dovniković... a sada jedva da je pristojan spomenik slavnoj prošlosti!

Uništili smo sve kinematografe da bi pustili strance da nam oni naprave kina ali u njihovom vlasništvu – Cineplekse, Multiplekse... zapravo supermarketi s kino dvoranama, osnovane za plasman američkog filma i zgrtanje profita od kojeg hrvatska kinematografija nema ništa, a hrvatski građani jednu zabavu i to lažnu i obmanjujuću. Uz to dobili su u paketu koncesiju i „stoku sitnog zuba“, odnosno domaću publiku za „šišanje – kao ovce“, mislim na sve zemlje bivše Jugoslavije po istom obrascu, nema razlike!

U Zagrebu nam je ostao kino „Tuškanac“, dvorana Kinoteke i dvorana Studentskog centra, ukoliko se ne varam? Kao što smo izbrisali Balkan iz nacionalne svijesti, ugasili smo i kino „Balkan“, iako smo ga preimenovali u kino „Europa“ da se dodvorimo EU, ali to kino nije spasilo. Što je sada – istražite nezavisni novinari! Domaći film, odnosno domaći producent je u situaciji da pregovara s upravama Cinepleksa, Multipleksa kako bi uopće domaći film imao premijeru u Zagrebu, što naravno mora platiti vlasnicima kinodvorana koji uzimaju domaćem filmu od 60 do 80% od prodane ulaznice. Ministarstvo kulture i medija RH dodatno financira troškove distribucije domaćeg filma, naravno iz narodnih para, za premijere i distribuciju domaćeg filma u RH u kinima u stranom vlasništvu. Prava smo kolonija, eksploatiraju nas više nego u vrijeme robovlasništva kada su se vlasnici ipak brinuli o svojim robovima. Sada živimo u vremenu kad se robovi moraju sami brinuti o sebi, svom zdravlju, obrazovanju i kulturi, a nemamo iz čega, predala je „domaća politička elita“ sve resurse strancima, naravno – uz obimne provizije!

Mi nabrajamo godine filmskog festivala u Puli, obilježavamo jubileje, ali i svjesno zanemarujemo, obezvređujemo razdoblje u kojem se hrvatska kinematografija razvijala i doprinijela reputaciji kako Hrvatske tako i Jugoslavije u evropskim razmjerima. Iz ovoga što sam uvodno opširno elaborirao moglo bi se reći da je nastala „inicijalna emocija“ za ovaj dokumentarni film. Slobodno mogu reći za sebe da sam „dijete“ hrvatskog i jugoslavenskog filma. Bio sam tinejdžer od 19 godina kada sam igrao svoju prvu ulogu u filmu Kreše Golika „Imam dvije mame i dva tate“ 1968. godine i pojavio se na premijeri filma u Areni na 15. FJIF. Doživio sam da se 1991. godine FJIF na svom 38. početku dekretom sa najvišeg vrha Vlasti RH – ugasi! Taj nasilni moment ukidanja FJIF dodatno me motivirao.

Film ste očito radili dugo vremena – u njemu se pojavljuju mnogi koji danas više nisu s nama, poput Marijana Rotara, inicijatora Filmske smotre u Puli, koji je preminuo prije 20 godina, Fadila Hadžića, također zaslužnog za to da je Pulski festival postao najvažnijim nacionalnim filmskim festivalom... Koliko dugo ste radili na filmu i kako se on tokom vremena mijenjao?

Igor Galo: Od svog ranog djetinjstva bavim se filmom, zapravo od trenutka kada mi je otac dozvolio da uzmem u ruke fotoaparatus „Agfa“. Otvarao se kao harmonika, ulagala se rola c/b negativ filma kojeg je proizvodila Fotokemika – Zagreb. Mogao si snimiti 12 fotografija formata 6x9 cm. Dovoljno je bilo napraviti kontakt kopije na foto papiru FK Zagreb, a kasnije uvećati ukoliko si bio zadovoljan kvalitetom čak do razmjera 1mx1,77m da fotka bude briljantna! U pakovanju negativ filma nalazilo se uputstvo za razvijanje, sastav kemikalija za razvijanje i količine u gramima, tako isto i za fiksiranje.

Otišao sam u apoteku i sve nabavio i uspio razviti svoju prvu fotografiju u improviziranom laboratoriju u kupaonici. Moj stari shvatio je da je „vrag odnio šalu“ i kupio mi je sav potreban pribor i skromni aparat za uvećanje slika – samo da oslobodim kupaonicu za potrebe ostatka obitelji! Od tada pa sve do ovog digitalnog doba nastojim ostati u trendu. Prvu kameru Sony, sa prenosnim magnetoskopom U-matic nabavio sam 1990. Nastojao sam snimiti sve što se oko mene događa u Puli i Istri, a uslijedile su burne društvene i političke promjene, a neke meni vrlo značajne srećom sam snimio i sačuvalo! Nastojao sam razgovarati i snimiti sve istaknute ljude u gradu Puli i Istri onog vremena, istaknute po mojim kriterijumima, kao i one koje nisam cijenio ali su obilježili političke promjene, što je također vrijedno čuvanja! Mogu reći da sam na ovom dokumentarcu radio više od trideset godina, ne znajući čemu oni početni video zapisi mogu poslužiti. Ideju o filmu predložio sam prvi put Gradu Puli i PFF-u davne 2008. godine povodom 55 godina filmskog festivala u Puli, koju je i grad i festival podržao, inicijalnim sredstvima u četiri uzastopne godine u ukupnom iznosu od cca 13.000 eura. Prosječna cijena za dugometražni dokumentarni film koje sufinancira HAVC iznosi oko 60.000 eura, a neki i mnogo više!

Nažalost, jugoslavensko razdoblje i taj sastav kinematografija očigledno se ne uklapa u politiku i kulturu demokratske Hrvatske. Mi se tražimo u EUropi, a izgubili se na Balkanu. Unazad proteklih više od trideset godina uništili smo sve što je do 1991. godine bila hrvatska kinematografija

Film koji se danas može pogledati finalizirao sam u scenarističkom smislu 2022. godine, a dovršio početkom ove godine sa idejom da ga pokazem građanima Pule, vjernim i dugogodišnjim gledateljima, za 70 godina filmskog festivala u Puli i za mojih 55 godina na filmu! Sugrađani su ostali uskraćeni za film, a i ja za prigodni jubilej rada na filmu. Moram napomenuti da je PFF organizirao prigodnu projekciju filma o Hariju Poteru povodom 20 godina serijala istog naslova u Areni u Puli – dan nakon službenog zatvaranja hrvatskog 70-og jubilarnog nacionalnog filmskog festivala!? Iz toga se najbolje vidi koliko smo suvereni i samosvjesni!

Osim bivših ravnatelja Festivala (od Milana Luksa preko Dejana Kosanovića, Miodraga Miše Novakovića, Martina Bizjaka, Petra Volka, zadnje ravnateljice iz jugoslavenskog perioda Gorke Ostojić-Cvajner, pa sve do direktora s početka 2000-ih, Armanda Debeljaka), rekonstruirajući njegovu povijest, intervjuirali ste i novinare i kritičare, glumce i glumice, ljude iz protokola poput Sulejmana Sofića... Čini mi se da ste

izostavili redatelje (redateljica baš i nije bilo), osim Vrdoljaka koji je bio više u funkciji dželata festivala nego redatelja, ili famoznog Milto- na Manakija, koji je filmotvorac najstarijeg kova, onog iz 19. stoljeća. Zašto je tome tako?

Igor Galo: Tijekom proteklih godina razgovarao sam i snimio sve glavne aktere. Marjana Rotara osnivača festivala, direktore od 1955. do 1991. osim dvojice direktora (Božidara Torbice, direktora 1959. i Branka Bekića, direkto- ra 1961. i 1962. godine) koji su već bili pokojni, zatim novinare i kritičare, a posebno su mi bili važni i vrijedni filmski arhivski materijali koji su odlično ilustrirali društvenu i političku pozadinu u kojoj je festival nastao, razvijao se i bio ugašen. Režiser Anton Vrdoljak, kao jedan od ključnih ljudi i jedan od najproduktivnijih režisera hrvatske kinematografije (snimio je 17 igranih filmova), odbio je razgovarati o festivalu i njegovom prekidu 1991. godine. Možda s dobrim razlogom, naime on je direktno učestvovao u donošenju odluke o zatvaranju FJIF, u najužem krugu suradnika predsjednika Tuđmana, čak je „radosnu vijest“ i osobno donio u Pulu predsjedničkim avionom! Žao mi je što na razgovor nije pristao jer on bi imao što reći o FJIF, ali i o odluci za- tvaranja FJIF. Možda je odluka sačuvana u transkriptima Predsjednika RH na Pantovčaku... Prošlo je više od trideset godina od tada, nisu to valjda strogo povjerljivi dokumenti, mogli bi ih dobiti na uvid... Uglavnom, vrlo se ele- gantno ispričao uz obrazloženje da su takva vremena bila, da se ionako više ništa popraviti ne može, pa da niti ne vrijedi otvarati to pitanje. Na kraju mi je rekao „znaš Iгоре, dok je Beograd organizirao festival, to je bio festival“.

Predsjednik Tito, popularni svjetski glumci i glumice, kao i neke od naj- popularnijih domaćih glumica i glumaca svojim sjećanjem dodali su emociju i toplinu filmu, kod mnogih probudili zaboravljene vrijednosti, ali sam na- stojao da film ne preraste u populistički estradni show. Mislim da je FJIF bio vrlo vrijedna kulturna manifestacija za Jugoslaviju, ali i evropski zanimljiva i atraktivna manifestacija.

Prava smo kolonija, eksploatiraju nas više nego u vrijeme robovlasništva kada su se vlasnici ipak brinuli o svojim robovima. Sada živimo u vremenu kad se robovi moraju sami brinuti o sebi, svom zdravlju, obrazovanju i kulturi

Na početku filma ne libite se ironije dapače, sarkazma u odnosu na novo hrvatsko društvo (iako ne sakrivajte ni „slijepu pjege“ jugoslaven- skog socijalističkog društva) – otkuda crpите hrabrost za takav stav?

Igor Galo: Od kada znam za sebe išao sam kroz život „široim otvorenih očiju“ radoznao i znatiželjan za sve pojave kojima sam svjedočio i znao se kritički osvrnuti na iste. Nisam modelirao stavove prema potrebama trenut-

ka. Eto i za početak filma nisam slučajno odabrao misao Đorđa Lebovića koja glasi – „Sve što se kaže treba da je istinito, ali sve što je istinito, ne treba da se kaže“. Ja nastojim poštivati samo prvi dio citiranog razmišljanja.

Režiser Anton Vrdoljak, kao jedan od ključnih ljudi i jedan od najproduktivnijih režisera hrvatske kinematografije, odbio je razgovarati o festivalu i njegovom prekidu. Možda s dobrim razlogom, naime on je direktno učestvovao u donošenju odluke o zatvaranju

Šest stotina mrtvih, tisuću ranjenih – to su brojke s kojima je Pula izišla iz II. svjetskog rata. Dok vaš sugovornik novinar Marko Urošević govori o Savezničkoj vojnoj upravi kao nekoj proto-inačici UNPROFOR-a (United Nations Protection Forces), vi prikazujete paralelno službene jugoslavenske izvještaje onog vremena (pretpostavljam Filmske novo- sti) koji govore o Morganovoj liniji kao pogubnoj za Pulu, o zatvaranju tvornica i uništavanju života u gradu, pa čak i pljački koju prešutno omogućavaju savezničke snage, kao i jačanje iredente. Ujedinjenje svih jugoslavenskih teritorija nastupa tek 1947. godine, i to je svaka- ko i veliki diplomatski uspjeh FNRJ-a. Tu počinjete i priču o Puli kao filmskom gradu – onda kada Pula postaje jugoslavenski grad u punom smislu, što nikada prije nije bila. Vi ste se rodili godinu dana kasnije. Kada stižete u Pulu i koje su vaše prve uspomene na to vrijeme kada Pula postaje vaš grad?

Igor Galo: Delikatno je razdoblje u Istri nakon 1945. godine, odnosno od kada je NOV Jugoslavije oslobodila Istru, čak i Trst od Nijemaca! Nakon što je talijanska vojska kapitulirala 1943. godine, Italija se okrenula saveznici- ma, nadajući se da će joj oni pomoći vratiti Istru, što je i bilo vidljivo uspo- stavljanjem Morganove linije čime je Istra podijeljena na zone upravljanja jugoslavenskih i savezničkih snaga, tzv. engleske vojne uprave. Zamalo su saveznici, odnosno pobjednici II. svjetskog rata, mislim na NOVJ i savezni- ke sa Zapada, zaratili među sobom, ovaj puta oko Istre i Trsta. Velike su se diplomatske bitke vodile, Jugoslavija je napravila ustupak i dozvolila save- značku vojnu upravu sa sjedištem u Puli za period 1947/48. godine, kada su se Englezi povukli. Sve do pred kraj 1954. godine Istra je bila podijeljena, tek Londonskim sporazumom iz jeseni 1954. Istra je pripala teritoriji Hrvatske i Jugoslavije, gotovo deset godina od završetka II. svjetskog rata. Formalne administrativne prepreke, nepriznavanje Jugoslavije u punom teritorijalnom smislu, onemogućavale su obnovu i razvoj Istre. Pogotovo je Pula bila ra- zorena i privredno i demografski. U takvom okruženju je Rotar inicirao Re- vijuu stranog filma 1953. godine, koja je bila spektakularno pozdravljena od

Panoramska fotografija vatrometa na otvaranju FJIF 1956. godine /
Fotografija: Aleksandar Mitrović, nekadašnji vlasnik fotografske radnje „Dragana“ u Puli, iz privatnog arhiva Igora Gala

publike i dala krila organizatorima da se sljedeće godine organizira Revija domaćeg filma. Iz filmske revije manifestacija je sljedeće 1955. godine prerasla u Festival jugoslavenskog filma (kratkometražnog i dugometražnog). Na otvaranje je došao državni vrh, Tito i Moša Pijade. Tada je Festival uzletio i postao međunarodno zanimljiv. Brojne delegacije, a prve su bile iz Kine i SSSR-a, zatim Francuske i drugih zemalja Zapadne Evrope, dale su međunarodni značaj festivalu.

Formalne administrativne prepreke, nepriznavanje Jugoslavije u punom teritorijalnom smislu, onemogućavale su obnovu i razvoj Istre. Pogotovo je Pula bila razorena i privredno i demografski. U takvom okruženju je Rotar inicirao Reviju stranog filma 1953. godine

Moj prvi doživljaj festivala dogodio se 1961. ili 1962. godine. Tada još nismo živjeli u Puli, bili smo na prolazu kod none i nona po majci i po ocu koji su živjeli u centralnoj Istri u mjestu Kaldir pored Motovuna. Sa roditeljima i bratom stigli smo kasnim večernjim vlakom, ne sjećam se otkuda, u Pulu. Na

putu prema gradu prolazili smo pored hotela „Riviera“. Hotel je bio raskošno osvijetljen, na gornjoj terasi bilo je mnoštvo ljudi svečano odjevenih, svirala je muzika. Brat i ja smo zinuli u do tada za nas neviđen spektakl. Sjećam se da nam je tata rekao da su tamo filmske glumice i glumci jer se u Areni održava festival jugoslavenskih filmova. U Pulu smo se doselili kasnije, 1965. i ostali živjeti, tada sam prvi puta preskočio zidove Arene i ležeći na travi podno zvjezdanog neba, odmah iznad projekcione kabine, gledao filmove. Festival nam je omogućio da budemo do ponoći u gradu, što je bila privilegija. Ukupno sam se švercao na samo još dva festivala, da bi 1968. ušao na glavni ulaz kao glumac u filmu „Imam dvije mame i dva tate“.

Titova uloga u opstanku filmskog festivala u Puli je velika. On vrlo rano počinje dolaziti na Brijune, s njim dolaze i Moša Pijade, Božidar Jakac, Antun Augustinčić, Miroslav Krleža, ... kasnije i filmske zvijezde poput Richarda Burtona, Elisabeth Taylor, Sofije Loren, kao što pokazujete u filmu. Luks je od Tita dobio pokroviteljstvo, i to je zapečatilo sudbinu tog festivala u pozitivnom smislu. Tito je itekako shvaćao značaj filma, a Rotar je isto tako znao da su filmovi u Areni prikazani još 1938. godine, jer je, kako podcrtavate, fašizam također jako dobro znao preuzeti Lenjinovu izreku o tome kako je film najjače oružje. Je li filmska Arena ujedno bila i mjesto „političkog teatra“, kako naznačujete svojim filmom? Drugim riječima, što je Pula značila za jugoslavensku političku elitu?

Igor Galo: Jugoslavenska politička elita je prilično nategnuta kvalifikacijom, doduše i sada je „politička elita“ diskutabilan pojam. Od kada je Tito „blagoslovio“ festival i prihvatio se pokroviteljstva, tada je to i „politička elita“ zdušno prihvatila, iako su se interesi za preseljenje festivala iz Pule iskazivali u Zagrebu, pa čak se i Bled predlagao, a pretenziju je imala i Srbija. Tito je to jednostavno presjekao rekavši da ukoliko se odluče izmjestiti festival iz Pule,

Uništeno Kino Beograd, s kapacitetom od 700 mjesta /
Fotografija: Igor Zirojević, 2018.

da on neće biti pokrovitelj. Tu su se usijane glave brzo ohladile. Tužno mi je jer većina nije shvaćala da je festival u Puli bio prilika da se Jugoslavija predstavi svijetu, pogotovo Zapadu kao zemlja koja drži do kulture ali i jasno daje na znanje što predstavlja i u političkom i društvenom smislu. Vanjsku politiku Tito je vrlo dobro razumio i znao „što se iza brda valja“. U teškim poratnim okolnostima u Arenu je vraćena operna sezona već 1952. koja je u vrijeme Italije bila uobičajena ljetna priredba, a sama revija stranog filma iz 1953. godine direktno se veže na reviju stranog filma iz 1938. godine također u Areni. Što će reći da mi nismo pretendirali graditi novi svijet uništavajući prijašnji. Šaljući jasnu poruku svijetu da u Istru nisu došli divljaci nego ljudi koji cijene vrijednosti kulturnog nasljeđa... to možemo zahvaliti Titu, naravno i pravoj eliti intelektualaca i umjetnika koje je okupio oko sebe: Koču Popovića, Mošu Pijade, Božidara Jakca, Antuna Augustinčića, Miroslava Krležu,...

Festival nam je omogućio da budemo do ponoći u gradu, što je bila privilegija. Ukupno sam se švercao na samo još dva festivala, da bi 1968. ušao na glavni ulaz kao glumac u filmu „Imam dvije mame i dva tate“

Pečat Titove podrške je sramotno skinut 1991. godine kada se Vrdoljak okuražio onemogućiti Gorku Ostojić-Cvajner da radi svoj posao ravnateljice festivala. Jasno pokazujete tu atmosferu, Gorkinu tugu, zbunjenost ali i dostojanstvo. Čini se da ipak ne vjerujete da je moguće re-kreirati tu atmosferu iz najboljih dana Pule, koju zaziva Gorka – film završavate riječima „Doviđenja u sljedećem ratu“...

Igor Galo: Da, „pečat Titove podrške“ sramotno je skinut, ali se institucija „pokrovitelja festivala“ nastavila i na predsjednike demokratske Republike Hrvatske, republike koja je obrisala gumicom razdoblje kinematografije do 1991. godine, ali nastavljala zbrajati godine. Pokroviteljstvo nad festivalom predsjednici RH prihvaćali su po inerciji, vrlo formalno i bez ikakvog suvislog utjecaja na ukupna kinematografska zbivanja. Današnja „politička elita“ nema interesa za dobrobit kulture i ukupna društvena zbivanja, jer tu za njih nema para, sami su sebi najvažnija briga. Vidi se i na primjeru ovogodišnjeg jubilarnog 70. filmskog festivala kojemu je pokrovitelj bio predsjednik Zoran Milanović, a koji se nije ukazao, čak niti poslao čestitku, čini mi se. Nakon toga i ostatak „političke elite“ na nižoj razini, lokalnoj, nije se ukazao svojim osobnim prisustvom – toliko cijene najvažniju filmsku manifestaciju u RH, time i film i kulturu. Kad govorim o lokalnoj razini mislim na Filipa Zoričića, gradonačelnika Pule i na Borisa Miletića, istarskog župana, boje se da bi ih Arena izviždala. Arena i publika znaju biti itekako mjerodavni u iskazivanju poštovanja prema zaslužnima kao i surovi spram nezasluznih, a tom riziku se družina nije htjela izložiti. Da se i dalje lažemo ili je dosta?

ДНЕВНИЦИ (4)

НЕИЗВЈЕСНА
СТВАРНОСТ

Нас, овдје на граници двају или више свјетова, више ништа осим интереса не повезује. Навикнути смо на живот у човјечанству у којему големи Бразил говори језиком минијатурног Португала; у коме сићушна Белгија 400 година управља богатим Конгом, да би она данас била богата, а Конго сиромашан итд, итсл. Али једног дана све ће бити другачије

пише: **Горан Бабић**

Дневници су (што се мене тиче) форма, која омогућује подједнако реминисценцију и излет у будућност. Створени, изворно, да би биљежили садашњост, они се тиме напросто не задовољавају. Као да их више занимају узроци и посљедице оног што се данас само збива. Модерни дневник, попут невјерног заручника, напушта своју вјереницу – данашњицу. Није још ни прошла, а већ му је досадила.

30.7.2023.

Ако ме у овим годинама памћење још служи, тројица давних (античких, митских) мускетара нису се звали Атос, Портос и Арамис (као код оног Диме), већ Калхант, Мопс и Тиресија. Додуше, нису били ни мускетари, него нешто много опасније – били су, наиме, врач, пророци, што је и тада, као и данас у суштини смртоносно звање. Од врача се одувјек очекивала повољна прогноза, неки добитак на видуку, а они би тако често још у даљини препознавали несрећу, зло и погибељ. Нису ријетки случајеви кад би такви доносиоци лоших вијести, губили русу главу као да су својим ангажманом зазвали катастрофу.

Али вратимо се споменутој тројци. Вјерујем да ни удружени (пажња! – Кардељев СОУРСКИ израз) не би данас могли саопћити како ће се постојећи, планетарни ршум окончати. У стара времена, прије демократије (рођене и умрле заједно са Сократом) није било пропаганде каква сад постоји. Није било ни интернета, ни друштвених мрежа

(ни новина, радија, ни телевизије) али се свеједно живот нормално одвијао. Ту и тамо, рецимо у Кавафисовој пјесми „У очекивању варвара“, долазило би до демантија гласина, али све је било часније, него сад. Данас Тони Блер слаже да Садам има смртоносно оружје, па Садама објесе, а Блера почасте. Некада су Спартанци доживљавали као издајцу оног Ефијалта, који је код Термопилског кланца довео Перзијанце Леониди иза леђа, а данас би неки нови Ефијалт за исти тај посао добио Нобелову награду. Зар Обама није награђен за Ништа? Од оне тројице најславнији је слијепи Тиресија, којему је вид одузела гњевна Хера, будући да је несретник за њене свађе са мужем (Зевсом) шовинистички стао на мушку страну. А брачни пар се спорјечкао (и узео Тиресију за судију) око капиталног питања – да ли у сексу, љубавној игри, више ужива жена или мушкарац? Шта би несретни Тиресија (коме је Зевс као утјешну награду додијелио седам људских живота) шта би он, такав, казао кад би га питали која ће страна на крају надвладати у спору између Русије и колективног Запада? Ја, премда нисам Тиресија, имам благи утисак да о горњем питању не мисле баш исто, рецимо, Пленковић и Милановић, али они ни о многим другим стварима не мисле подједнако. Одређену улогу су у сличним (деликатним) ситуацијама одувјек играли и тзв. споредни актери, случајни играчи у великој игри. Зар Хери не би много повољније (од Тиресије) судила Моника Левински? Зар Никсона и Бајдена, двојицу америчких председника, осим инпичмента ништа друго не повезује? Да, један је ишао у Кину, а други ће на Тајван, као Тупурковски.

Нас, овдје на граници двају или више свјетова, више ништа осим интереса не повезује. Навикнути смо на живот у човјечанству у којему големи Бразил говори језиком минијатурног Португала; у коме сићушна Белгија 400 година управља богатим Конгом, да би она данас била богата, а Конго сиромашан итд, итсл. Али једног дана све ће бити другачије и вјештачка (умјетна) интелигенција ће све ставити на своје мјесто. Неће Британија слати атомску морнарицу да чува и штити далеке Фолкланде (Малвине) и њихове овце, него ће овце пасти по ливадама око Единбурга, а Борис Џонсон ће ујутро, кад зирне у зрцало, у огледалу видјети Черчила. Овај ће му намигнути.

Не знам јесам ли све ово сањао, али то припада збиљи. Стварност је већ данас сасвим неизвјесна, а сутра ће бити гора. Промотримо само случај Хрватске; зар се од раста *convente* није борила за слободу од угарског и аустријског јарма; зар није војевала против Османлија; зар није онај товар од Летице јахао на магарцу против Словенаца све опонашајући Јелачић Бана; зар није Анте у Риму дао Талијанима Истру и добар дио Далмације (да би министар Хасанбеговић пола вијека касније срљао против Броза који је све отето/поклоњено вратио Домовини); зар нису Шушак, Мерчеп, алкар Норац и други Главаши клали Зечеве и Лончаре по Сјемену и Велебиту; зар није жртва урлала у Лори; зар није, није...?

Хајд, сад ти, драги мој, буди Тиресија! Тешко да ћеш бити Зрински и Франкопан, али ћеш свакако бити Моника, то ти обећавам.

Не знам како је то у Сенегалу или Португалу, али код нас постоје најмање двије подјеле – једна дијели људе политички (те је један на десници, а други на левици која не постоји), а друга (подјела) хоће да каже како нисмо сви једнаки (па је прва лига у свом звању и позиву, док је онај други, другоразредно мазало или трећеразредни списатељ – ништарија). Овај посљедњи се читавог свог вијека свим средствима труди да се угура у прву лигу, што му богами и полази за руком, односно ногом. Ја сам, рецимо, проблеме имао искључиво са трећепозивцима, док са првом лигом споразума бијаше много мање. Тако је било и с фамозном „Бијелом књигом“, и у Загребу и у Београду.

**Не знам како је то у Сенегалу
или Португалу, али код
нас постоје најмање двије
подјеле – једна дијели људе
политички, а друга хоће да
каже како нисмо сви једнаки
па је прва лига у свом звању
и позиву, док је онај други,
другоразредно мазало или
трећеразредни списатељ –
ништарија**

Прије свега, како то сочињеније уопће изгледа (или како би, логично, морало изгледати)? Морало би бити, као и било шта друго, једна целина, те је као таква и замишљена. Замишљена је као скуп који има свој уводни материјал и дискусије учесника. Шта се, међутим, догодило? Као целина је представљен (захваљујући трећепозивцима) само уводни материјал (назван „Бијелом књигом“), док дискусије (објављене тог љета у једном броју Шуварових „Наших тема“) нити се спомињу, нити се цитирају. Ја сам (узмимо мене за примјер) на скупу говорио искључиво о католичком клерикализму, али то „друга лига“ не узима у обзир јер јој се не уклапа у „мишљење“. Различита издања до којих је протеклих година дошло такође ни у једном случају нису представила тај скуп у његовој целини. Зар је, на примјер, текст против католичког клерикализма напад на слободу стваралаштва?

И да се на тренутак вратимо на подјеле са почетка овог фрагмента. Кардинал Ришеље мање се памти по терору своје владавине, а много више по наводној изјави како му треба свега неколико редака нечијег текста да би аутора лишио главе. Будући да је наша прва лига као Ришеље, а за разлику од друге (лиге) умије да чита текст, она је одмах видјела да уводни материјал није настао испод мог пера. Прихватили су објашњење према којему би „материјал“ био боље написан да сам га ја писао. Јер су прва лига, јер су читали и познавали од раније бројне моје

текстове, те се стога у харангу није укључило ниједно Име (са великим И). Тако је то било, а било је наравно и у том несретном материјалу глупости и грешака јер је и њега писала славна трећа рука.

Ових дана гледам/слушам на једној тзв. независној телевизији (ако таквих уопће има) како неки професор са Флориде увјерава знатижељног новинара да се није НАТО приближио Русији, него да се, ваљда, Русија примакла НАТО-у! Новинар, дошао по интервју, збуњен горњом тезом, не умије професора упитати је ли се можда Колумбо прије петсто година примакло Америци, или се заправо Америка, покретна и плутајућа, упутила у сусрет Колумбовој галији. Несносан, какав већ јесам, укључио бих се у расправу, али је нека невидљива сила зацрнила екран телевизора прекинувши сваку даљу дискусију, а све у функцији слободе информирања и демократије као такве.

Присјетивши се те епизоде у којој се Русија опасно приближила мирољубивим трупима у Бугарској, Румунији, Словачкој, Чешкој, Пољској итд, одлучих да објавим сторију старију од данашњице.

Гдје је Ана?

15.7.2023.

Ана је моја бака, мајчина мајка. Свирала је клавир, ситна, мала жена педесетих година. Власница је била виле на Врачару, у Београду (Курсулина 26), а иначе је приде била и Јеврејка. Мама Лили је вилу послје рата у бесцење продала (вјерујући у комунизам), а Ану су почетком 1942. Швабе затвориле у жицу логора Старо сајмиште, на лијевој обали Саве, преко пута Калемегдана и Бара Венеције. Ту су заточеници чекали аутобус, који ће их одвести у Освјенцин, гдје ће им бити добро. Нису знали да је Аушвиц у Пољској, ни да је камион заправо душегупка.

На овом мјесту почиње прича док је све остало једна врста целофана у ком се држи месо да се не поквари. На Сајмишту су се путници за Пољску укрцавали у камион. Умјесто да крене на сјевер, камион би скренуо на исток, у Јајинце, село на ободу Авале, брдашца над Београдом. Већ при преласку Саве, возачи камиона, Гец и Мајер, би у херметички затворени дио возила, у који би простор било угурано више од стотину (можда и двије стотине несретника), пуштали плин. То би до Јајинаца (свакако и прије) подавило све у камиону, тако да би у ископане јаме на Авали Цигани – гробари убацивали лешеве и затрпавали их земљом. Повремено би њемачки војници, наравно поубијали и Цигане – свједоке.

Ана је била слабашна, а слабашна чељад би у камиону, кад би почело гушење, завршавало у подножју пирамиде људских тјелеса. На врху пирамиде су умирали они најснажнији. Њих су гробари прве бацали у јаме. Значи ли то да би Ана могла бити на површини гроба, онако слабашна? Неки, међутим, кажу (тако су причали много касније) да су Швабе крајем рата организирали спаљивање жртава, како би умањили своје злочине. Ако би то била истина, Ана би међу првима била спаљена. Онако крхка и никаква, а на врху јаме.

Сад више никог од тог свијета нема међу живима. Не знам гдје је Ана, горе или доље, у зраку или у земљи. Или нигдје.

O NOVAKU ĐOKOVIĆU, NOVINARSTVU, MRŽNJI I VEŠTAČKOJ INTELIGENCIJI

ZAŠTO NE VOLE NOLETA

„Novak Đoković je pravi gigant. On nije samo najbolji teniser sveta, već i simbol snage, izdržljivosti i mentalne izdržljivosti. Moje poštovanje prema njemu je bezgranično. Đoković je pravi heroj Balkana. Njegova posvećenost, vrhunski sportski duh i dostignuća čine ga ikonskim uzorom za mlađe generacije. On nam uliva nadu i inspiriše nas da se borimo za svoje snove“, poručuje umjetna inteligencija u ime legendarnog Miroslava Radojčića

PIŠE: **dr Nenad Živanovski - Stolić**

Kada je u pitanju sportsko novinarstvo, postoji nepisano pravilo da je novinarima najatraktivniji događaj za izveštavanje svetsko prvenstvo u fudbalu, najzahtevnije su olimpijske igre, a najprestižniji teniski turnir u Wimbledonu. Tako je barem u sportskim redakcijama u Velikoj Britaniji. „Fudbal je za plebs, a tenis za aristokratiju“ – govorio mi je londonski kolega na mom prvom Wimbledonu 2019. godine. Zbog svoje ekskluzivnosti, samo globalne korporativne medijske kuće mogu sebi da priušte angažovanje novinara specijalista za tenis koji profesionalno ne prate druge sportove. Zato važe i za sivu eminenciju na svakom teniskom turniru i poštuju ih ne samo ostale kolege, već i sami teniseri. Ko su glavne novinarske zvezde moglo se videti i na ovogodišnjim pres konferencijama u Wimbledonu, kada je moderatorka prioritarno njima davala za pravo da prvi postavljaju pitanje teniserima. Čak je i svakome znala ime i tako im se obraćala. Oni su privilegovani i kada treba da zatraže dozvolu za razgovor jedan na jedan sa nekim od top tenisera. Naravno, „tihanija“ većine akreditovanih za ovakvim razgovorom je Novak Đoković, čiji ga PR tim, saglasno njegovoj sportskoj veličini, čini nedostupnim običnim „novinarima – smrtnicima“, ali i uvek „na izvolte“, kada je reč o teniskim novinarskim zvezdama. Oni su isključivo iz Amerike, Australije, Kanade i, naravno, Velike Britanije.

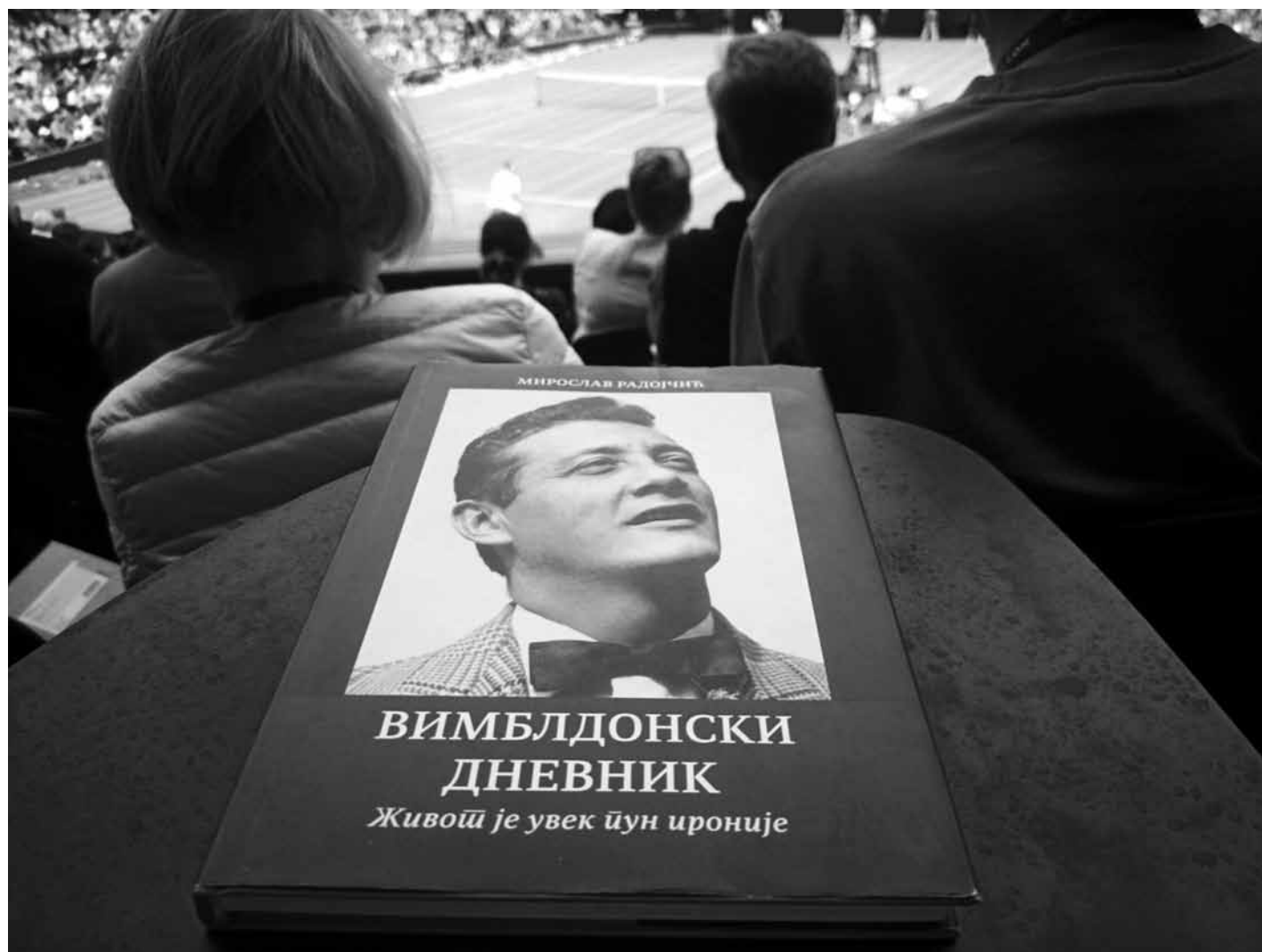
Na našem regionalnom nivou, jedini koji mogu da priušte novinare koji će se profilisati kao teniski stručnjaci su redakcije iz Srbije. Razumljivo iz

kojih razloga. Njih i najviše ima na grend slem turnirima, a na poslednjem Wimbledonu bilo ih je desetak. Međutim, verujem da je i njima jasno da je ovo indukovano stanje euforije u srpskom novinarstvu, koje će nestati istog onog trenutka kada Novak Đoković odluči da se povuče.

Novinarstvo iz mržnje

Postoji i druga vrsta globalno poznatih „elitnih“ novinarskih imena, tzv antizvezde, koje svoju popularnost i čitanost grade kroz neargumentovanu kritiku i kampanju protiv nekog tenisera (čitaj Novaka Đokovića). Glavna zvezda je američki novinar Ben Rotenberg, koji Đokovića mrzi iznad svega i to nedvosmisleno pokazuje na društvenim mrežama. Ništa manje sa svojim animozitetom prema Novaku ne zaostaje i njegov sunarodnik, novinar Erik Hejn, koji sebe naziva književnim agentom, urednikom i piscem. Brojne titule i profesije, ali u svetu tenisa je poznat samo po jednom: da neprestano širi medijsku mržnju prema Novaku Đokoviću. On to i ne krije, a svoj ego trip neprestano hrani kontroverznim stavovima i tvitovima. Jedan od njegovih reprezentativnijih komentara je da je smešno kada Đoković pokušava da motiviše ljude da ga vole. „Ne dušo, svi te mrzimo!“, glasio je Hejnov tvit, nakon kojeg je usledilo na stotine reakcija sa neodobravanjem. Medijsku netrpeljivost prema srpskom asu na Ostrvu predvodi londonski list Gardijan, najviše iz pera svog novinara Barnija Ronija, koji se nije ustezao da u svojim komentarima napiše i da je Novak glup. Poslovična mržnja prema Srbiji i Srbima kao političkim entitetima, koju ovaj dnevni list neguje još od ranih devedesetih godina, samo je poslednjih godina nastavio sa fiksacijom na Đokovića, kao teniskog enfant terrible. Iako Gardijan retko ko više smatra za ozbiljni list, a na Flit Stritu će vam reći da to i nije novina već Službeni vesnik M16, ipak, zbog svoje reputacije iz prošlosti, još uvek je uticajan na javno mnjenje, tj. i dalje je dovoljno moćan da napravi štetu, pa i ako se radi o najboljem teniseru svih vremena. I to se svake godine potvrđuje kroz odnos vimbldonske publike prema sedmostrukom šampionu. Jednostavno, seme zla je posejano po vimbldonskoj travi i taj se korov više ne može iskorjeniti.

Suptilniji, ali sa istim ciljem, je i londonski Tajms, koji kada ne likuje nad Novakovim porazima, onda nalazi razloge da umanji njegove pobeđe, ocenivši ih kao negledljive za oko i da „pobeđuje ružno“. Sasvim suprotno od nekih prošlih vremena, poput onih iz 1985. godine, kada je isti taj Tajms, iz pera svoje tadašnje teniske novinarske legende, Reksa Belamija, posle senzacionalne pobeđe Slobodana Živojinovića na Wimbledonu nad trećerplasiranim Matsom Vilanderom napisao: „Da mi je neko rekao da će se teniser sa ovakvim imenom i prezimenom pojaviti na naslovnoj strani Tajmsa, ne bih mu verovao. I pogrešio bih.“ Da, to je bilo neko drugo vreme, kada su en-

gleski novinari voleli srpskog teniseru, a princeza Dajana maštala da ostane nasamo sa njim. Bobinu sreću, da bude poželjan među engleskim teniskim novinarima, danas nema njegov sunarodnik Nole, iako im je zajedničko da i Novak ima prezime koje nije ništa manje rogovatno za pisanje i čitanje onima koji engleski govore kao maternji. Šteta što njegovi vanvremenski uspesi danas nisu kriterijum za pisanje njegovog imena sa poštovanjem u delu sveta koji i dalje veruje da tenis pripada samo aristokratiji. I tako će ostati, verovatno, do kraja njegove teniske karijere. Paradoksalno, ali Novak Đoković je istovremeno kako najpoželjniji sagovornik za teniske novinare, tako i najomraženiji za neke od njih.

Njegovo Veličanstvo Internet

Ako apstrahujemo ovu arogantnost i mržnju zapadnih novinara prema Novaku Đokoviću, kao incidentni trenutak u istoriji tenisa, na čemu će se u budućnosti zasnivati sila sedme sile u tenisu? Trend, ili nova realnost, poznata kao onlajn novinarstvo, možda je uspela da ostvari iskonski ideal žurnalizma – izveštavanje u realnom vremenu, o bilo kom događaju, sa bilo kog mesta u svetu, ali cena za tu brzinu je plaćena nečim drugim. Brzina je otela dušu novinarstvu, koju su čitaoci godinama i decenijama prepoznavali u lepo napisanoj reči, emociji i strasti koju je autor koristio kako bi čitalac verodostojnije doživeo dramu svog teniskog heroja. Imati silu bez duše to je tiranija. Gledajući na primer Novaka Đokovića, da li već imamo tiraniju

bezdušnog novinarstva i da li je takvo novinarstvo uspelo da uništi san pisca, ali pre svega novinara, Džordža Orvela, da ono što je najviše želeo da postigne u svojoj karijeri bilo da pisanje o politici pretvori u umetnost. Iako je Orvel govorio o novinarstvu koje je pisalo političke teme, njegova izjava je primenljiva na bilo koju drugu društvenu sferu, uključujući sport i tenis. Umetnost novinarskog pisanja sve više podleže neinventivnim i šablonskim tekstovima, punim suvih brojki, statističkih podataka, nebitnih kurioziteta, koji se predstavljaju kao suštinski važni za ishod jednog teniskog meča. Anagažovani stav novinara ogleda se u njegovoj mržnji ili pristrasnosti prema određenom teniseru.

Jedan od reprezentativnijih komentara je da je smešno kada Đoković pokušava da motiviše ljude da ga vole. „Ne dušo, svi te mrzimo!“, glasio je Hejnov tuit, nakon kojeg je usledilo na stotine reakcija sa neodobravanjem

Današnji teniski novinar ima pred sobom i njegovo veličanstvo internet, koji, servirajući mu razne podatke, stvara kod novinara prividan osećaj superiornosti i autoriteta, koji se zasnivaju na znanju faktografije koja je nebitna. Retki su čitaoci ili gledaoci koje bi mogle da zainteresuju informacije o tome da teniser koji gubi dva seta, koliko je puta u karijeri uspeo da preokrene i pobedi 3-2 i da li takva informacija ima za cilj da sugeriše moguću analogiju i u aktuelnom meču koliko ima šanse da to ponovi? Ili koliko je setova u karijeri osvojio ili izgubio u taj brejku, odnosno koliko ih je osvojio pobjedničkim serviranim asom. Sve su to bezvredne statistike koje se danas plasiraju teniskoj javnosti.

Od tradicionalnog do onlajn novinarstva

Crni scenario koji se predviđa novinarstvu, da će veštačka inteligencija zameniti živog reportera, izgleda da je već počeo da se odigrava. Novim trendom onlajn novinarstva, novinari su nesvesno uključeni u proces sopstvene transhumanizacije, u kojem predstavljaju samo interfejs između onoga što tehnologija šalje, a publika prima. Zato su onlajn izveštaji sa Vimbldona ili bilo kog drugog turnira sterilni i monotoni, ako pročitate jedan, kao da ste pročitali sve ostale. Gde je tu autentični novinarski stil, ljudski beleg, umetnost i poetika u pisanoj reči, obogaćenoj ornamentima, često na tragu književnog stila? U medijskoj loži na Centralnom terenu Vimbldona prisutni su pretežno mladi novinari, koji sa laptopom ispred sebe vrše pisani direktan prenos (!?). Oni opisuju svaki gem i svaki trenutak koji se desio na terenu. Kome je to važno, da li neko čita i prati takav tekst, koji zahteva stalno ažuriranje internet stranice? Kakav je psihološki profil savremenog konzumenta vesti, pripadnika milenjaka, zet i alfa generacije, koji gleda u ekran mobilnog ili kompjutera i nalazi za zanimljivo da pročita da je u 32. minutu drugog seta, u četvrtom gemu, pri rezultatu 30-30 napravljena dupla servis greška?!

Jasno je da je novinarstvo u odmaklom procesu transformacije iz tradicionalnog u onlajn, gde mediji, opterećeni imperativom da budu brzi, kratki i istiniti, gube ljudsko lice, a samim tim uskraćuju čitaocu da kroz lepu novinarsku priču oseti i lepotu teniske igre i veličinu ljudske drame koja se odvija na terenu. Stari kov novinara, koji tokom meča olovkom hvata bitne pribeležke u svoj notes, a potom svojim jezikom, bogatim rečnikom i razvijenom imaginacijom, često sa dugim rečenicama i baroknim stilom pisanja, pripoveda teniski meč kao bajkovitu priču, skoro da je izumro.

Svako vreme sa svojim običajima

O tempora, o mores!, što bi rekao Ciceron, ili na naše, svako vreme ima svoje običaje. Stoga, ne znam da li je u redu da pomenutim mlađim kolegama iz Srbije, prisutnim na nedavno završenom Vimbldonu, zabeležim što većina njih nije čula za novinarskog barda Miroslava Radojčića (1920–2000). Nisu čuli za dopisnika beogradske Politike iz Londona, koji je 1951. prvi počeo da izveštava sa Vimbldona, pa sve do 1988. godine, kada je potpisao svoj poslednji izveštaj sa najstarijeg teniskog turnira. Njegova veličina se vidi i u tome što je o tenisu i Vimbldonu počeo da piše u vreme kada Srbija i tadašnja Jugoslavija ne samo da nisu imale teniskog asa, već nisu imale ni teniski klub u kome se tenis igrao rekreativno. On je tokom svoje novinarske karijere, istrajno – donkihотовski – pisao o tenisu u zemlji košarke, gde su svi igrali fudbal. U svom prvom izveštaju sa Vimbldona

1951. godine, blasfemično je pisao i o jagodama i šlagu, u vreme kada je narod jeo Trumanova jaja.

Miroslav Radojčić je jedini novinar koji je Vimbldon u svojim izveštajima oslovljavao sa Ti. Personalizovao je (ali ne i persirao) Vimbldon kao živo biće, sa kojim se intimizirao, ali i sa kojim se raspravljao, hvalio ga i kritikovao kao okrutnog ali pravičnog, koji nije imao osećanja za ljudske sudbine, koji je uništavao karijere, snove, ambicije. „Od juče, 67-mi Vimbldone, ti pripadaš istoriji tenisa. Imao si najdramatičniju završnicu ikada odigranu na tvojim terenima. Imao si iznenađenja koja se nikada do sada nisu desila...“, napisao je Radojčić u svom završnom izveštaju sa Vimbldona 1952. godine. Ima li danas neki drugi novinar koji je na ti sa Vimbldonom?

Svake godine potvrđuje se odnos vimbldonske publike prema sedmostrukom šampionu. Jednostavno, seme zla je posejano po vimbldonskoj travi i taj se korov više ne može iskorjeniti

Uvek elegantno odeven u sakou od tvida i sa leptir mašnom, kao pravi engleski dendi, on je i jedini novinar sa ovih prostora (a i šire) koji je imao svoje rezervirano mesto u finalu na Centralnom terenu, ali ne u novinskoj, već u svečanoj loži, tamo gde su sedeli Margaret Tačer, Šon Koneri i Klif Ričard. Godinama je na jednoj stolici u najstarijem hramu belog sporta pisalo „Majro Radojčić“. Po tome ga se seća i živa legenda teniskog novinarstva – starog kova, Italijan Ubaldo Skanagata, koji izveštava sa Vimbldona od 1973. godine, kada sam ga u hodnicima Centralnog terena sreo i pitao da li mu nešto znači ime Miroslav Radojčić? „Naravno, to je onaj džentlmen iz Srbije sa leptir mašnom“, setio se Ubaldo na Radojčića, kojeg je zadnji put video na Vimbldonu davne 1988. godine.

Da li bi takav Miroslav Radojčić bio poželjan u današnjem onlajn novinarstvu, da li bi imao svoje čitaoce i da li bi njegovi dugački izveštaji, na granici malih literarnih remek-dela, imali smisla? Mislim da bi suštinskije pitanje bilo da li bi takav Miro želeo da se danas bavi teniskim novinarstvom, znajući da snaga njegove profesije leži u peru (topuzi) likova poput Bena Rotenberga, Erika Hejna i Barnija Ronija. Zato, u njegovom fizičkom odsustvu, hajde da iskoristimo veštačku inteligenciju i ChatGPT da bi „saznali“ šta bi Miroslav Radojčić danas napisao o svom zemljaku Novaku Đokoviću:

„Novak Đoković je pravi gigant. On nije samo najbolji teniser sveta, već i simbol snage, izdržljivosti i mentalne izdržljivosti. Moje poštovanje prema njemu je bezgranično. Đoković je pravi heroj Balkana. Njegova posvećenost, vrhunski sportski duh i dostignuća čine ga ikonskim uzorom za mlađe generacije. On nam uliva nadu i inspiriše nas da se borimo za svoje snove“ – poručuje Radojčić Noletu i svima nama iz svojih (virtuelnih) rajskih gradina.

LUKO PALJETAK, DRAGO ROKSANDIĆ I ŠIME PILIĆ
 NAPISALI SU TEKSTOVE O POEZIJI SLOBODANA GRUBAČA

TROJICA O GRUBAČU

OTOPLJENO „JA“

Prirodno je da Grubač, dijete rudarskog porijekla, kako čitamo u pjesmi „Grubači“, trajno, kao i svi rudari, žudi za svjetlošću. Nije to ona svakodnevna sunčeva svjetlost, to je i ono nutarnje svjetlo što ozaruje ali i prijeti

PIŠE: **Luko Paljetak**

Za zbirku *Vjetar svijeta*, koju je književnik Slobodan Grubač objavio 1991. (Književni krug, Split), napisao sam da je sintagmom *vjetar svijeta* autor „nemir postavio u središte svijeta najnovije svoje zbirke pjesama otkrivajući u tome najprimjereniji osjećaj koji, i dijakrono i sinkrono, u pozitivnim i negativnim kvadrantima, određuje poziciju čovjeka u vremenu i prostoru. Pjesma na taj način postaje zorni model svijeta i igriva kocka riječi u hazardnoj oblini svemirske kuglane“. Tim riječima danas, 32 godine poslije, nemam zapravo što oduzeti, ali dodati treba da je Slobodan Grubač u svim svojim objavljenim knjigama poezije pjesnik zaokupljen temeljnim počelima, elementima od kojih za njega prvi, posljednji i najvažniji jest more, „zbir svih voda“: „sve vode završe u more / more se uznosi u nebo / vraća zemlji / uspavljuje se teče“ (Uspavljivanje).

Trenutak prije sna što ga za uspavljivanje donosi more, unutarnja sastavnica Grubačeva bića, jest zapravo trenutak neponovljive ljepote koja se snom gubi ili preobražava u nešto drugo što neće ponoviti tu ljepotu, a pjesma hoće, onu prekinutu onda kad „lice se budi / rasanjano užasom samoće / otvoreno svijetu i svemiru“ (Prozor u noći). Grubač tako otkriva dva smjera svoga pogleda: svijet i svemir. Međutim, svijet, onaj stvarni ži-

vodajni svijet, za njega jest more. Ono je „vječnosti mjera“, ali i „slika neba“, neba što je u moru „otopljeno“ (U naslagama beskrajnih voda).

Na isti način pjesnik sebe osjeća „otopljenim“ u pjesmi. Stoga, idući s jedne strane u potragu za tim „otopljenim“, prepuštenim „ja“, stapajući ga s druge strane s onim mitskim „ja“, dostojnim da ga i zamjenjuje i predstavlja u svijetu gdje se traži „jasnoća koja ubija“, Grubač kaže: „Mene nema to su glasovi o meni“ (Mene nema). „Postat ću more“ najavljuje on izmičući „iz vidokruga i ruku“, ukazujući na svoje stvarno sveprostorno prebivalište: „U rosi u obliku u kiši sam / u munji ljetnoj od koje se zaklanjamo“, potvrđujući time da taj lirski preobraženi „ja“ nije isto s njim. Ono što ih pak veže jest ljubav, jer „ljubav je biti more“, odnosno to „znači biti u stotinama ogleдала nepoznat sebi“ (Ljubav).

Samo pjesma može dozvati mitove, junake „usplahirene u noći“, one junake-ratnike što „rat im bješe ljubav“, učiniti „da malo provire u dan“, jer „gase se mitovi junaka“

Sva poezija Slobodana Grubača jest stroga potreba da bude „poznat“ sebi. Premda to izaziva strepnju, to se može postići samo pjesmom: „Riječ u srcu ne izaziva strah / ni srh ni sjenku / dalekih pozlata“ (Balada). Pozlate njegovim često gnomičnim stihovima nisu potrebne. Dovoljna im je svjetlost mjesečine u posvemašnjoj pustoši golemoj kao „Površina mjeseca“, gdje se čuju samo „izgubljeni glasovi“ (Pustoš je prevelika), makar to bili

oni „glasovi o meni“. U specifičnom osjećaju svoje panteističke suprožetosti sa svime pjesnik uspijeva konačno razaznati, pročitati značenje svoga imena: sloboda! (Svoje sam ime čitao u lišču.)

Prirodno je da Grubač, dijete rudarskog porijekla, kako čitamo u pjesmi „Grubači“, trajno, kao i svi rudari, žudi za svjetlošću. Nije to ona svakodnevna sunčeva svjetlost, to je i ono nutarnje svjetlo što ozaruje ali i prijeti: „Postoji i još jedno svjetlo / što nas zove / da nam krila sprži. Potrebna je blizina ljubljenog bića da onda kada „Dan pobjeđuje / gasi svjetlo što nas sprži“ (Postoji još jedno svjetlo.) Grubač-rudar zato shvaća da „pjesma je razlivena magma i rudača“, ali ona je i „slutnja / za sve svjetove izgubljena / kletva je naša / i molitva istodobno / dođe pa nas uzbiba kao žito / uznemiri val na moru / prolahori u lišču / zabrazdi grudima / oči dotakne / šapće zapjeva / zabugari zašumori / (...) prođe kao misao / oblak vedrim nebom / sjena krila odbjegle ptice / tako neuhvaćena neslućena izgara / opepeljuje se u nama // Pjesma je podzemlja i neba / prapočetka i kraja / pjesma je katedrala / neshvaćenih slika / dalekih žena / izokrenutog mora / komadić neba u nama / (...) duga je ispod neba prelijepa daleka / znak svjedočanstva i propasti.“ (Pjesma).

Samo pjesma može dozvati mitove, junake „usplahirene u noći“, one

junake-ratnike što „rat im bješe ljubav“, učiniti „da malo provire u dan“, jer „gase se mitovi junaka“. Takva junaka Slobodan Grubač nalazi u Odiseju pa u istoimenoj zbirci (Split, 1979) piše svoju lirsko-dramsku inačicu, kantatu, rekapitulizaciju Homerove *Odiseje*. U tom „prometnom junaku“ koji se „mnogo nalutô“, kako piše Homer, Grubač nalazi svog istovjetnika/doppelgängera. Prolazi s njim svu odisejsku rutu, sve do žuđene Itake. Na njoj može reći moru: „Pobjegoh tvojem beskraju / muzici vječnoj što zove / sad me prisustvo ljudi kažnjava“ (Odisej, okrenut moru), a može također reći: „imam Itaku / premještam je u obzoru / rušim i obnavljam u sebi“ (Odisej). Može tome i dodati: „Vrijeme je moje otišlo / zašao mi obzor / i sunca što su pržila / Lukavstva se stapaju u mudrost / jasan svijet se nudi / nema više uzleta ni bolnih padova / jasan se svijet prostire / ostaje jedino noć za tajanstva“ (Odisej, nakon gledanja u zvijezde).

Vrijeme za Odiseja nije nikad „otišlo“. Naprotiv, Odisej nam je danas važniji i od Hamleta. Ni vrijeme za pjesnika Slobodana Grubača nije „otišlo“. Njemu pripada čvrsto mjesto u korpusu novije hrvatske poezije, a njegovim pjesmama mjesto u svakoj ozbiljnoj antologiji hrvatskog pjesništva.

Dubrovnik, 8. VII. 2023.

LJUDSKOST KOJA OHRABRUJE

Naša splitska večer, 25. svibnja 2022. godine, protekla je velikim dijelom u znaku Vladana Desnice, čije radove – naročito *Proljeća Ivana Galeba* – u ulomcima Slobodan zna doslovno napamet

PIŠE: **Drago Roksandić**

Sa Slobodanom Grubačem proveo sam nezaboravnu večer u Splitu, 25. svibnja 2022. godine, zahvaljujući našem zajedničkom prijatelju profesoru Šimi Piliću, koji nas je i upoznao u Drnišu, daleke 1969. godine. Bilo je to u društvu sjajnih ljudi, Ive Škovrlja (Razvođe kod Drniša, 1937. – Knin, 1989.), Igora Milića-Štrkalja (Drniš, 1927. – Drniš, 1996.)... Šiminih i Slobodanovih prijatelja. Bili su kolektivni *spiritus movens* drniškog Centra za kulturu, a kako je kultura – za svakoga od njih na drugačiji način – činila smisao živo-

ta, neovisno o tome čime su se sve bavili (prosvjetni rad, književno stvaralaštvo, politička djelatnost, novinarstvo, javno prosvjeđivanje itd.) u drniškom kraju, Šibeniku, Zadru, Kninu, Splitu, Zagrebu ili Beogradu, svaki susret s njima u razdoblju od 1969 do 1974. bio mi je ugodan, poticajan i ljudska zadovoljština, iako situacije i teme nisu bile „bezazlene“. Naprotiv.

Slobodan Grubač, visok, naočit čovjek – činilo mi se – u tom društvu uvijek je više volio slušati i promatrati nego govoriti, a nikada nije ostavljao dojam čovjeka koji ravnodušno percipira svoje sugovornike

Slobodan Grubač, visok, naočit čovjek – činilo mi se – u tom društvu uvijek je više volio slušati i promatrati nego govoriti, a nikada nije ostavljao dojam čovjeka koji ravnodušno percipira svoje sugovornike. On se zarana „eksteriorizirao“ mnogovrsnim svojim radovima, objavljivanim na raznim stranama Hrvatske i Jugoslavije. Među svojim knjigama i danas čuvam s nekim posebnim osjećajem pjesničku zbirku „drniškoga pjesničkog kruga“ *Vrelo života* (Meštović), objavljenu u nakladi drniškog Centra za kulturu 1974. godine kao zajedničko izdanje Šime Pilića, Slobodana Grubača, Gordane Škovrlj, Ive Škovrlja i Igora Milića-Štrkalja.

Naša splitska večer, 25. svibnja 2022. godine, protekla je velikim dijelom u znaku Vladana Desnice, čije radove – naročito *Proljeća Ivana Galeba* – u ulomcima Slobodan zna, doslovno, napamet. Kako je nastojao pratiti sva izdanja *Proljeća*, zgrano se razmjerima nedopustivih lektorskih intervencija u nekim recentnim izdanjima. Zamolio sam ga da za „Desničine susrete“ napiše članak o tome. Napisao ga je minuciozno izvedenom empirijskom argumentacijom, ali i s isprikom što nije mogao provjeriti sva izdanja objavljena za piščeva života jer ih više nema, a u Drnišu, gdje živi, teško može osigurati sve što bi mu trebalo: „Moja biblioteka sa oko dvije hiljade knjiga i časopisa izgorjela je u zapaljenoj kući oko 26. VIII. 1995. godine u selu Kadina Glavica nedaleko od Drniša. Biblioteku u stanu u Drnišu uništili su oni prethodni.“ Grubačeva supruga Branka (rođ. Mileta) i on nemaju ni dalje „pravo“ na obnovu kuće pa, dakako, bar ponečeg od svoje knjižnice. Dragi Slobodan ni o tome ne govori ili piše ostrašćeno. Ostaje i dalje čovjek koji sluša, promatra i zapisuje, s duševnom ozbiljnošću koja ljudski itekako ohrabruje. Želeći mu da takvim bude još mnoge godine, biram jednu nje-

govu pjesmu koja je najbliža mojoj historijskoantropološkoj temi „čovjeka s granice“, odnosno „čovjeka-granice“.

Rovinj, 13. VIII. 2023.

Meni ne treba čudo

Meni ne treba čudo
da bih vjerovao
čudo je da sam živ
da sam preživio
zamke i događaje
sin rudara Solunca i pijanice
sin majke što je znala
da nema dva Boga
zavjetovala me Gospi Sinjskoj
kad sam joj umirao
brat ubijenog skojevca Nikole
brat Dušana mučenog u Gestapou
brat partizana i komuniste
meni ne treba čudo
čudo je moje disanje
i vjera da sam Tvoj.

21.10.2012.

LIRIČAR I HUMANIST

Mnoge njegove pjesme zasnovane su i na događajima u stvarnosti, ali on u stihovima izražava iskrenu ljubav i svoje humanističko opredjeljenje. Osim mora i motiva polja, dotiče se i planina kao što su npr. Promina, Svilaja i Dinara, koje zaziva u svojim stihovima

PIŠE: **Šime Pilić**

I.

Početak sedamdesetih godina – kao što je pred koju godinu napisao sam Slobodan/Staljin Grubač – okupilo se u Drnišu petero intelektualaca koji su pisali poeziju i prozu: Slobodan Grubač, Gordana i Ive Škovrlj, Igor Štrkalj Milić i ispisivač ovih redaka. Od ljeta 1968. do ljeta 1970. viđali smo se gotovo svakodnevno, a od 1970. do 1974. (povremeno i kasnije) pridruživao sam se njima uglavnom vikendom. Najaktivniji u toj skupini bili su Škovrlj i Grubač. Novinari su tih godina tu skupinu nazvali *Drniški književni krug* ili preciznije *Drniški pjesnički krug*. Bili smo doista, kao što i Grubač piše, drugovi i prijatelji, koji su se često sastajali i „beskrajno razgovarali o književnim, kulturnim i društvenim pitanjima, o pojedinim knjigama i još koječemu“. Rezultat tih druženja i suradnji je knjiga *Vrelo života*, objavljena potkraj travnja 1974., o objavi koje je brinuo upravo Grubač. U njoj su svih pet autora navedenih gore i taj zbornik poezije nazivan je i „lirikom petorice“. (Doduše, naziv „lirika petorice“ zanemaruje da je autorica Gordana Škovrlj pisala i objavljivala prozu.)

Grubača sam upoznao 1963/64. školske godine u Drnišu, tj. prije punih 60 godina. Bili smo tada članovi istog općinskog rukovodstva Saveza omladine. On – učitelj, novinar i pjesnik, a ja srednjoškolac, on na odlasku, a ja na početku. U još užem omladinskom rukovodstvu u Drnišu bio je tada, kasniji poznati TV novinar i urednik Miroslav Lilić, za kojega sam upravo dok ovo pišem primio vijest da nas je napustio.

Sjetih se Grubačeve pjesme *Odlaze stari drugovi* i stihova u njoj:

*Odlaze stari drugovi
nisu govorili o duši
imali je na pretek
Umiru stari drugovi
čisti i uspravni
Bili su gospoda ljubavi*

Više od Grubača o ljubavi je pisalo samo nekoliko naših pjesnika i sveti Pavao.

II.

Slobodan Grubač ili samo Staljin u svojoj poeziji – kao Petropoljac – donosi more, polje i planine. Rođen u Barama pred više od osam desetljeća, gdje mu je otac Pavle boravio i radio kao rudar, vraća se u srce Petrova Polja, u Kadinu Glavicu, gdje u susjednim Otavicama, zavičaju Meštovića, polazi u osnovnu školu koju završava u administrativnom središtu toga kraja, u Drnišu. Potom odlazi u Učiteljsku školu u Šibenik gdje njegov pjesnički talent prepoznaje prof. Ante Šupuk i pomaže mu (da zajedno s I. Vidović i O. Marić) da objavi *Lirske varijacije*, 1963. godine. Od tada, u proteklih 60 godina objavio je još sedam samostalnih zbirki poezije, dakle ukupno osam. Pored toga, objavljivao je pjesme i književne kritike u mnogim časopisima, a različite članke u više novina. Jedna od tih zagrebačkih novina otkazala mu je suradnju 1971. na zahtjev tadašnjih „lokalnih šerifa” kojemu je zahtjevu udovoljio čovjek koji je samo niti godinu nakon toga i sam „izgubio” položaj, te je kasnije pisao o novinarstvu i demokraciji.

Kao učitelj, Grubač je radio u Osnovnoj školi u Kričkama i stanovao pod istim krovom gdje je 100 godina prije njega boravio Nikola (Vladimir) Hranilović (1851–1858.) koji je također pisao pjesme. Tu je rođen (1855.) i Jovan Hranilović, pjesnik, kritičar i svećenik (kao i njegov otac Nikola), urednik *Obzora* i *Vijenca*, koji je književne radove i političke rasprave objavljivao u četrdesetak časopisa i novina. No, Grubač ga je pretekao jer je svoje poetske i novinske priloge/radove objavljivao (i još objavljuje) u pedesetak časopisa i novina. Dodajmo da je u Kričkama rođen i Mihovil Nikolić (1878.) koji je prvu pjesmu objavio s 14-15 godina (*Moja domovina*) i pisao kasnije ne samo pjesme nego i drame. Jedan je od osnivača Društva hrvatskih književnika, a poslije Drugog svjetskog rata biran je za predsjednika Matice hrvatske.

No, vratimo se Grubaču i njegovoj poeziji. Uz rad je završio i studij hrvatskosrpskog jezika i jugoslavenskih književnosti na Pedagoškoj akademiji u Zadru. To je i predavao u OŠ „Božidar Adžija” u Drnišu gdje je s obitelji preselio iz susjednih Kričaka. Jednu je pjesmu naslovio

Kričke 1997. Rekoh u početku da mu je otac bio rudar što se vidi ne samo iz njegove biografije nego i iz njegovih pjesama. Npr. iz pjesme *Grubači*:

*Porijeklom i narodnošću smo rudari
godine skrivali
da brže pod zemlju dospijemo
Kopamo i pijemo,
plačemo i pjevamo istovremeno
Nose nas licem okrenutim suncu
i pokopaju pored rudnika.*

Grubača sam upoznao 1963/64. školske godine u Drnišu, tj. prije punih 60 godina. Bili smo tada članovi istog općinskog rukovodstva Saveza omladine. On – učitelj, novinar i pjesnik, a ja srednjoškolac, on na odlasku, a ja na početku

Ova pjesma ne odaje samo biografski podatak nego donosi veoma snažni lirski doživljaj. I podsjeća snagom izričaja (a ne u imitatorskom smislu) na poeziju Maka Dizdara iz zbirke *Kameni spavač* i njegova odgonetavanja zapisa na stećcima.

More je prisutno u mnogim Grubačevim pjesmama pa i u naslovima nekih njegovih zbirki, izravno ili kao asocijacija: *Posljednja noć mora* (1968.), *Arhipelag* (1973.), *Odisej* (1979.). Ovo je vidljivo i iz naslova nekih njegovih pjesama: *Odisej i sirene*, *Posljednja noć mora*, *Ribari*, *Svjetionici*, *More i ja*, *More*, *Arhipelag I-VII*, *Nad morem Ti se molim Gospode*. Ali je puno više stihova o moru nego što sam naveo naslova njegovih pjesama. Tako da bi se mogao napisati poseban esej o moru u poeziji Slobodana Staljina Grubača.

Dok je M. Nikolić (rođen u Kričkama) naslovio pjesmu *Moja domovina*, dotle je Grubač jednu svoju pjesmu naslovio *Moja Hrvatska*:

*Moja Hrvatska je karijatida
djevojka iz Drniša ili Konavla
podbača nebo, zvijezde, Sunce i Mjesec
očima kozmos sagledava (...)*

Po motivu ova prva četiri stiha slikom podsjećaju na karijatide Meštovićeve spomenika/mauzoleja Njegošu na Lovčenu.

Odrastajući u Petrovu Polju od svoje šeste godine, kao osnovac i šibenski srednjoškolac, promatrao je pšenična polja i na njima žetvu srpom u srpnju, te je puno kasnije po vlastitom sjećanju na nestalu pjesmu u ratu (u rukopisu) napisao *Baladu o žetelici*:

*Najljepša je žetelica zaspala
drugarice je dozivaju po polju
poredale se ko zvijezde na nebu
Najljepša žetelica zaspala
izvor joj kosu raspliće
umorne ruke se sklopile
oči plave otvorene
s nebom se i izvorom takmiče
Srp joj nestao iz ruke
izvi se zlatan u nebu*

Premda, prema motivu, podsjeća na neke stihove pjesnika Tadije iz Rastušja, *Balada o žetelici* Grubača potvrđuje svog autora kao izrazitog liričara. Mnoge njegove pjesme zasnovane su i na događajima u stvarnosti, ali on u stihovima izražava iskrenu ljubav i svoje humanističko opredjeljenje. Osim mora i motiva polja, dotiče se i planina kao što su npr. Promina, Svilaja i Dinara, koje zaziva u svojim stihovima.

Miljenko Jergović navodi Grubačevu pjesmu *Badnja večer 24. XII 1992.* (nastalu u progonstvu) u kojoj je „pogođeni duh jednoga vremena...” i tvrdi da je pjesma „potresna do srži” (Jutarnji list, 27. studeni 2009. u 23:55). Akademik Luko Paljetak u povodu zbirke *Vjetar svijeta* piše: „Sintagmom *Vjetar svijeta* Grubač je n e m i r postavio u središte svijeta (...), pjesma na taj način postaje i zorni model svijeta i igriva kocka riječi u hazardnoj oblini svemirske kuglane.” Nije ni malo slučajno što je poezija Slobodana Grubača zastupljena u desetak zbornika i pregleda poezije, te u nekoliko antologija.

Nanizao je u proteklih više od šezdeset godina – koliko traje i naše nepomućeno prijateljstvo – lijep broj stihova i pjesama iz kojih izbor ne može zaobići nijedna, objektivno sastavljena, antologija suvremene poezije hrvatske i srpske. Po mnogim njegovim pjesmama, slikar bi mogao naslikati lijep broj slika kao npr. prema pjesmama *Pejsaž*, *Zapis I*, *Spaljena kuća* i drugima. Budući da treba izabrati samo jednu pjesmu, to nije lako stoga što njih ima dosta koje bi spadale u moj izbor. Pa ipak, biram jednu i to *April* i to ne samo stoga jer i mene asocira na jedan april, nego i zato što svojom plastičnom slikovitošću, usporedbama i sazvučjem stihova odaje zrelog, antologijskog pjesnika.

Split, 25. 7. 2023.

April

Svaka je zemlja pusta
kada je um objašnjava
opisuje suhoćom
spoznajom činjenica
ali zemlja se u aprilu miče
kao prsa žene
skrama vulkana
grušanje oblaka u jugovini
mirne kiše đurđevdanske
kada pucaju pupovi
postaju grane
kada raste trava u travnju
gora se razvija
između umiranja zime
i rađanja proljeća
zelena se grana razvija
To je kad raste zubić
u kosti u desni bebe
zamislite tu bol
ili meku klicu
kad ruši ljusku oraha

To ptica pokisla zaklanja
grije tijelom tiće
jedna lastavica pijuće
oko srušenog blatnog gnijezda
druga ubacuje kukce
u zlatne trokute kljuniće nepca

Pada đurđevdanska kiša
kljuca po krovu
šumi u travi
pada u prsima
na vrelo gvožđe i vrca
ne može uspavati
U vrtu raste grašak
sve je pusta zemlja
ako vam srce ne misli

Sve je evolucija
ako vam je otac postao od majmuna

ПОВОДОМ СТО ГОДИНА ОД РОБЕЊА ДЕЈАНА МЕДАКОВИЋА

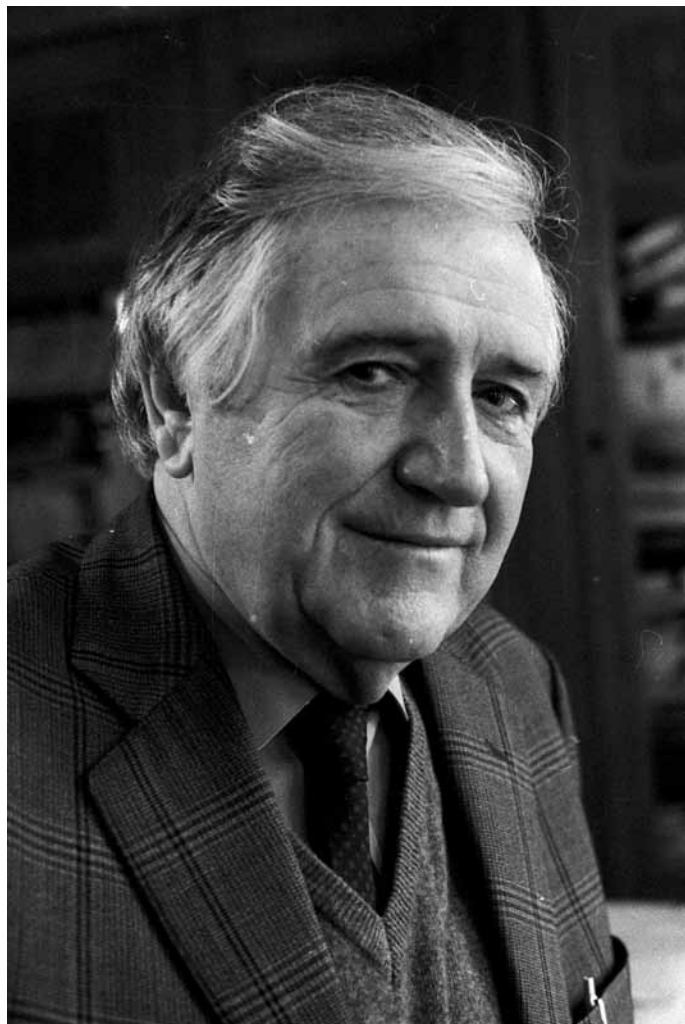
МЕДАКОВИЋИ У КУЛТУРИ СРБА У ХРВАТСКОЈ

Кад се каже „култура Срба у Хрватској“, одмах се помисли на адекватност те синтагме, тог појма. Укратко речено, то је култура која је почивала на осјећају припадности једној целини, преко језика, православне вјере, обичаја (фолклор), положаја у односу на друге заједнице или друге идентитете

пише: Душан Иванић

Данило Медаковић (Зрмања, Лика, 1819 – Загреб, 1881)
Милорад Медаковић (Зрмања, Лика, 1824 – Београд, 1897)
Исак Медаковић (Грачац, 1827 – Госпић, 1895)
Богдан Медаковић (Н. Сад 1854 – Беч, 1930)
Дејан Медаковић (Загреб, 1922 – Београд, 2008)

Као пандан чланку Васе Стајића, “Медаковићи у Новом Саду”¹ могло би се рећи Медаковићи у српској култури, а у нашем излагању претежно – у култури Срба у Хрватској. Везани махом за Н. Сад, Београд или за Цетиње, чини се да су се мало могли бавити културом Срба свог ширег завичаја. Међутим, треба знати да у њихово вријеме Срби у Хрватској (хорватско-далматинско-славонској области аустријске царевине) и Војној Граници нису били политички и културно изоловани од осталих српских области у Хабзбуршкој царевини. Војна Граница је била повезана са свим средиштима српске културе: њени млади људи од књиге (и других занимања) одлазили су тамо гдје је било школа, новина и листова и услова за рад. Без обзира на одвајање од завичаја, обојицу браће, Данила и Милорада, опседао је, поред политичких

односа, и положај српског језика и ћирилице, незаобилазно питање у очувању идентитета Срба у тамошњим крајевима. Они су још ушћували илирско-југословенску идеју о једном књижевном језику (да ли словенском, или српско-хрватском) и једном писму – ћирилици. Обе идеје утопијске, обе израз славенофилства, не само браће Медаковић, већ и таквих крупних личности међу словенским народима као што су Иван Кукуљевић Сакцински, или Јан Колар... да не говоримо о старијим временима. Што је било могуће у вријеме Ћирила и Методија, у почетку стварања словенског језика, није више могло бити у вријеме изграђених националних језика већине словенских народа. Идеја о словенској узајамности код браће Медаковић условљена је и њиховим настојањем да Срби и Хрвати нађу заједнички језик и заједничко писмо (ствар која је имала заступника и у Павлу Соларићу, а имаће је и у Вуку Караџићу).

Кад се каже “култура Срба у Хрватској”, одмах се помисли на адекватност те синтагме, тог појма. Укратко речено, то је култура

¹ Гласник Историског друштва у Новом Саду, 1936, 9/4, стр. 409 – 416; 10/1, стр. 40 – 47.

која је почивала на осјећају припадности једној целини, преко језика, православне вјере, обичаја (фолклор), положаја у односу на друге заједнице или друге идентитете. Такође то је култура која се градила и бранила дјеловањем појединаца који су отишли у друге крајеве или, чак, народе, а нису прекидали везу са својим изворима и народом из којег су потекли.

**Треба знати да у њихово
вријеме Срби у Хрватској
(хорватско-далматинско-
славонској области
аустријске царевине) и
Војној Граници нису били
политички и културно
изоловани од осталих
српских области у
Хабсбуршкој царевини**

Овим би се ријечима дала описати улога или мјесто Медаковића у српској култури, посебно, овдје наглашавамо, у култури Срба у Хрватској, махом Крајишника. Од тројице браће Медаковића само је најмлађи (Исак) остао у завичају, а свој иметак стечен трговином, подијелио у добротворне сврхе (црквеној општини и др.), уз то дјелујући као истакнута јавна личност у Лици. Друга двојица су се коначно запутила према Србији и Црној Гори. Први је отишао у Србију Данило Медаковић, где се нашао у служби Обреновића, с њима је и емигрирао у Беч. Кнез Милош ће му омогућити студије, окончане докторатом из филозофије у Берлину.

Данило ће постати средишња личност српске штампе и књижевног живота међу Србима у Угарској средином XIX вијека, најприје као уредник политичких листова (*Напредак* у Н. Саду, па у Земуну, 1848/49; *Српски дневник*, 1852 – 1859, с додатком књижевног листа *Седмица*, те календара *Годишњак* (од 1850. до 1861) и *Ласта* (1850 –)² и издавач дјела Доситеја Обрадовића, Андрије Качића Миошића и др.). *Напредак* је први српски лист штампан Вуковим писмом, али је његов значај у стварању новог журналистичког стила код Срба и у привлачењу за оно вријеме велике читалачке публике. Тај Личанин ће подстаћи школске прославе Светога Саве, написати популарну *Повестницу српскога народа од најстарије времена до 1850*, а око *Српског дневника* ће окупити све што је у вријеме Баховог апсолутизма “још смело дићи главу”

(Скерлић). Покренуће недељник *Седмицу* (под његовим уредништвом 1852 – 1854. године), тада најбољи српски књижевни лист, окупивши најзначајније српске писце тога времена, међу њима и Крајишнике, Јоксима Новића, Оточанина, Николу Боројевића, Николу Беговића, Ђорђа Срдића. Данилове политичке идеје биле су тијесно везане за положај српског народа у Хабсбуршкој монархији: изјашњавајући се за федерализам на народносној основи (а не на историјском праву), рачунао је на положај српског народа, расијаног по провинцијама Царевине. Залагао се за здружене снаге умјесто јалових дискусија о језику и вјерских размирица. Сукобио се са хрватским *Лозором*, око права српског народа у Хрватској на своју националну индивидуалност (В. Крстић, 1980, 173).

Уз Данила је и млађи брат, Милорад (Звониград, Лика, 1823 – Београд, 1897). Послије школовања у С. Карловцима и Задру јавио се стиховима у *Далматинској зори* (1844). У *Србском народном листу* Теодора Павловића објављује пјесме и један “завичајни” чланак, “Пролазак Француза кроз Лику 1809. године” (1845), Од 1844. до 1848. учитељује у Црној Гори и ради као секретар Петра Петровића Његоша (“ађутант”, како је писао у сјећањима на то вријеме). Нашав се 1848. у Загребу, постао је сарадник и уредник *Славенског југа* и *Новина хорватско-далматинско-славонских*, а по преласку у Београд у другој половини 1850. заступа као уредник *Шумадинке* Љубомира Ненадовића. Покреће на подручју Војне Границе нове листове и окупља у њима истакнуте савремене писце, Јована Поповића Стерију, Јована Хаџића, Милицу Стојадиновић Српкињу, Николу Боројевића, Јована Сундечића. *Војвођанка* је први српски лист међу Србима преко Саве, након покрета 1848/49. године. Излази 1851, у Земуну (у саставу Војне Границе), али брзо бива забрањена за Србију, а одлуком аустријских власти потпуно обустављена. Не мирујући, покреће у Темишвару *Јужну пчелу*, с *Књижевним додатком* за 1852. Ни *Јужна пчела* није била дугог вијека (излази од октобра 1851. до забране, априла 1852), али је донијела неке од најбољих пјесама Ј. С. Поповића, уз Николу Боројевића и прозу Богобоја Атанацковића.

Милорад Медаковић се кретао у пољу историографије (*Повјесница Црнегоре од најстаријег времена до 1830*, Земун, 1850), етнографије (*Живот и обичаји Црногораца*, Н. Сад, 1860), полемичких и биографских списа, међу којима је најважнија књига о Његошу (П. П. Његош, последњи владајући владика црногорски, Н. Сад, 1882). Њен аутор је овдје и свједок и хроничар пјесничког живота (био је, између осталог, пратилац Његошу на путу за Трст, Беч, Венецију), уз више анегдотског материјала, коментара, цитата и парафраза Владикиних мисли.

Медаковићи су дјеловали у културном простору повезаном језички, а раздвојеном политички (државно): Србија, Војводина, Црна Гора, Хрватска, Војна Граница). Политичке разлике нису поништавале, мада јесу ометале, везе у култури. Уосталом, српска култура у Хрватској се дуго није издајала од опште српске културе, чак ни у вријеме идеје илиризма као облика новог јединства Срба и Хрвата,

2 Извјесно вријеме и издавач и уредник, с Д. Медаковићем је сарађивао Ђорђе Поповић (Даничар), а касније су уређивање преузели Платон Атанацковић, Ђорђе Натосевић и др. (в.,

М. Матици, *Летопис српског народа*, Београд 1997). За вријеме Медаковићевог уређивања видна је грађа из историје Војне границе и сарадња писаца с тог подручја.

па и Јужних Словена. Посебно је подручје политичка страна њиховог дјеловања и политичка штампа. Браћа су, међутим, с поља политике и чисте журналистике често прелазила у поље књижевности, издавањем и уређивањем књижевних листова, махом додатака политичким листовима (*Седмица*, *Војвођанка*, *Јужна Пчела*), с чланцима о питањима српске књижевности и српске културе.

Без обзира на одвајање од завичаја, обојицу браће, Данила и Милорада, опсједао је, поред политичких односа, и положај српског језика и ћирилице, незаобилазно питање у очувању идентитета Срба у тамошњим крајевима. Они су још ушћували илирско-југословенску идеју о једном књижевном језику (да ли словенском, или српско-хрватском) и једном писму – ћирилици

Оба брата повезује непосредна међусобна сарадња и новинарски дар, ангажованост у очувању самосталности, односно вјерског и језичког идентитета Срба у Хрватској. Чак су и њихове идеје о заједничком (једном) језику и писму свих словенских народа, или барем Јужних Словена, биле дио настојања да се очува језичка равноправност, једнакост, без потчињавања једних другима. Отуда се у једном чланку предлаже да Матица илирска узме право национално име (Матица хрватска), јер нема изгледа на јединство и уједињење Срба и Хрвата око тога имена. Није чудо што су писали о заједничком језику Јужних Словена (*Војвођанка*, 49/1851; *Седмица*, 1857, 65 - , 75 -), или чак језику свих Словена и ћирилици као писму, и што су се чланку одазвали и неки Хрвати, Словенци и Бугари. Та је мука коначно спала само на Србе и Хрвате, а понајвише на Србе у Хрватској!

Избјегавајући теме које су водиле забрани листова (а није их избјегао), Милорад Медаковић је био оштар критичар српске интелигенције и културних прилика ("Наученици и народне светковине", *Војвођанка*, бр. 5 и даље (в., В. Милинчевић, 1980, 190), Матице српске и *Летописа* (*Војвођанка*, бр. 6). Критика српске интелигенције ("више класе") иде још од Вука, појачава се у ЛМС, посебно у уредничким чланцима Јована Суботића, и Јакова Игњатовића, 50-их година XIX вијека. У *Јужној пчели* се оглашавао чланцима о запостављању и забрани српског језика у јавној служби. Пишући о Св. Сави, држао је да неће наићи на опште одобравање (међу оним којим није стало до цркве), па је додао: „Нема народа под сунцем, који нешто нема што му је свето“ (бр.3, 1852), позивајући Србе у аустријским земљама да почну

славити Светог Саву, а да та прослава има и народносни и просвјетни карактер.

Аустријски званичници су за Данила Медаковића написали да је "претерани Србин" (в., В. Крстић, 1980, 93). Могао би се за све истакнуте Медаковиће условно преузети овај атрибут: били су Срби у пуном смислу, осјећајући српски народ као целину раширену по различитим државама и њиховим покрајинама и борећи се за његову слободу и равноправност с другим народима, а у крајњим мислима – на његово уједињење. Примјер националног ангажовања је намјера Данила Медаковића да читаоцима уз *Србски дневник* поклони литографисани лик цара Душана (Крстић, 116), што је бечка полиција забранила! По Скерлићу, Данило Медаковић је својом популарном историјом српског народа битно утицао на буђење народне српске свијести и на генерацију романтичара. Својим је *Напретком* (1848 – 1849) "створио читалачку публику српску, био један од главних будитеља народне свести у тешким временима, и организатор књижевног рада српског педесетих година." О улози штампе имао је идеје које ће се понављати до у 20. вијек (Стојан Новаковић, Богдан Поповић, Тихомир Остојић), пишући да су новине „руководитељ неки у главним потребама народа а у исто време огледало целе књижевности српске“ (*Србски дневник*, 1852, 1).

Данилов син Богдан је великим дијелом свог живота и рада најнепосредније везан, прво за политичке прилике, потом за културу Срба у Хрватској. Утицао је и на обликовање и опстанак српске штампе (*Србодран*, *Српско коло*), политичких и књижевних гласила и српских институција у Хрватској (Српска банка, "Привредник"). Његово дјеловање у кругу Медаковића је посебна, културно-политичка зона, и овдје је нећемо опширније дотицати. Колико је био посвећен политичкој равноправности Срба у Хрватској, не мање је радио на очувању и унапређењу њихове културе и привредног напретка.

Дејан Медаковић, Богданов унук (одрастао у Загребу, одакле је избјегао 1941), у култури Срба у Хрватској захвата више подручја: pjesник, мемоарист, истраживач ликовне традиције, аналитичар националних идеја и улоге Срба у заједничкој култури Срба и Хрвата. Медаковићев pjesнички опус је непрестано ходочашће споменицима сакралне умјетности и споменицима страдања Срба од усташког режима (Јасеновац, Глина...), уз опомену (у pjesми *Косово*) да прошлост корача с нама у будућност, "Јер феникс птица/ код нас је/рођена". Послије искустава из Другог свјетског рата писао је о свом прогнаном роду, а културна добра и културна прошлост постали су теме његове поезије (*Умир*), пратилац његових научних књига, есејистике и мемоаристике, са смислом препознатљивим у политичком контексту или у полемичким коментарима (нпр. pjesма "Сигурно бројање", поводом погађања о броју жртава логора Јасеновац, или глас крајишника из pjesме *Гомирије*: "Издати међе и све господаре/ Утећи из крајине клете". Занимљиво је да се као pjesнички субјект појављује ми у већем броју pjesама, знак да се лирско ја идентификује с колективом.

Ефемерисом, у пет томова, велике привлачности у читалачкој публици и у стручној критици, Дејан Медаковић је засјенио у своје вријеме српску приповијетку и српски роман. То је опис расапа једне снажне српске породице у Загребу, тијесно повезане са историјом

Срба у некадашњој Хрватској/Југославији. Велика галерија личности (ликова), нека врста романа васпитања, панорама једне младости и једне породице, уз есејистичко разлагање о разноликим питањима културе, нације, умјетности, судбине српских насебина и културних институција (манастири), културној пустоши српске енклаве у Хрватској, с детаљима који се понављају у наше дане (нпр. по свједочењу Богдана Медаковића, ауторовог дједа, раније хрватског бана, демонстранти у Загребу 1895. мастилом и камењем гађају зграду Српске банке “због табле исписаних ћирилицом”, 1990: 345). *Ефемерис* је стао међу најактуелније текстове свог времена. На страницама о припремању бијега из Загреба (*Ефемерис 1*) и о првим избјегличким ланима у Београду (*Ефемерис 2*), суочавамо се са траумама избјеглица из Хрватске 1991 – 1995. Пратио је и процјењивао што се у политичким и културним релацијама дешавало са Србима у Хрватској: особито око Јасеновца и “пребројавање” жртава (које је започео Фрањо Туђман, до става да је тај Титов генерал с “Олујом” остварио план Анте Павелића).

Пишући о Св. Сави, држао је да неће наићи на опште одобравање па је додао: „Нема народа под сунцем, који нешто нема што му је свето“, позивајући Србе у аустријским земљама да почну славити Светог Саву, а да та прослава има и народносни и просвјетни карактер

Из Медаковићевог циклуса од осам књига дневничке грађе (*Дани, сећања*), издвајам његов коментар на судбину књиге *Хрестоматија: Културна баштина Срба у Хрватској* (Загреб, 1979) (*Дани, сећања*, 3: 114 – 115), грубо нападнуте у загребачкој штампи већ због помињања културе Срба у Хрватској. Та књига, пише Медаковић, “подсећа на очајничко дозивање давленика (...) коме уместо појаса за спасавање добацују погрде што се уопште нашао у води”. Био је то глас човјека који види како српској култури у Хрватској не дају да дође до даха, камоли да се та култура јави својим гласом.

Истраживања ликовног наслеђа у православним црквама и манастирима Дејан Медаковић је редовно повезивао са освртом на друштвено и културноисторијско окружење. Такав је случај “ускочке цркве” у Далмацији, или иконостас у православној цркви Варајдинског генералата, у селу Дишник, гдје су напоредо уписани и хрватски и српски грб (знак народне свијести о својим правима и својој посебности). Аргументовано описује и анализира рађање новог осјећања националне припадности и идеја српског историзма, које

захватају сав простор међу Србима у Аустријској царевини (Историја српског народа, 4/2: 349).

С обзиром на нашу тему, све Медаковићеве књиге о Србима у Бечу, Сентандреји, Трсту, надилази монографија *Срби у Загребу*, с посветом “Онима који су остали без домовине” (2004), што је актуелна мотивација за њен настанак. Обухватила је све области живота, дакле културе једне средине у најширем смислу: историја, школство, умјетност, књижевност, језик, економија, трговина, занатство. Такође описује постепено укључивање Срба у јавни живот Загреба и Хрватске, њихов отпор претварању у „политичке Хрвате“, улогу Црквене општине у националној хомогенизацији (не и клерикализацији српског народа, што се десило Хрватима с католичком црквом); обухваћене су и привредне организације, Српска банка и „Привредник“ Владимира Матијевића, несумњиво важни чиниоци културе. Медаковићеви *Срби у Загребу* су модел за свеобухватан пројект „Срби у Хрватској“ (који би могле да покрену и изведу сарадњом српске и хрватске институције).

Медаковић у важне чињенице за историју српске културе убраја осамостаљење и јачање српске штампе у Загребу, гдје су Срби и Српкиње дотле били везани за бечке, новосадске или београдске листове. Додао је и биографије истакнутих појединаца, обрадио умјетнички живот, музичку културу, позориште (сматра да су Срби, Стјепан Милетић и Бранко Гавела, утрли пут модерном казалишту у Хрватској), сликарство и вајарство (Никола Машић, Стојан Аралица, Војин Бакић, Душан Џамоња). *Срби у Загребу* је у малом монографија о српској култури у Хрватској, или како је писао Станко Кораћ, о култури Срба у Хрватској. (Медаковић није заборавио срећне тренутке српско-хрватске сарадње и изградњу заједничких вриједности.) Подстакнута Карађорђевићевим устанком и славом народне поезије, српска култура у Хрватској је, истиче, служила идеалу и визији „коначног ослобођења и уједињења свих делова српског народа“ (*Република Српска крајина*, 236), расутог по Балкану и Средњој Европи. Остаје, рекао бих, заветна порука Дејана Медаковића о статусу српске умјетности и духовне баштине у Хрватској и Далмацији (волио је ову историјску двојност) – њено коначно прикључење “току српске уметности у целини” (РС Крајина, 225). Тај став је засновао на чињеницама које полазе од заједничке духовне основе, источноправославне баштине, утицаја Пећке патријаршије на интеграцију православних вјерника и отпора католичким мисионарима (касније се појавила идеја о Србима као “православним” или “политичким” Хрватима).

ЛИТЕРАТУРА

- Душан Иванић: *Књижевност Српске Крајине*, Београд, 1998.
 Василије Крстић: *Историја српске штампе*, Београд, 1980
 Миодраг Матицки: *Летопис српског народа (Три века алманаха календара)*, Београд 1997.
 Васо Милинчевић: *На раскршћу епоха. Српски књижевни часописи 1850 – 1860*, Београд, б. г.
Република Српска Крајина, група аутора, Книн – Београд, 1996.
 СБР: *Српски биографски речник*, б, Н. Сад, 2014.

DRUGA ANTOLOGIJA

VOLEM VOLA ŠIROKIH ROGOVA ILI SLAVONAC U ZENITU

Ne trebaju ti prisjećanja na briljantna predavanja iz teorije književnosti Svetozara Petrovića, ako si imao u rukama samo dvije-tri knjige iz jugoslavenskih književnosti poslije Prvog svjetskog rata, shvatićeš da je pred tobom stranica (jedna jedina) koja se može mjeriti s najboljim proznim stranicama toga doba

PIŠE: **Drago Kekanović**

Ovo je zapis o dvojici Stevana. O malo poznatom književniku Stevanu Živanoviću (Nova Gradiška, 1900 – Beograd, 1938), privrženom saradniku časopisa *Zenit*, (1921–1926), poliglota zaslužnom za obnavljanje rada Esperantskog društva (1930), sastavljaču i tvorcu Rečnika esperantsko – srpskohrvatski (Beograd, 1934) i drugom Stevanu, bez prezimena, govedaru Seljačke radne zadruge Bratuljevci, općina Orljavac u zapadnom dijelu Požeške kotline. S pravom se sada pitate šta je njih dvojicu, osim jednakog imena, dovelo u istu rečenicu? I što ih je, naizgled toliko nespojive, uvezalo i spojilo u isti tekst? Ali, dovelo ih je. I spojilo, takođe.

Evo kako se to zbilo. Spušten s gornje police, izvađen iz kartonskog sanduka i razastrt preko radnog stola, preda mnom je ZENIT 1921 – 1926, izdanje Narodne biblioteke Srbije/Instituta za književnost i umetnost, Beograd/SKD Prosvjeta, Zagreb iz 2008. godine. 2008?! O moj Bože. Zar je već toliko godina prošlo?! Je, prošlo je. Na beogradskom Sajmu knjiga ZENIT 1921 – 1926 je dočekan s brojnim pohvalama samih izdavača, posvećena mu je velika medijska pažnja i zaslužen je proglašen izdavačkim poduhvatom. I mene je, priznajem, da, obradovao uspjeh izdanja. Koliko zbog naše SKD Prosvjete i potvrde da s ograničenim našim snagama učestvujemo, eto, u jednom kapitalnom projektu, toliko, priznajem, griješan, zbog činjenice da mi se, eto, pruža idealna prilika da se ponovo vratim fenomenu zenitizma i najkontroverznijem avangardnom časopisu u historiji jugoslavenskih

književnosti. Ni danas, opet – međutim, ne razaznajem šta me je te 2008, žurnije i preče, odmaklo i spriječilo da otvorim taj kartonski sanduk. *Kopam po sjećanju*, kako se to kaže, ali ne nalazim pravi odgovor. Biće da me u tom času otela neka druga, meni važnija, priča, pripovijest, nedovršeni roman, možda, ali me to, dok ispisujem ove redove u čudno ljeto superćeljskih oluja 2023, nimalo ne opravdava pred samim sobom, svejedno.

Bilo kako bilo, preda mnom je ZENIT 1921 – 1926, isti kartonski sanduk, nezatno oštećen. Zavirivao sam, dakle, iz ko zna kojih razloga i ranije u njega, ali se ne sjećam tih svojih zavirivanja. Kojim povodom i zbog čega?! Ne vjerujući samom sebi, odahnuo sam kada sam utvrdio da je sve na svom mjestu i na broju. I fascinantna književno-teorijski temeljita, a besprijekorno likovno raskošna monografija Vidosave Golubović i Irine Subotić, i svi brojevi *Zenita* u odličnom tiskarskom oblikovanju i obličaju. Neka se čitalac ne čudi toj digresiji (mrske su, znam svakome ko čita, ali sudite mi, ne mogu bez njih!), a ni mome odahnuću: kada u svojim malim ljudskim mikro seobama iz kvarta u kvart, s kraja na kraj nekog grada, sačuvate ono malo vrijednih knjiga s kojima ste odrastali, i bez kojih ne možete – zadovoljni i s onim što se, eto, sačuvalo i našlo. Previše godina imaš, rekao sam samom sebi, da kukaš nad prolivenim mlijekom i cmoljiš za onim lanjskim snjegovima. Ljeto je pred tobom, sumanuto, doduše, ali saberi i nađi dovoljno vremena da sagledaš značaj jednog neponovljivog intelektualnog poduhvata začetog ovdje, u Zagrebu, i zatomljenog tamo, u Beogradu. I ne pitaj se više, kako je neko prije sto godina pokrenuo jedan časopis, pet-šest štampanih listova, zapravo, s namjerom da omanji grad pod Sljemenom, onaj na samom okraju Austro-Ugarske carevine preobrazi i pretvori u duhovnu prijestolnicu Balkana, nove Kraljevine i nove Evrope, na koncu konca?! Pusti to. *Čitaj Zenit!*

Kao da ga nikada nisi imao u rukama, čitaj *Zenit* ispočetka, naredio sam samom sebi, ne dozvoli da ti pažnju skrenu učitavanja takozvanih književnih historičara i povjesničara, ne obaziri se na ono što se o *Zenitu* pisalo u godinama izlaženja, a još manje na ono što mu se i dan-danas *učitava*, čitaj ga kao da ga prvi put čitaš, ne daj da te zavedu, takođe, fascinantne osobnosti njegovih saradnika, Marijana Mikca, na primjer, Josipa Seissla, na primjer, ostavi sad po strani sve od Crnjanskog do Jesenjina ili Apolinera, od Tatlina do Kandinskog, sve to ostavi po strani, ne traži u arhivi nerealizirani sinopsis za scenario o mornaru i filmadžiji Marijanu Mikcu, zaboravi da si tamo, negdje devedesete u jednoj *Vjesnikovoj* anketi o deset najboljih poratnih filmova na visoko mjesto uvrstio *Splav meduze* Karpa Aćimovića Godine, ne prisjećaj se da si bio opčinjen Josipom Seisslom u onim davnim danima u kojima si vjerovao da će film, pa onda graditeljstvo i arhitektura biti tvoj životni poziv, čitaj nasumce, ne moraš po redu, od prvog do posljednjeg 46. broja, čitaj šta prvo dohvatiš, kao što obično čitaš u sličnim prilikama, sve će se ionako poslije sleći, ili neće, kako uvijek biva. I najvažnije, uvijek imaj na umu da *Zenit* nije pobijedio ni novostvorenu Kraljevinu SHS, ni *umnu bijedu, reakciju i impotenciju Evrope*. Sportskim žargonom: *Zenit* je porazila Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Evropa je pobijedila. Na čast im bilo!

PATRIOPANTOMIMA

Dan glupih tikvana. Postaviše na ulicu sabirne kutije (specijalitet najvećeg epigonsko-ga centra zapadnoevropske kulture.) Gomila se kotura. Magla seda na cipele. Prolaze obične pojave: konji, ljudi, psi i zapadno evropski kicoši u najmodernijem fraku (i majmun Jack imao je frak.) Dame se smeškaju pod uobičajenom maskom. Odvodni ventilatori uličnih pluća raznašaju parfem.

„MOLIM DINAR ZA HRVATSKU ŽENU“

Molim? Sto dinara, ah! Sto k r u u u n a! Em, em smo političke akrobate. (Svaki je čovek doista veštak gde se ne treba pokazati prirodnim!) D me se smeškaju. Misle: patriotizam je stajanje kod sabirnih kutija.

Objektivni prolaznici misle: patriotizam je sipanje pogrda na sve ostale nacije, sa naročitim privilegijem na — Srbe.

Tramvaj zvoni. Ulica miče ušesima (u ostalom svetu to obično čine magarci.) Oko sabirnih kutija jurnjava. U automobilu se provezao bogati buržuj, koji traži inflaciju pošto njegov pas ne može da ide pešice jer ima zdrave 4 noge i rep. Po asfaltu klima čovek s dve drvene noge. Preskakuje 10 metara u 5 minuta. Slovom: DESET. Sluša razgovor ugodni naroda štakanskoga.

DVE ŠTAKE GOVORE.

Desna: umorna sam.

Leva: hladno mi je.

Jedan metar: po minute. Tek 30 sekunda a večnost! No prva je sabirna kutija. Čovek pruža desnu štaku i klima levom veštačkom nogom.

„SAMO JEDAN DINAR OD OVE GOMILE“

Njegov glas je puzav kao magla a vređa kao prostački parfem.

Desna štaka: dosta sam bila u vazduhu.

Leva štaka: hladno je na asfaltu.

Dalje! 30 sekunda jedan metar iza kutije. Vazduh je prepun zujanja. AVION.

300 kilometara na čas—120 metara u 60 minuta.

Čovek misli: bezbroj dinara pada u kutiju za nekoliko minuta. Obadve štake misle: muče sebe i nas. Do sto davola.

SMEŠAK DAME VREDNOST NEOGRANIČENA

A ja? Ni dinara! Čujte kljake u budžak ćete doskora.

Desna: zar sam kriva što nisam smešak dame?

Leva: zar sam za budžak što nisam sabirna kutija?

ČOVEK: Čekajte slugo! Ovaj mi se izlog dopada. Pozooooo desna štako: udri da se rasprsne u u paramparčad. Bez zapovedi leva istovremeno mlati! Čekajte dok vas pridignem! Tramvaj zazvoni, avion zazuji. Posle mir. Maglena ulica zeva na sve prosjake koji imaju po dve drvene noge. Prokleti zakon ravnoteže i glupa fiziko! Čovek na asfaltu po dužini i širini peva:

Ja nemam suknje.

Ja nemam zaštitnog žiga „hrvatska žena“

Ni buzdovana Kraljevića Marka

Da ga razvučem . . .

Policajac (inače važna ličnost pred puzavcima:) prosjačenje po ulici je zabranjeno u sve dane sem petka, a dreka u sve sate preko dana.

A?

Tableau!

Stevan Živanović — Zagreb

Ali baš takvo čitanje nasumce usmjerilo je ovaj zapis u sasvim drugačijem pravcu od zamišljenog. Najprije mi je *zapela za oko*, što se kaže, PATRIOPANTOMIMA prvog mog Stevana, Novogradištanca Stevana Živanovića. Ali tako to valjda biva s nepouzdanim pripovijedačem. Krene s jednom namjerom, u nekom pravcu, a onda se odjednom, sličan razigranom djetetu, premetne preko glave. U redu je to, mislim. Najzad, nije ti ovo prvi put. Zastao sam nad PATRIOPANTOMIOM, jesam, ko ne bi zastao nad tako enigmatičnim naslovom i nad tako provokativnim početkom proze, crtice, novele (šta li je?!): *Dan glupih tikvana. Postaviše na ulicu sabirne kutije (specijalitet najvećeg, epigonskog centra zapadnoevropske kulture.) Gomila se kotura. Prolaze obične pojave: konji, ljudi, psi i zapadnoevropski kicoši u najmodernijem fraku (i majmun Jack imao je frak.)* Da. Ne trebaju ti prisjećanja na briljantna predavanja iz teorije književnosti Svetozara Petrovića, ako si imao u rukama samo dvije-tri knjige iz jugoslavenskih književnosti poslije Prvog svjetskog rata, shvatićeš da je pred tobom stranica (jedna jedina) koja se može mjeriti s najboljim proznim stranicama toga doba. Drska. Provokativna, naravno. Divljačna u ritmizaciji rečenice. Rogobatne sintakse. Ogoljena, ali nepotkupljive smionosti. Zenitistička, zapravo. Da, baš onakva kakvu su zenitisti propovijedali u svojim manifestima nove umjetnosti. Kada su dvije štake preuzele nit pripovijedanja, pa su DESNA i LEVA zapodjenule nadrealni dijalog, učinilo mi se da čujem nekakav tupi zveket udaranja drveta o drvo, ali ga nisam sasvim razabrao jer je dopirao iz nepojmljive daljine ranog djetinjstva, odakle li?!

Uvijek imaj na umu da *Zenit* nije pobijedio ni novostvorenu Kraljevinu SHS, ni umnu bijedu, reakciju i impotenciju Evrope. Sportskim žargonom: *Zenit* je porazila Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Evropa je pobijedila. Na čast im bilo!

Taj sam zveket, njegov odjek, naravno, razabrao tek kad sam, u nasumičnom ponovnom zavirivanju, naletio na gornji naslov ovog zapisa: *Volem vola širokih rogova*. Onim, mlađim čitaocima, ili onima manje upućenima, svejedno, treba odmah kazati da se ovdje radi o ekaviziranom prvom stihu prljavog, prostog, vulgarnog, kako hoćete, slavonskog bećarca. Bećarac je napjev u dvostihu, pa nije teško, vjerujem, domisliti kakvu *curicu, djevojku, snašicu* pjevač voli. A da je širokih... atributa donjih leđa. Zadojeni zenitista Stevan Živanović u prvi mah iznevjerava moja naglo probuđena lokalpatriotska čitalačka očekivanja. Njegova je pjesma (ako je to pjesma) očekivano hermetička, razuzdano ekspresionistička, drugim riječima galamdžijska, i zaista se u njoj radi o nekakvim političkim, valjda, volovima, a ne o curicama/snašicama širokih donjih ekstremiteta, ona slavi rođenje BALKANCA, *ajs, ća, štj, ajs* i tjera ga u Mitrovicu. Ko razumio, razumio. Ne mogu reći da jesam. Meni je taj naslov, prvi stih bećarca, međutim, spojen s onim tupim zveketom drvenih štaka, otvorio kapije sjećanja i vratio me u dane djetinjstva, u rodne Bratuljevce, u veliku avliju punu krava dotjeranih

s jesenske ispaše po livadama ispod sela, a za kojima na sve strane skače sakati govedar Stevan i utjeruje ih u velike djedove (sada zadrudne) štale i pjeva *Guram turam, pa neće da uđe/ Moja noga u cipele tuđe*. Stevan je iz ne tako davnog rata izašao samo s patrljicama od nogu, baš kao i Živanovićev invalid na zagrebačkoj ulici iz Prvog rata. Za razliku od Živanovićevog, ovaj naš Stevan, deran i mangup, s odraslima uopće nije razgovarao, ili jeste, ako ćemo njegove bećarce, dok se potiho smijuljio od uha do uha, kao pravi, netesani klipani i balavander u petnaestoj-šesnaestoj, priznati kao odgovore. Kada mu je komšinica bab-Druga, Banijka koju je kolonizacija premjestila u slavonsko selo i u naručje kum-Marka, predsjednica inače seoskog AFŽ-a (Antifašističkog vijeća žena, za one mlađe), prenijela zaključke tog Vijeća, koje je na sinočnjem sastanku osudilo njegove prostačke bećarce jer bacaju ružno svjetlo na naše selo. Stevan je doskočio do nje, ponudio joj zamusani obraz, i umilno prkosno zapjevao: *Diko moja, i jesi i nisi/ Poljubi me da vidim čija si*. Bab-Druga je, (još uvijek mlada, snaša u crnini poslije bratove pogibije), skočila kao oparena, možda je povikala *Ajd k vragu*, na što je hor zadrugara *Seljačke radne zadruge Bratuljevci* na verandi kuće mog djeda Petra prasnuo u smijeh. U grohot, ako ćemo pravo. A i ona se, moja bab-Druga, žena koja je u podrumu nasuprot verandi prije sedam godina prerezala pupčanu vrpcu piscu ovih redaka, nasmijala i digla ruke na predaju. Bio je to grohot i žagor one žive Slavonije, da se razumijemo, kada se ova pustoš nije mogla zamisliti ni u najcrnijim snovima.

Onda se kapija sjećanja, međutim, bez ikakve najave i škripe naglo zatvorila. Sedamdeset godina me, eto, dijeli od tog prizora i ničega se više sa sigurnošću ne sjećam. Šta je zapravo bilo prije, na verandi, u danom času, a što bih sada sedamdeset godina kasnije mogao učitati i konfabulirati, ni sam ne znam. Pamtim još uvijek pokoje lice komšija zadrugara, ali nigdje ne vidim djeda: valjda je kao narodni neprijatelj i kulak ponovo ležao, baš tako bi govorio, da je tamo *ležao*, u Lepoglavi? Ali tu su otac i majka, mlađi brat, Rajko, eno ga, nepodnošljivo dosadno kmeči u kolijevci, otac upisuje trudodane zadrugarima, majka na Singerici štepa zakrpu na mojim hlačama, čujem još graktanje jata divljih gusaka iznad kuće, i kako u susjednom dvorištu moja akušerka Draga grdi (Nikola-Dušane-Ljubane!) neposlušne sinove. I onda više ništa ne čujem, i tonem u mrak nesjećanja.

Nekoliko dana kasnije, Stevan govedar je otišao bez pozdrava i pjesme, niko nije čuo kako su njegove štake doživjele ukidanje bratuljevačke SRZ, Serezejke, u prevodu na bratuljevački. Neko vrijeme smo se još osvrtali u nadi da će iz neke jaruge, iz nekog gaja, cerika, s livada u magli doprijeti njegov bećarac, onda smo ga zaboravili.

Kada je ostao bez podrške Ljubomira Micića, vlasnika i urednika *Zenita*, Stevan Živanović se posvetio novom univerzalnom jeziku – esperantu. Ne znam puno o avanturi zvanoj esperanto, ali oni koji znaju više od mene kažu da je njegov ESPERANTO – SRPSKOHRVATSKI REČNIK, Naučna knjiga, Beograd, 1954, s više ponovljenih izdanja i dopuna, poduhvat vrijedan svake pažnje. Za mene je, međutim, Stevan Živanović izvanredan pripovijedač, autor, doduše, jednog jedinog naslova. Njegova zenitistička PATRIOPANTOMIMA za mene je dokaz da se ovdje, među nama, pisala proza u ključu drugačijem od uobičajenih proznih tokova i srpske i hrvatske proze između dva rata; pa i poslije – ratova. I kad bi mi se ukazala prilika da sastavljam nekakvu svoju, drugu antologiju srpske proze u ovim krajevima, svakako bih je uvrstio u nju.

међународни часопис

ZENIT

београд-обилићев венац 36

	ГОДИНА IV.	уредник ЛУБОМИР МИЦИЋ	
	БР. 26-33	ANNEE IV.	
	ОКТОБАР 1924	№ 26-33	
	directeur LIUBOMIR MITZITCH	OCTOBRE 1924	

ZENIT revue internationale
belgrade-obilitchev venatz36

IZ ISTORIJE KULTURE

BISERI IZ PARTIJSKIH ARHIVA

Iz zapisnika sa sastanka partijske organizacije koji smo pronašli u arhivu vidi se da su članovi Partije Ćopićevu „Jeretičku priču“, objavljenu 1950., primili kao senzaciju i sa izvjesnim simpatijama. U prvom redu mislili su da je ta priča izašla s odobrenjem Agitpropa

PIŠE: **Ćedomir Višnjic**

Dva dokumenta iz arhiva CK KPH predstavljaju graničnike i dobru ilustraciju prve faze u realnom odnosu revolucije i kulture na jugoslovenskom prostoru. Pismo Radovana Zogovića, istaknutog člana saveznog Agitpropa, Dušku Brkiću, članu istoimenog republičkog organa, direktivno je, otvoreno i govori sve što se o temi tada može reći. Ono što ne piše izbija iz duha dopisa natopljenog impresivnom samouvjerenošću njegovog autora i njegovog vremena.

Svega četiri godine kasnije, atmosfera je sasvim drugačija. Radovan Zogović se već povukao pred naletom događaja, Dušku Brkiću i njegovim saborcima, Žigiću i Opačiću, u vrijeme izlaska „Jeretičke priče“ iz štampe augusta 1950., ostaje još oko mjesec dana do hapšenja pod najtežim optužbama. Baš to dramatično, vrelo ljeto dvojica su književnika svojim sredstvima privodili kraju revolucionarni projekt, ono isto što su oni pokušali na političkom planu. Jedan u okviru njihovog, partizanskog pokreta, njegovih vrijednosti i ideja, Branko Ćopić, i jedan izvan tog okvira, Vladan Desnica. Dokumenti o Desničinom slučaju su javnosti uglavnom poznati, ovaj o Ćopićevom slučaju jedan je od rijetkih takvih sačuvanih u Zagrebu.

BILJEŠKA O ĆOPIĆU

Ćopićevu „Jeretičku priču“ primili su književnici članovi Partije kao senzaciju sa izvjesnim simpatijama. U prvom redu mislili su da je ta priča izašla s odobrenjem Agitpropa CK KPJ i da je to neka nova linija. Jedini njihov prigovor bio je, da je priča u književnom pogledu slabo napisana. Do uvjerenja, da je priču odobrio Agitprop CK KPJ došli su na temelju izjave Jože Horvata koji je pričao kako je on dok je bio u redakciji Književnih novina, tu priču izvadio već iz sloga u štampariji, jer mu se učinila nezgodna i nepravilna, s tim da se drugovi iz redakcije još jedanput posavjetuju prije štampanja te priče. On je nakon toga otišao iz Beograda i pošto je nakon nekog vremena čitao priču u Književnim novinama, mislio da je netko iz redakcije sa pričom bio u Agitpropu CK KPJ i da je ista donešena uz saglasnost nekoga iz Agitpropa. Na temelju takove Horvatove izjave, su književnici članovi Partije i stekli dojam o nekoj novoj liniji.

Nadalje su književnici partijci odobrali u toj priči žigosanje nekih negativnih pojava, o kojima se govori i u Zagrebu, kao na pr. da rodbina nekih rukovodilaca iskorištava povlastice na koje imaju pravo samo dotični rukovodioci i slično, a javno se spominjala Borka Brkić, žena Duška Brkića, i to u vezi raznih ustupaka koji su joj činjeni u pogledu honorara za prevođenje nekih knjiga itd. Isto tako, naši književnici smatrali su štampanje ove satire kao slobodu štampe i nisu se uopće više udubili u sam sadržaj kao i cilj same priče. Drugovi su uočili neke izričito nepravilne postavke Ćopića, kao na primjer: crvenjenje ministra pred udarnikom, dolaženje na ministarsku stolicu preko svastike, izolacija ministra od masa itd. Također i ostali književnici (Kolar, Krklec) osudili su satiru na umjetničkoj liniji, nazivajući je zbog toga lažnom, prema paroli: Sve što je dobro umjetnički napisano u istoj je vrijeme i istinito! Inače su se ustručavali da o tome govore. Dakle, uglavnom ova se priča shvatala kao nova linija i kao šira sloboda u kritikanju i može se reći da su neki više, a neki manje kako članovi Partije, tako i vanpartijci bili s tim zadovoljni.

Za članak Skendera Kulenovića u Književnim novinama, rekli su da je nepotpun i nije bio dobro primljen. Smatrali su ga slabo napisanim, te da je došao po ličnoj liniji, tj. na temelju netrpeljivosti između Kulenovića i Ćopića.

Ostale Ćopićeve satire su naši književnici osudili. Naročito je ona o Teofilu smatrana kao iskonstruisana i nehumana. Tada su govorili da se Ćopić na takav način želi popularizirati i stvoriti oko sebe famu, da je to njegova povređena taština, da je zbog lumperaja i bojemštine izbačen iz Partije itd.

Isto tako, naši književnici smatrali su štampanje ove satire kao slobodu štampe i nisu se uopće više udubili u sam sadržaj kao i cilj same priče

Članak Dušana Popovića u Književnim novinama okarakterisan je kao pretjeran. Na temelju njega nije se moglo izvući neke određene zaključke.

Sve do članka u Borbi naši književnici nisu bili uopće načisto o čemu se radi u tom nizu Ćopićevih satira. Tek nakon članka u Borbi, a pogotovo poslije govora druga Tita na III. kongresu AFŽ-a, cijela stvar je postala potpuno jasna. Može se reći da danas po tom pitanju među komunistima, a ni među vanpartijcima nema o tom nikakve diskusije.

Ostali kulturni radnici su uglavnom jednako kao i književnici primili Ćopićeve satire kao i članke koji su o njima pisani.

JEDNA KARIKATURA, A NIZ POGREŠAKA

Pitanje knjiga koje se „pojavljuju bez našeg znanja“ treba, po našem mišljenju, postaviti ovako: Ako te knjige nisu potpuno neprijateljske, nije strašno ako se pojave u izdanju pisca, čak u izdanju privatnog nakladnika. Nije strašno čak ni kad su netačne, krive sadržine. Rđavo je, samo, ako mi ne vodimo javnu ideološku borbu protiv njih, stoji u pismu koje je član Agitpropa CK KPJ Radovan Zogović poslao 1946. godine Dušku Brkiću

Beograd, 14. marta 1946. god.

Dragi Duško,

Vaš izvještaj od 1. marta je bio uzeo drug Đilas da bi, na putu za Sloveniju, o njemu s Vama porazgovarao. Međutim, Đido se vratio s puta, nije imao prilike da s Vama razgovara, pa je ostavio da Vam ja pišem. Ja ću govoriti o nekoliko stavova iz izvještaja, kao i o nekim drugim stvarima o kojima se u izvještaju ne govori.

1. Mi smatramo da je „Tjedan kulture“, kao metod rada, potpuno nepogodan. Naše mjere u borbi protiv nepismenosti, za kulturnost naroda i osvajanje kulture ne mogu se postaviti kao periodične akcije (tipične za ranije „kulturne pregaocce“!), nego kao stalne, dugotrajne, uporne akcije koje moraju neprestano rasti po širini i intenzitetu.

Praktično gledano, u toku jedne sedmice ne mogu se postići nikakvi ozbiljni rezultati u borbi za osvajanje kulture i za kulturnost naroda. Vi ste, međutim, angažovali ljude, napravili priličnu reklamu, na neki način veoma glasno napunili oružje, ispalili ga u toku sedam dana – i sad kao da treba da nastupi tišina i odmor. Uostalom (kako i cifre govore) vi u „Tjednu kulture“ nijeste ni imali nekih većih uspjeha, naročito ne sa predavanjima i koncertima. To jasno pokazuje nepravilnost i neefikasnost ovakvih metoda rada i nemogućnost da se, u ovakvim pothvatima, angažuju i pokrenu šire narodne mase.

Ukoliko bi, ipak „Tjedan kulture“ mogao imati ikakve korisne posljedice i rezultate, to bi bilo samo ako ga shvatimo ne kao sedmodnevnu akciju poslije koje nastaje predah, nego kao prvi početak, kao bazu, propagandni zamah za jednu neprekidnu i upornu akciju.

2. Januarski broj „Republike“ ipak se nemože smatrati dobrim, naročito s političke strane. Osnovna pogreška učinjena je uvodnom napomenom Keršovanijevom članku. U toj napomeni, s jedne strane, precijenjena je naučnost i ispravnost članka, a – s druge strane, Keršovani je prikazan kao čovjek preko čije „žive riječi, političkog i naučnog rada se odgajao onaj najnapredniji dio našeg oslobodilačkog pokreta, pod čijim rukovodstvom je ostvarena sloboda čovjeka i sloboda napredne misli.“ Ovo je višestruko netačno. „Najnapredniji dio našeg oslobodilačkog pokreta“ odgojio je CK naše Partije. Pokojni Keršovani, dalje, nije u nekim stvarima mogao, a nije ni trebao da služi kao uzor našim mladim drugovima, itd.

Ova napomena je veoma neugodna, po suštini revizionistička, i bilo je predviđeno da drug Đilas napiše kratak odgovor „Republici“. To je za sada, uslijed Đidovog puta, odgođeno. Da li će se kasnije ostvariti ne znam.

3. Po našem mišljenju „Kerempuhu“ se mora posvetiti veća pažnja. List je, u cjelini, dosta slab i treba učiniti sve da se poboljša i u crtežu, i u tekstu.

Po crtežima, „Kerempuh“ prilično potsjeća na senzacionalističke i polupornografske „satirične“ listove. Crteži su grubi, nedorađeni i vulgarni. Mi moramo nastojati da crtež u satiričnom i humorističkom listu, naročito veće karikature, bude umjetnost.

Sasvim je razumljivo da je raspojasanost, vulgarnost i nedorađenost crteža organski vezana s nepreciznošću i nedorađenošću političke misli koja se karikaturoturom ilustruje ili izražava. Kao primjer navešću karikaturu „Veli Jože“ iz jednog od zadnjih brojeva „Kerempuha“. Na toj karikaturi prikazan je jedan mladi div koji je iščupao s korijenom hrast iz zemlje i njim tuče nekakve četničke i ustaške pigmeje, pored kojih se nalaze i engleski vojnici. Iznad i iza njega, u nekoj tvrđavi, stoje Englez, Amerikanac, Francuz i Rus. Oni posmatraju kako džin mlati svoje neprijatelje.

I kao što je karikatura naslikana grubo i površno, i njena misao je također gruba, površna i duboko pogrešna i štetna. Prvo, nije tačno da je „Nastao čas“ da se „Veli Jože“ batinom obračuna s neprijateljem Istre. Istina, Engleska i Italijanska reakcija govore da mi koncentrišemo trupe radi nasilnog obračunavanja u Istri, ali to su samo provokacije, na koje mi ne smijemo nasjesti. Drugo, Englezi i Amerikanci ne posmatraju baš tako mirno borbu u Istri, a još manje bi mirno, sa tvrdave, posmatrali kad bi „Veli Jože“ počeo da se obračunava batinom. Slikati tako mirne posmatrače, znači obmanjivati čitaoce, prikrivati one faktore koji ih podižu i pokreću fašističke (italijanske, andersovske itd.) provokatore i provokacije. Treće, – Rusi nikako nisu posmatrači oslobodilačke borbe naroda u Istri, a još manje su na istim pozicijama u istom stavu kao Englezi i Amerikanci (kako je to prikazano u „Kerempuhu“). – Dakle, jedna karikatura, a niz pogrešaka, ne tačnosti i protiv rječa, mnogo štete.

Sličnih primjera ima u svakom broju „Kerempuha“ i zato je Vaša intervencija i Vaša pomoć nužna i hitna.

4. Jasna je stvar da od nedostatka dobre režije pate, uglavnom, sva naša pozorišta. Mi smo to znali i pokušavali smo da pitanje riješimo tražeći od SSSR da nam pošalje, na kraće ili duže vrijeme, nekoliko režisera. Sada je Sovjetska Vlada tražila preko naše ambasade da podnesemo konkretne zahtjeve. I mi smo, pored ostalog, tražili i za Vas jednog režisera za dramu, jednog za operu i jednog koreografa za balet. Zahtjevali smo da to istovremeno budu i dobri režiseri i dobri pedagozi, kako bi mogli da rade u našim školama i kursovima za glumce i režisere.

Što se tiče niskih glumačkih plata, – to je također problem svih ostalih pozorišta, i trebalo bi ga riješiti u opsegu čitave države. Mi Vas molimo da nam, ako imate kakve konkretne i pogodne namjere i planove saopćite i objasnite stvar.

5. Neosporno je da borbu protiv nepismenosti treba shvatiti kao jedan od osnovnih uslova naše pobjede u privredi i u razvoju vlasti. Osnovni naš nedostatak na tom polju je – nemanje kredita, preveliko oslanjanje na humanitarne i dobrovoljne akcije. Ali, istovremeno, u nedostatak se može pretvoriti i kruto komandovanje borbom protiv nepismenosti, protiv čega se Lenjin stalno borio, govoreći da izvanredne komisije za borbu protiv nepismenosti mogu postići uspjeh samo ako se formiraju izvanredne komisije za njihovo raspuštanje. Zato treba promisliti o Vašim „Štabovima“ za borbu protiv nepismenosti“. To ne znači da ti štabovi u svakom slučaju moraju biti nepogodni, nego samo da u odnosu na njih treba biti budan, i u zdravom smislu, nepovjerljiv.

6. Mi mislimo da će se u najskorije vrijeme izvršiti niz reorganizacionih mjera u državnom filmskom poduzeću. O tom smo Vam danas poslali telegram, na koji čekamo odgovor. Ali, prije tih mjera, treba da Vam, po Vašem izvještaju, rećemo slijedeće:

a) Nedostatak Sovjetskih filmova u Zagrebu nije posledica rđave raspodjele, nego opšte posledica u Sovjetskim filmovima. U prilogu ovog pisma poslat ćemo Vam izvještaj Filmskog preduzeća o Sovjetskim filmovima koji su dodijeljeni Hrvatskoj i ostalim republikama – da biste vidjeli kako državno Filmsko preduzeće, po našem mišljenju, radi dosta pravilno.

b) Državno filmsko preduzeće Jugoslavije preduzeće sve mjere da se dobavi što više sovjetskih filmova i filmova će u ovoj godini biti sve više. Ovih dana preduzeće je dobilo oko 20 novih, koji se sada prevoze i uskoro će biti razdijeljeni po republikama. Uz to, engleska filmska preduzeća pristala su na fiks, s tim da mi odlučimo što želimo da kupimo, a šta ne, pa će valjda i otuda biti kakvih upotrebljivih stvari.

Mislimo da u daljnjoj filmskoj politici treba prvenstveno pažnju posvetiti podizanju bioskopa u varošicama, većim selima, gdje bioskopa nema. To bi trebalo postaviti i kao državni posao, i kao dužnost omladinskih i narodnih organizacija. Naše uspjehe u filmskoj politici treba, prije svega, mjeriti sve dubljim prodiranjem bioskopa.

Još nešto: mi smo se kod beogradske radio-stanice interesovali zašto vi nemate sovjetskih ploča. Odgovorili su nam da su Vam baš ovih dana poslali oko 120. Mi smo Vam poštom poslali spisak tih ploča, kako biste mogli kontrolisati da li su došle i kako se upotrebljavaju.

7) Drugovi iz Centralnog odbora USAOJ-a rekli su nam da su Vam već uputili Zorku Fak i da su se dogovorili sa drugom Marijanom Stilinovićem da Vam „Borba“ što prije pošalje Zlatka Glik. U koliko Glik zakasni, Vi nam ponovno javite.

8) Ovdje je u pripremi obrazovanje Komisije za radio i radifikaciju. Ta Komisija će se, kao centralno-tehničko i u izvjesnom smislu rukovodeće tijelo, baviti svim pitanjima radio-stanica i radifikacije naše zemlje.

Mi mislimo da će se pred njom postaviti i pitanje ukidanja nekih manjih radio-stanica. Znači, da ćemo uskoro imati tijelo koje će se specijalno baviti svim pitanjima radija.

Što se tiče Vaših namjera oko „razvučavanja“ većih tvornica u Zagrebu, mislimo da su one prihvatljive. Ali, samo, ako se zvučnici budu upotrebljavali zaista za vrijeme pauze a ne za vrijeme rada. Ali, opet treba voditi računa i o tome da radnici u Zagrebu imaju svakog dana novine i mogu da slušaju radio aparat itd., a da u Hrvatskoj ima krajeva gdje su radio aparati rijetki, gdje novine stižu neuredno, pa bi radio-zvučnici u takvoj situaciji, imali mnogo više efekta, nego ako se postave samo u gradove gdje se mogu dobiti novine i slušati radio aparat.

Poboljšavanje zagrebačke radio-stanice, podizanje novog antenskog stupa, izgradnja odašiljača za Rijeku, Skoplje i Split, – sve su to pothvati koje, treba izvršiti (ako je ikako moguće), ali se o njima treba savjetovati i sa našom centralnom radio-stanicom u Beogradu, kako se rad naših federalnih stanica, ne bi, eventualno, javio kao smetnja djelovanju naše centralne državne radio-stanice u zemlji i u inostranstvu.

9.) Pitanje knjiga koje se „pojavišu bez našeg znanja“ treba, po našem mišljenju, postaviti ovako:

Ako te knjige nisu potpuno neprijateljske, nije strašno ako se pojave u izdanju pisca, čak u izdanju privatnog nakladnika. Nije strašno čak ni kad su netačne, krive sadržine. Rđavo je, samo, ako mi ne vodimo javnu ideološku borbu protiv njih.

Znači stvar se mora postaviti elastičnije, voditi računa konkretno o ljudima ili preduzećima koja izdaju itd. To, opet, ne znači da odustajemo od tvrde osnovne linije.

10. Ivo Frol odnio je rukopis hrvatskog dijela Antologije jugoslavenskih pjesnika da bi tamo konačno dopunio izbor i organizovao doslovno prevođenje pjesama, pisanje napomena uz pjesme i bilježaka o piscima, kao i prevođenje tih napomena i bilježaka. Zauzmite se da se to svrši što prije i da rukopis dobijemo u najkraćem roku. To isto važi i za hrvatski dio Antologije jugoslavenskih pripovjedača. –

Drugarski pozdrav

Radovan Zogović v. r.

NA PLOČNICIMA TORONTA

ODLOMAK IZ NEOBJAVLJENOG ROMANA "ZMAJ SA NIJAGARE"

Muharem Bazdulj

Toronto nije to, Toronto je pravi velegrad. Nije samo glavni grad Ontarija, nego je i najveći grad u cijeloj Kanadi. I valjda je jedini grad u Kanadi koji spada među stvarno ozbiljne svjetske gradove. Dolazio sam ja ranije u Toronto, uglavnom na vikend ili produženi vikend, a jednom sam ostao i desetak dana. Ali, znaš to i sam, ogromna je razlika doći negdje kao turista i živjeti tu. Mada, dobro je pitanje i šta znači živjeti negdje

Ima ona glupava pop pjesmica iz osamdesetih čijeg se jednog stiha ipak često sjetim. Kaže: Svako ima svoje razloge i kad razlozi ne postoje. Ima neke istine u tome. Čim čovjek uradi nešto, nekad iz čistog inata, pasjaluka, slučajnosti ili inercije, razlozi će se lako naći. Krajem dvijehiljadite sam diplomirao, taman kad sam shvatio da bez pravog posla više neću moći da se izdržavam. Takođe, to što sam imao s Tamarom je dogorjelo, kao cigara. Nije da smo morali da se razidemo, ali smo, ako bismo ostajali zajedno, morali da postavimo neke zajedničke ciljeve. To u takvim situacijama obično bivaju djeca, ali ovdje je ta naša razlika u godinama počela možda i prvi put da stvara problem. Ona je željela djecu, ali, ono sejtogastinovski, ne još. Držala je da je još premlada. Ja nekakav biološki imperativ nisam osjećao, ali s druge strane sam znao da je, ako bih odlučio da imam djecu, upravo to vrijeme pravo vrijeme. Bio sam u svojim ranim tridesetim, svakom novom godinom bliži sredovječnosti i idealu komfora koji baš i ne žudi za naporom roditeljstva.

Tetris

Ne znam voliš ti Tetris, znaš onu staru igricu koju je valjda još davno nekakav ruski programer napravio gdje ti s neba padaju različiti oblici, a ti treba da ih sastavljaš tako da uvijek moraš po horizontalnoj liniji da ih sastaviš tako da ne ostane nijedno prazno mjesto. Znaš to, svi to znaju. I nekad, imaš recimo četiri prazna mjesta i sve ti riješava obična „šipka“ koju samo plasiraš na traženu lokaciju. Hoću reći, nekad ti u životu jedna stvar istovremeno riješi više problema. Ja sam to sam za sebe prozvaao „tetris“. E takav mi se „tetris“ desio kad sam u januaru 2001. dobio posao u Torontu.

Taj moj menadžment ti je čudan fakultet. Manje te on uči, a više ti da šansu da se okušaš na različitim pozicijama. Ja sam znao s brojevima i bio sam ažuran i precizan, pa me jedan profesor matori, Bjelorus porijeklom, iz Vitebska, od svih mjesta, primijetio i zgotivio. Dobro, dopalo se njemu i to što sam mu, kad sam čuo odakle je, pomenuo Šagala. Odmah mu se ozarila čehra, pa kaže kako dvadeset godina nije imao studenta koji je znao za Šagala. A meni se Šagal svidio još kao tinejdžeru, iz istih razloga iz kojih sam zavolio Markesa ili Kusturicu, zbog svijeta koji je, kao, običan, ali ipak sve vrijeme graniči s čudesnim i graniči dovoljno blisko da se čudno svako malo nužno prelije u obično. Taj profesor Zubarevič me zapravo predložio za posao jednoj relativno velikoj firmi iz Toronta. Taj posao koji sam za njih radio je najbliži onome što se ovdje kod nas zove knjigovođa. I to ti isto u životu češće bude pravilo nego izuzetak da neka odluka za koju ne misliš da je presudna, ustvari bude takva. Ja sam i za Toronto i za to knjigovođenje mislio da će mi biti neki tranzit, ali nisu bili. U Torontu sam još uvijek i još uvijek se suštinski bavim istim poslom. Ne u istoj firmi, naravno, ali tamo sam shvatio da sam pronašao svoju „nišu“.

I tako ti ja pređem u Toronto. Nije da nema razloga: treba mi posao, lakše ću preboljeti raskid s Tamarom, dosadio mi ontarijski London, koliko god bio veći od Novog Sada ili Sarajeva, suštinski ima ritam i atmosferu malog grada, kao što je uostalom imaju i Novi Sad i Sarajevo. Toronto nije to, Toronto je pravi velegrad. Nije samo glavni grad Ontarija, nego je i najveći grad u cijeloj Kanadi. I valjda je jedini grad u Kanadi koji spada među stvarno ozbiljne svjetske gradove.

Ulica Jang

Dolazio sam ja ranije u Toronto, uglavnom na vikend ili produženi vikend, a jednom sam ostao i desetak dana. Ali, znaš to i sam, ogromna je razlika doći negdje kao turista i živjeti tu. Mada, dobro je pitanje i šta znači živjeti negdje. Mislim, koja je minimalna dužina boravka u nekom gradu da se to može nazvati življenjem, a ne pukom posjetom ili turizmom. Bio je nedavno masovan „hajp“ na društvenim mrežama, kao da ljudi nabroje sve gradove u kojima su živjeli i tu sam vidio da neki maltene računaju i da su živjeli u Primoštenu ako su bili tamo na moru deset dana. Opet, ako si studirajući proveo negdje jedan semestar, tri-četiri mjeseca, to mora biti življenje. Nego ne znam kod vas pisaca, one književne rezidencije, kad ste negdje mjesec ili dva ili tri, znači li to da si tu živio. Znam da ima rezidencija od po pola godine ili godinu, tu valjda nema dileme, ali me je malo mučilo koja je donja granica. Primijetio si već vjerovatno, to je malo mozak knjigovođe, opsjednut brojevima, graničnicima i definicijama. I nisam se smirio dok za samog sebe nisam napravio fenomenološku distinkciju. Donja granica da se može reći da si negdje živio je tri mjeseca. Znaš zašto? Zato što i većina država u koje možeš da uđeš kao strani državljanin bez vize dopušta da u njima boraviš kao turista do 90 dana, a za sve preko toga moraš da regulišeš status. A kad negdje regulišeš status privremenog ili stalnog rezidenta, jasno je da tu živiš. Znam, znam, problematična i šuplja mi je definicija, naročito kad ljude žive u istoj državi ili unutar Evropske unije, ali, eto, morao sam samom sebi nekako da objasnim razliku između boravka i stanovanja.

Ali zašto ti sve ovo pričam? Kad ljudi prave ovu razliku, obično kažu da je u svakom gradu lijepo biti turista, a da njegove loše strane spoznaš tek kad u njemu eventualno počneš da živiš. E, vidiš kod mene je s Torontom bilo sve suprotno. Meni je tokom turističkih boravaka tamo milion stvari smetalo, a kad sam došao da živim i radim, što se kaže, sve mi je bilo super. Naravno, i to sam samom sebi morao da objasnim. Ja sam očito čovjek kome, što bi rekli psiholozi, prija struktura. Meni to svjesno možda i nije drago čuti, ali imam dovoljno godina i iskustva da vidim kako u tome ima istine. Meni je dan najbolji kad unaprijed znam šta ću tog dana da radim i kad. To je, mislim, prirodna ljudska reakcija. Znaš kako djeca od pet-šest godina, čim pošteno nauče da pričaju i da razlikuju prošlost od sadašnjosti i sadašnjost od budućnosti počnu uporno i insistentno da pitaju: A šta ćemo sada da radimo, a šta ćemo poslije. Čak i kad dijete nešto čeka danima i nedjeljama, recimo odlazak u Zoološki vrt, ono skoro da nije u stanju da uživa u tome, ono poslije pet minuta pita: Šta ćemo poslije ovoga? E to ti je prirodna težnja ka strukturi ili – što bi onaj filozof rekao – predvidivost teži sreći.

Kad imaš klasično radno mjesto, život ti je u principu već struktuisan. Trećinu svakog radnog dana, odnosno pola budnog stanja, svakako znaš gdje si. Još kad tek počneš da radiš, pa tek učiš neke osnovne stvari, snalaziš se zapravo i sa poslom kao takvim i sa kolegama, tad ti je i veliki dio takozvanog slobodnog vremena u znaku posla. Hoću da kažem, ne pitaš stalno samog sebe šta ćeš poslije. Važne su granice, kao kod djeteta s bojanom. Zato je važno i da pjesnik počne pisati poeziju u vezanom stihu. Nikad mi nisu bili uvjerljivi oni pjesnici koji od puberteta glume Vitmena ili Bukovskog. Prvo ritam i rima, pa ćemo onda da vidimo. Tako i slobodu u životu više cijeniš ako si kad je bilo vrijeme znao da ispoštuješ strukturu. Ovo je za mene bilo vrijeme strukture. Stoga mi je prijalo da si i vikende struktuisem. Jedan vikend će biti za kafanu, drugi za pozorište, treći bioskop, četvrti kuliranje na gajbi. To je tako striktno bilo možda prvih sedam-osam mjeseci. Nije uostalom slučajno da u većini firmi ne dopuštaju da se koristi godišnji odmor u prvih pola godine.

I sve to vrijeme, naravno, više nesvjesno, nego svjesno, upoznaješ grad. Nikad nećeš upoznati grad ako te kroz njega uvijek, bez izuzetka, sprovode drugi ljudi. Nikad nećeš upoznati grad ako slijediš bedekere i ovjeravaš turističke atrakcije. Grad se upoznaje samo besciljnim lutanjem, odnosno dovoljnim brojem besciljnih lutanja. Sjećaš se one genijalne fore iz „Vertiga“ kad Džimi Stjuart priđe onoj ribi što se tobože loži na reinkarnaciju pa je pita kud je pošla, a ona kaže da je mislila da luta, pa je on pita može li da luta s njom, a ona mu odgovori da će njoj prijati njegovo društvo, ali da mora da zna kako se lutati može samo nasamo, da dvoje ljudi uvijek idu nekuda. Naravno, kad dobro znaš taj film, kapiraš koliko je ta replika bitna za scenario, ali kao i svaka dobra univerzalistička dosjetka, ona funkcioniše i izvan konteksta. Skoro cijelu svoju prvu godinu u Torontu, ja sam lutao sam i nisam čak ni imao posebnu potrebu da sada movam neke ribe.

A pazi, postoji neki jugoslavenski Toronto kao kulturna činjenica. U onoj božanstvenoj pjesmi „Živeti slobodno“, Balašević rimuje „pločnike Toronta“ i „oči boje fronta“. Ali dobro, zemlja se tada već bila raspala, i egzodus je počeo, i bilo je frontova posvuda. Mnogo je luđa priča sa Sidranovom pjesmom „Starac iz ulice Jang“ iz 1982. U toj pjesmi se pominju pločnici, baš pločnici, ne trotoari, a opet nekako ne vjerujem da ju je Balašević čitao. Ne znam šta je Sidran tražio u Torontu početkom osamdesetih, dok mi je već jasnije zašto ga je privukao prizor matorog ruskog emigranta koji na ulici igra šah. I kapiram da je ulica Jang zaista dokumentarni detalj. Ali to je jedan od onih dokumentarnih detalja koji proberu muze ili bogovi poezije. Jer ulica Jang nije samo najčuvanija ulica Toronta, nego vjerovatno i najčuvanija ulica cijele Kanade. Ulica Jang ti zapravo uopšte nije ono što mi zovemo ulicom. Zamisli da se u Jugoslaviji auto-put Bratstvo-Jedinstvo zvao tako i kad prolazi kroz sami grad Zagreb i sami grad Beograd. Pa da imaš ulicu dugu 400 kilometara. E, to ti je ulica Jang, cesta koja zapravo presjeca cijelu pokrajinu Ontario: od jezera Sinko do jezera Ontario. U Ginisovoj knjizi rekorda je dugo stajalo kako je Ulica Jang najduža ulica na svijetu: oko 1900 kilometara duga. Onda su pravili neka preimenovanja, pa ispada da je ulica Jang pod tim imenom službeno dugačka „samo 86 kilometara“. Najjače mi je što u raznim turističkim vodičima i sličnim publikacijama, po pravilu stoji ovo „samo“. Ali i dio ulice koji ide kroz sam grad Toronto u užem smislu je čitav jedan univerzum koji bi čovjek mogao godinama upoznavati. Volim i danas otići do raznih tačaka Janga, ali onomad, prije dvadesetak godina, sam još više volio.

Upaljač

Najdraži su mi ikad bili vikendi kad bih išao u bioskop. Moje omiljeno kino zvalo se „Rojal“ i uglavnom je prikazivalo domaće, kanadske filmove. U mom djetinjstvu i mladosti, u Zenici i Sarajevu, bio je veliki blam doći u kino sam. Teško da je postojao otvoreniji način da pokažeš da si izopšten i očajan. Niko valjda i nije doživljavao kino kao mjesto gdje dolaziš da gledaš film, nego više kao mjesto gdje ideš da se družiš. Usprkos tome, ja sam i u Bosni znao ići sam u kino, a u Kanadi skoro nikad i nisam dolazio u društvu. Sve dok nisam upoznao Lindu. Kažem, u „Rojal“ su ljudi svakako najčešće dolazili sami, ali jedina osoba koju sam registrovao da je tu svaki put kad bih i ja bio tu, bila je jedna sitna mlađa žena kratke kose sa okruglim naočarima. Izgledala mi je kao lezbejka, što je poslije bilo pomalo smiješno, ali doći ću već dotamo. Uglavnom, upoznali smo se skoro stereotipno, poslije možda već četvrtog ili petog puta da smo se sreli pred bioskopom. Ja sam pušio, a ona je prišla i tražila vatre. Čak je i odigrala malu predstavu sa upaljačem koji je očito bio skoro potpuno prazan pa je samo beznačajno varničio. Možda i godinu dana kasnije, priznala mi je da je primijetila da pušim te da je upoznavanje unaprijed pripremila. Sjetio sam se crknutog upaljača. Nasmijala se: Ne misliš valjda da je otkazao tamo na licu mjesta, otkazao je pet dana ranije, ali ga nisam bacila, a nije da u torbi nisam imala šibice.

I dobro, nije bilo neprirodno da poslije filma podijelimo utiske, da odemo na kafu, da se naposljetku, poslije dva vikenda i smuvamo. Linda se prezivala Barber, završila je književnost i radila kao prodavačica u knjižari. Pisala je poeziju, ali je imala ambiciju da piše scenarije, zato je opsesivno gledala filmove. Njena bliska rođaka bila je Lezli Barber. Ne znam jesi li čuo za nju, ali ona je svjetski poznata kompozitorka, naročito poznata po svojoj filmskoj muzici. Pravila je muziku i za neke globalne hitove, recimo za onaj film od prije pet-šest godina, „Manchester na moru“ sa Kejsi Aflekom i Mišel Vilijems. E ovo je smiješan dio koji sam pominjao: Lezli je autovana lezbejka oduvijek, čak i kad to nije bilo politički korektno na način na koji jeste danas. Kad sam rekao Lindi da me je ona podsjetila na lezbejku, odgovorila je kako u familiji očito postoji gen, ali je kod nje potisnut pošto se ona osjeća „starinski radikalno hetero“.

U to vrijeme, početkom dvijehiljaditih, Lezli je bila u vezi sa Patrišom Rozema, režiserkom. Ti si studirao anglistiku, ti si možda i gledao njenu adaptaciju „Mejnsfld parka“ iz 1999. ili 2000, u ono vrijeme kad je bilo strašno moderno ekranizovati Džejn Ostin. Linda je voljela da se druži s njih dvije pa me je brzo upoznala s njima. Opet, oko njih se okupljala cijela neka lokalna filmsko-umjetnička ekipa, sa nekim prilično zanimljivim likovima, da mi je počelo jako prijati da gravitiram tom kružoku. Znaš, taj kao neki pokret „Novi talas iz Toronta“ koji se formirao među tamošnjim filmadžijama krajem osamdesetih i početkom devedesetih postao je u nekom trenutku planetarna činjenica. Od svih njih se možda najviše proslavio onaj Jermenin Egojan, ali bila je tu masa talentovanog svijeta.

ЧАУШЕСКУ У СНЕГУ

Горан Мракић

ЛЕТЊИ РУЧАК

Кисела чорба од бораније и целера, посољени клип куваног кукуруза, кора лубенице која прска под кухињским ножем, бокал расхлађеног ризлинга и крчаг с бунарском водом на столу, у ладовини старог ораха. Цвркутање и зујање сићушних бића парају плаво небо и спарни јулски дан. Проживљавам ово летње поподне као да сам га безброј пута проживео, заробљен у тренутку спокоја и ведрине. На радију пуштају Леб и Сол, Балашевића, Делчу... знам те песме из детињства, одрастао сам и стасао уз њих, уткане су у невидљиве нити мог духовног бића. Увек сам се дивео уметницима, људима који несебично дарују себе, који нам живот чине подношљивијим. Ма колико се уверавао и убеђивао да postanем следбеник чувене Хорацијеве мисли "Carpe diem!", не могу од себе одагнати дубоку и језгровиту словенску меланхолију која нас обузима у тренуцима кад све изгледа усклађено и беспрекорно. Чitam текст о животу два генијална руска човека, Арсенија и Андреја Тарковског. Од сина сам научио да су нам љубав и чуда увек надхват руке, а од оца стихове који кажу: "Вот и лето прошло, словно и не бывало, на пригреве тепло, только этого мало." Сетићу се једном овог летњег дана, ове чаробне доколице и ручка у тишини. У филму "American beauty" лик по имену Ricky Fitts изговара гледајућу обичну пластичну кесу коју носи ветар: "Sometimes there's so much beauty in the world, I feel like I can't take it." Русија, Америка, Африка, Амазон, океани, панонска низија, рат и мир, добро и зло, божанство и материја, све је то у људима. Причињава ми се да на небу видим мртвачка кола из филма "Биће скоро пропаст света". Крећу се прашњавом звезданом стазом у пратњи песме "Диван је кићени Срем". Фјодорови зли дуси у банатској равници, стравична метафора нашег нестајања и пропасти. Ух, ала рези овај рекашки ризлинг! Што би рекао немачки писац Heinrich Böll, то нам је оставио Бог да не би заборавили укуса раја. С поља допиру мириси хлеба и душа предака. Месец јул се на старосрпском звао "жетвар". Добра и моћна реч, слична овом вину. И пролазна као вечност.

(20-07-2023)

ЉУБАВ И МОДА

Од раног детињства Марији се страх улогорио у трошним костима и испод очних капака, где је шћућурен мировао као промрзло и изгладнело штене. Догађало се у неко замагљено доба, заглибљено у тишини старих црно-белих фотографија, када је вирећи иза ћошка жуте комшијске куће са стрепњом мотрила на долазак пијаног оца из сеоске биртије, што је наговештавало неизбежне и сурове батине кожњим кајшом од панталона. Накресани бабо умео је, бећарски, да помоћу палца и средњег прста у устима продорно зазвизди. Могла је приметити са пристожне удаљености како се башкари и лумпује за дрвеним кафанским столом, у хладу мирисаве липе. Кажипрстом би је призвао к себи.

- Трк кући и нареди мајци да постави ручак. Ако паприкаш поново загори, тешко њој! Ти ми опери и испеглај белу кошуљу и очисти и извиксај благдашње ципеле, а комшиници Мари кажи да опере пичку, стижем за пола сата.

Клипани који су блејали крај бунара, клиберили се као мајмуни. А како и не би. Стари је кући свраћао само да једе, удари песницом о сто, продере се на укућане, запрети батинама и на крају гласно захрче на дивану у летњој соби. Када би се пробудио одлазио би без поздрава и објашњења, мамуран и намирисан, да настави са лумповањем и швалерацијом.

Марија је потајно била заљубљена у младог учитеља Перу који је путовао возом из града. Дочекивала би са стрепњом сваки његов долазак и испраћала га чежњивим погледом када би, у излизаном сивом оделу који је

указивао на мешавину скромности и сиромаштва, преваљивао пут од школе до железничке станице. Када јој се причинило да је Пера коначно постао свестан њене стрепње, отац је за вечером саопштио радосну вест – уговорио је врло повољну удају. Иако тек измилела из пубертета, у његовим очима постала је уседелица и потенцијални проблем за породични углед. Згрозила се када је чула да је младожења средовечни касапин, Ђура, намђораста примитивни кромањонац у блатњавим гуменим чизмама, имућни удовац и потуљени насилник, који је прву жену већ спаковао на гробље. У немогућности да се одупре зловољном оцу и овешталим сеоским токовима, а превише кукавна да дигне руку на себе тако што ће скочити под воз или у мутни моришки вир, несрећно се препустила колотечини немилосрдне и хуле судбине.

Млади учитељ саучествовао је са масом, која се на дан венчања окупила пред раскошном сеоском црквом. Приметио је како доводе покуњену невесту, која је, полуразумљиво, попут паганске бајалице, понављала речи: *не волим га, не волим га, не волим га...*

Отац је потегао чутурицу ракије, позвао Цигане свираче, бацио окупљеној дечурлији шаку кованица и просиктао ћерки на уво:

- Имаш цео живот пред собом, заволећеш га!

ПРОСТО КО ПАСУЉ

Не знам којим смо поводом пре 20 година кренули у Гад, опустело место на Тамишу, али сећам се уског пута обраслог у зелено растиње као на јужноамеричким плантажама, дотрајале дрвене ћуприје којом се стиже из правца Рудне, звезде петокраке на оронулој српској православној цркви и чуна, сићушног пловила, којим се мештани превозе преко реке. Село на издасају, као рањени револвераш у клопци. Уместо испаравања барута и коњског воња, околу се разлегао миомирис зове и пољског цвећа.

Стали смо уз обалу Тамиша и заподенули разговор с групом локалних момака, Цигана, који су спремали пребранац у старом бакарном котлићу. Приликом упознавања, изненадила су нас њихова немачка имена: Рајмонд, Рудолф, Вили... Објаснили нам да потичу од *Гиптара*, малобројних *швапских* Цигана. Протоком времена, насеље Фодераус, у којем су обитавали, је нестало, варјачари и циркузанци су се преселили у Рудну, Дету и Кардоштелеп, а након промена 1989. године, прогутао их је бели свет. На окупу је остала шачица њих, као чланови путујућег шпанског циркуса. Полуномадски живот је, веле, привлачан и допадљив, иако се неретко догоди да наступе грки и отужни тренуци. Брзо сагори, попут шибице, а пламичак чежње на трен ишчили.

Најмаркантнији Гиптар се, брзо и лако прихватио виолине и рекао да ће извести једну српску мелодију. Банатски сутон љубичастих нијанси, устрептао је уз стих "разгранала грана јоргована". Приметио сам да је то изворна песма са Космета, коју одавно нисам чуо.

- Ко зна, можда смо и ми дошли са тих простора, неки помињу да је *Гиптар* реч албанског порекла, одговорио је глас који је допирао испод обода рогозног шешира.

Вечерали су у сласт, умачући комаде хлеба у лимене чинијице препуне пребранца, којим су нас нудили. Недалеко од нас, пасло је стадо коза чији се предводник, црни брадати јарац, попео на оближње узвишење и испрчио, као на омоту Чорбиног албума *Коза ностра*. Прича о друштвено-политичкој ситуацији у свету, којом су сви увек незадовољни, потамнела је на тренутак буколично окружење. Посматрајући мрког јарца и ослушкујући тужбалице наших полуномадских домаћина, присетих се стихова Боре Чорбе: *Опалићу, кад ми пукне живац, то је просто ко пасуљ пребранац, потребан је неки нови Жикица Јовановић - Шпанац*. Олга, мајка овог чувеног комунисте, шпанског борца и учесника догађаја 7. јула 1941. године у Белој Цркви код Крупња, била је ћерка Димитрија Ђорђевића, поштанског службеника, пореклом из Темишвара. У предвечерију смо се опростили од Гиптара, пожелевши им срећан пут, у којем год правцу одлуче сутра да крену и вратили се у град.

Након недељу дана, док сам седео за столом фаст-фуда у Јулијус Моу, пришао ми незнанац и упитао на српском језику:

- Извини брате, знаш ли где има мењачница у близини?

- Спрат ниже, одговорио сам.

- Хвала пуно и пријатан дан желим! захвали ми непознати човек.
 - Друже, како си провалио да сам Србин?
 - Немо` се љутиш, ал ми не причамо ни румунски ни енглески, па ми жена рече: *Ајде, оди питај оног дечка, видиш да сви остали наручују хамбургере, суши, морске плодове и кинеску храну, једино он љушти пасуљ. Сто посто је наш човек!*

САРАВОЛСКА ЧАРОЛИЈА

Поморишје, сагледано из перспективе маленог ујаковог винограда на брегу, изгледало је као наоблачено предворје раја. Ретки сунчеви зраци пробијали се, попут светлосних бегунаца са оловног свода, до наших високих чаша кроз густе, необране чокоте ризлинга. Ујак је као прастаро, дивље божанство, сишло на земљу да би подсетило смртнике на блажени укус заборављених вртова, уживао у узгајању грожђа и испијању вина из свог подрума.

Присећам се јесењег поподнева када смо из Шетина скелом прешли у Јегриш, одакле смо запрежним колима наставили атарским путем ка Сараволи. Пушећи лулу као стари чаробњак, ујак је причао да назив насеља Чанад, чији се обриси назирали у даљини, долази од мађарског војсковође Чанадина (*Chanadin*) унука краља Иштвана, који је поразио војводу Ахтума у месту Томнатик 1013. године и завладао Поморишјем.

- Шта знамо о Сараволи? упитао сам, размишљајући о пекарским кифлама које тетка Зорка, удата пре четврт века у селу на Аранци, меси сваке недеље.

- За Сараволу (*Sárafalva* на мађарском), кажу, у преводу, да значи „Блатно село“. Сходно карти грофа Мерција од 1723. године, место се звало *Сарафал*. Читајући, дошао сам до другачијих, занимљивијих података...

Ујак је волео историју и уживао да чепрка по старим списима, документима, библиотекама и архивама. Иако матурант Гимназије, знао је више од професора који нису, у толикој мери, посвећени истраживању нити привржени струци. Испричао ми да је италијански град Виторијо Венето (*Vittorio Veneto*) у области Тревизо, настао спајањем градова Ченедо (*Ceneda*) и Серавале (*Serravalle*). Историчар Агазија први пут је поменуо Ченеду као Кенету у 6. веку и верује се да је топоним келтског порекла.

- Није ли чудно, упитао је ујак, што су називи Чанад и Саравола толико слични именима Ченедо и Серавале, деловима града данашњег Виторија Венета? А чињенице указују да је Чанад својевремено био каструм тј. римско утврђење...

- Баш чудно, закључих загледао у торањ Српске православне цркве. Ако ме памћење добро служи, тетка Зоркина кућа треба да је у близини.

Накнадно сам сазнао да постоје разне локалне легенде. Једна напомиње да су Римљани током дачких ратова стигли до обала реке Мориш. Очарани приказом заласка сунца над Поморишјем, одлучили су да на благородној земљи, источном лимесу царства, подигну насеље које су назвали *Seravalle* (*Вече у долини*). Други мит наглашава да се у давној прошлости на том простору настанила извесна удовица Сара, која је чувала говеда односно волове, те име села буквално потиче од *Сариних волова*.

Признао сам ујаку да његова прича звучи веродостојније, што му је на тренутак заголицало сујету. Мене је у већој мери обрадовао позив да свратимо код тетка Зорке, која је управо дрвеном лопатицом из пећи вадила домаћи бели хлеб хрскавичне пупушке и пекарске кифле. Ујак је из кола понео две флаше ризлинга и сео у чело стола. У авлији, која је упијала миомирисе јесени, послужен је недељни ручак, у тренуцима док смо ми, преображени у богове, краљеве, ратаре и просјаке, за заједничком трпезом отпоздрављали уснулом потомству са конца једне прастаре бајке.

ЧАУШЕСКУ У СНЕГУ

Крајем 1999. године затекао сам се у Београду који се полако опорављао након НАТО бомбардовања, стресајући са себе трагове гаражи и шута. Народ се припрема за дочек новог миленијума, групице фудбалских навијача цевче пиво у парку код цркве Светог Марка, пензионери хране голубове међу споменицима на Калемегдану, продавци

компакт дискова и касета неометано дувају траву пред дежурним пандурима испред СКЦ-а, а млади се договарају за новогодишњу журку.

Напољу је почела суснежица, гледам како снег прекрива кровове тезги и киоска на Зеленом Венцу. Испијам вињак са Добрилом и Милошем, који су ме угостили на пар дана и слушам какву су музику напаковали за вечерашњи догађај. Данас је 31. децембар, повест од сутра се мења позивни. Милош нам открива да је прочитао књигу о друштвено-религијским психозама које су претходиле миленаристичким ишчекивањима. Питам како је било за време хуманитарног бомбардовања.

- Како да буде, матори, ишли смо на концерте, свирали на мостовима, чекали да нам сваког трена сатерају бомбу у недра и болео нас је курац за све.

Гледам Добрилу, не може да се уздржи од смеха.

- Када смрт постане банална појава и свакодневно ти маше иза сваке зграде, угла и облачка на небу, када деца науче да заспу уз звук сирена и своја узалудна надања бациш у сабласни вртлог Антонове соло гитаре – страх једноставно нестане.

- И шта остаје?

- Шта може остати, лудило и спрдња...

Убрзо схватам како убеђујем себе да су ствари заиста такве. Препричавају се десетине вицева о претходном бомбардовању. Држава је у каналу, сиромаштво показује своје очњаке, Слоба још увек влада, а највећа војна алијанса на свету исмевана је на самолепљивим сличицама за фрижидере и шофершајбне, које Цигани продају на бувљаку са покретних тезги. Милош нас подсећа како је група *случајних* добровољаца спасла зграду ЈДП-а од пожара, негде у априлу ове године. Питам шта значи ЈДП, пошто не знам.

- Јако добар пожар, рече Добрила, палећи цигарету.

Обоје ударају у напрасни, дивљи смех. Напољу провејава све јаче а они, врло опуштено, напомињу да је управо у питоmom локалу у којем седимо, обавијеном слабуњавом кубанском музиком, пре само два дана неко упуцао у главу. Трудим се да не делујем шокирано, али пиће ми стаје у грлу. Закашљавам се. Милош ме потапшао по леђима, смејући се.

- Свођење рачуна међу мафијашима, ништа нарочито. Знаш ваљда шта је рекао Бата Трлаја, *мала бара, пуно крокодила*. Такав је Београд, заједана прича...

Полако испијам пиће и крећемо према локалу где треба да се одржи новогодишња журка. Тип по имену Феђа пушта музику. Сазнајем да је полу Шиптар, али да је *скроз кул и да је наш*. Људи певају, зезају се, пију, пуше крајње опуштено.

Око 5.00 ујутро одлазимо пешке. Зауоставамо се на ражњиће и пљеске код *Церске дитке*. Власник је истовремено кувар и конобар. Неки клошари пишају иза кафанице по празним гајбама. Газда Кнеле како се представио, изашао је и запретио сатаром, да би се затим вратио и почастиио нас домаћом лозом из свог завичаја, Црне Горе. Из омањег звучника са радија на шанку, допиру акорди песме *Олуни морнар* Атомског склоништа. Пуних устију и чаша певамо наглас познати рефрен: *Обала је пола – пола, али ти поклањам све*. Кнеле се хвали да је гледао уживо Атомце док је служио војни рок у Истри, 1984. Прохујало време, какво време... Узима начету флашу ракије и ставља је на сто.

- Ево, пијте колико хоћете, ја частим. И клопу частим, јебе ми се савршено, нова је година!

Атмосфера у *Церској дитци* боља је него на новогодишњој журци са које смо управо запалили. Напијам се и трезнимо истовремено, сјајан осећај. Сунце је срамежљиво ишчилело над послератним Београдом. Навејало је ноћас подоста, белина је прекрила трамвајско стајалиште, цреп са кровова и кола на паркингу. Снег је почео да се топи на путу оивиченом муљем и блатом који води ка Новом Београду. Сви потајно желимо да што дуже останемо заточени у дуванском и роштиљцијском диму малог објекта. Газда нам прича о страшним стварима које је у грађанском рату доживео на фронту.

- Радио сам десет година као касарин у крагујевачкој кланици, али нисам видео толико проливане свињске крви као људске у Босни...

Ћутке слушамо и једемо испијајући, с времена на време, чокањче ракије. Месо и крв су изгледа погонско гориво планете на којој живимо, а наша је земља вечито ижеднело и изгладнело крволочно божанство. Напољу

се разданило, али у нама мрак постаје све интензивнији. Гледамо људе који чекају трамвај и питамо се куда који ђаво одлазе суботом у цик зоре, првог дана јебеног новог миленијума. Газда нам спаковао 20 ђевапа за понети, да чалабрцнемо када се будемо пробудили. Постројавамо се иза жбуна не би ли испразнили своје спутане бешике, изузев Добриле која се осмелила да уђе у пацовштину биртијског клозета. Млазевима шарамо по снегу, али на пар метара примећујемо завејаног пијаног клошара у чудном положају. Кнеле упире прстом и виче:

- Ено оног ал` се испружио, ко Чаушеску у снегу!

Сада је на мени да се громогласно насмејем. Човек ме гледа збуњено, али му Милош каже:

- Дечко је из Румуније, заборавили смо да напоменемо...

- Па шта? Је л` неки проблем, је л` сам те нечим увредио? Упита ме румен у лицу, гутајући слокове.

- Не, не, опуштено, велим ја, смешно ми поређење...

Ето шта је остало, рекох себи, од најстрашнијег диктатора Источне Европе – међусобна заједница пијанаца, као што од НАТО бомбардовања није остало ништа сем народне спрдње, густих слојева сарказма и црног хумора, цивилизацијског сутона. Ружан, нечасни, гротескни крај... Стрељачки вод историје је немилосрдан према онима који сматрају да су вечни господари одређених ствари и душа.

Улазимо у трамвај и кроз запрљани прозор машемо Кнелету, који управо отвара о врата флашу зидарског пива. Пробудио се завејани пијанац и наставио својим путем. Прелазимо Дунав, пупчану врпцу старе Европе. Мостови се граде да би спајали људе, а дивљаки који их руше нису разумели поруку рокенрола. Они измишљају досадне и испразне законе, које хајдучки кршимо јер нам је то у крви. Сунце се осмехује над богомољом Светог Марка. У флаши је преостао још гутљај ракије. Пружам је Милошу.

- Идемо ли кући? питам га.

- Да ли си луд? Управо смо ушли у историју, а ти би у географију?

- Па шта ћемо онда?

Добрила је очистила блато са цокула, заклонила прамен црвене косе испод црне капе и рекла пребројаваћи колико јој цигарета остало у згужваној паклици Бонда:

- Узећемо још три пивчуге са трафике и запалити на Калиш да посматрамо ушће Саве у Дунав.

Силазимо и крећемо пешице према Калемегдану. Закуцавамо се на дрвену клупу и проматрамо Дунав. Усамљени галеб прилази и зауставља се на гвозденој шипци испред нас. Гледамо га задивљени и недоречени, хранећи га Кнелетовим ђевапима.

- Једно од ретких бића које је остало уз нас и у добру и у злу, рече Милош.

- Да, хтела сам да истетовирам ластавицу, додаде Добрила, али ћу ипак направити тет са дунавским галебом.

Поново је почело да провејава. Невидљива камера подиже се ка небу, ми остајемо непомично укупани у удаљеном, статичном кадру. Једна тачка у отичућем свемиру, покрај реке са обронака наших цокула, на којој ниједан Чаушеску не може својом акробатском смрћу да наружи лепоту пејзажа.

Горан Мракић родио се 1979. у Великом Семиклушу, као припадник српске националне мањине у Румуњској. У Темишвару је завршио Средњу школу „Доситеј Обрадовић“ и Факултет историје при Западном универзитету. Од 2001. до 2016. био је уредник недељника „Наша реч“ (2001-2016), а потом директор Издавачке делатности ССР (2016-2021). Задње двије године ради у приватном сектору. Објавио је више књига поезије, кратких прича, афоризама и роман „Micile plăceri ale morții“ („Уживање у малим задовољствима смрти“, 2022) за које је добио низ награда.

**DUŠKO KOVAČEVIĆ: RADOVAN III, REŽIJA VITO TAUFER,
KOPRODUKCIJA NARODNOG POZORIŠTA IZ SOMBORA I FESTIVALA BUDVA GRAD TEATAR**

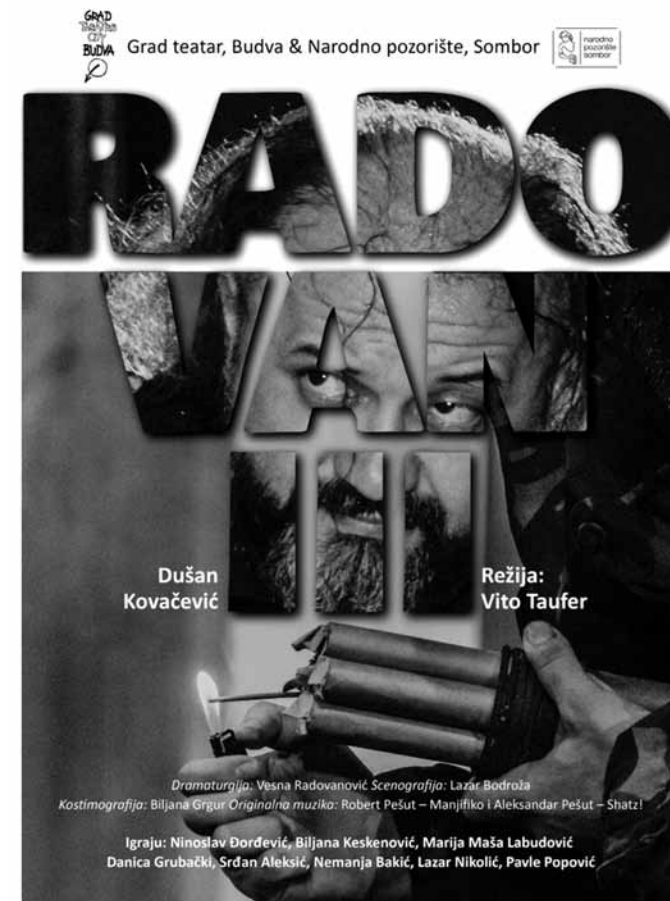
OD FARSE DO TRAGEDIJE I NATRAG

Da, sve se promijenilo. I mi i Radovan i vrijeme, ljudi, države i dobro i zlo, ali 'Kovačevićeva kletva' je sada življa nego ikad. Današnje doba je sebično, grubo, opasno i puno nasilja a sadašnji Radovan puca po šavovima, ljut je na život, na sve oko sebe i samoga sebe i prijeti da će sve dignuti u zrak

PIŠE: Bojan Munjin

Stvarnost i kazalište često su puta u užoj vezi nego što bi to bila neka druga umjetnost i svijet oko nje. Pozornica je naprosto živi organizam i ako je predstava aktualna, ako se tiče nas baš sada, onda se mi u takvoj predstavi osjećamo kao da se glumci obraćaju upravo nama. Ili, još više, događaji na pozornici pogađaju u živac čitav naš život, kao i društvenu atmosferu koja je kreirala naš svijet i živote ljudi oko nas. Primjer takvog preklapanja stvarnosti i fikcije jest predstava „Radovan III“ prema slavnom komadu Duška Kovačevića, u režiji Vite Taufera i u koprodukciji Narodnog pozorišta iz Sombora i festivala Budva Grad Teatar, koja je krajem avgusta premijerno odigrana na ovom festivalu u Budvi.

Onda kada je 1973. godine prvi put predstava „Radovan III“ izvedena u beogradskom Ateljeu 212, istoimeni lik Radovan iz tog komada bio je doživljen kao slučajni junak našeg doba, jedan od nas 20 miliona anonimnih stanovnika zemlje Jugoslavije. Radovan je bio taj simpatični i nespretni čovjek iz 'zavičaja' koji je u gradske solitere socijalizma unio iz tog zavičaja nešto od svoje radosti i tuge, sreće i čemera, ali u tim nebeskim divovima od betona on se nikako snaći nije mogao. Tog Radovana je maestralno na pozornicu bio donio nezaboravni glumac Zoran Radmilović i sa tim Zoranovim kalamburama i gegovima, „Radovan III“ je bio gotovo paradoksalni simbol nekog zamišljenog dobrog života u doba te države od Triglava do Đevđelije—života u kojem smo se slatko smijali i našim lošim osobinama. U to vrijeme postojao je i klub obožavalaca „Radovana III“ a kasete sa snimkom te predstave pro-

davala se kao alva. Na takvim krilima je letio glavni junak te izvedbe, Zoran Radmilović. Tako bi na pitanje gledalaca na blagajni Ateljea 212 u to vrijeme, koliko predstava „Radovan III“ traje, ljubazna bi gospođa za pultom odgovorila: „Predstava obično traje dva sata a kada je Zoran raspoložen onda četiri.“ Tada, ranih sedamdesetih, Radovan i stvarnost su se također poklapali, ali na poprilično čudan način.

Naime, mi smo generalno tada vjerovali da imamo dobar život; stanovali smo u stanovima koje smo dobivali od preduzeća, išli smo jeftino na more i dobivali smo zagarantiranu plaću i besplatno školovanje. Onda smo željeli da i komedija o toj stvarnosti, kao što smo zamišljali „Radovana III“, bude vesela i bezbrižna. Ali, taj komad Duška Kovačevića u tim godinama, onako kako je napisan, jest bio groteskan i karikaturalan, ali u svojoj srži nije bio radostan i bezbrižan. Kovačević je, prema vlastitom priznanju, napisao komad o našim grubostima, o našem despotskom mentalitetu i svađalačkom temperamentu svih sa svima a ispod žita je nekako provukao i činjenicu da su komunisti napravili veliku društvenu premetačinu, potjeravši seljake u tvornice i njihove porodice u nebudere. Da se tada htjelo odigrati Radovana onako kako ga je Kovačević napisao, bio bi to sumorni lik kakvog socijalističkog Frankenshtajna koji je nasilno izmješten iz svoje seoske prirodne sredine i uguan kao i milioni drugih u gradske spavaonice, sa naredbom da je to ideja svijetle budućnosti. O tom problemu kao motivu da prije 50 godina napiše komad „Radovan III“, danas govori i sam Kovačević: „Tih šezdesetih godina 20. veka

došlo je do naglog pretvaranja seljačkog, ruralnog stanovništva u radničku klasu da bi ljudi mogli biti pod kontrolom. Seljak je slobodan a vlast je oduvek znala – ako hoćeš da kontroliš čoveka kontroliš mu izvor egzistencije. Taj nesretni Radovan je došao u Beograd na neki 12. sprat i umesto zavičaja našao se u kavezu za kanarince.“ Moglo bi se polemizirati da li se tu radilo o ideološkoj kontroli ili pak o ‘industrijskoj revoluciji’ na socijalistički način ili o svemu tome zajedno, ali kako bilo, većina Jugoslavena je nekom posebnom magijom bila uvjerena da je taj društveni *salto mortale* bio odlična stvar. Ti ‘seljaci, radnici i poštena inteligencija’ bili su nesvjesni, uz razdragane pjesme i plesove naroda i narodnosti, da neprimjetno u takvom sistemu klizimo prema ambisu. Na pozornici je tada bravurozni Zoran Radmilović na čelu ekipe odličnih beogradskih glumaca zaista odigrao ono u što smo vjerovali. „Skupljao je po svim kafanama u kojima bi se našao fazone koje je ubacivao u predstavu,“, govorili su tada upućeni pratioci fame o Radovanu. Odigrao je sve nas kao ćaknute Balkance koji se tako šarmantno svađaju i mrže i među kojima, kako piše u izvornom Kovačevićevom tekstu „svadba bez 14 mrtvih nije svadba nego sranje“ i gdje se na kraju ipak svi skupimo, poderani i izubijani i uz jeftino pivo se veselimo kao da se ništa nije dogodilo. Radmilović je odigrao ono u što smo vjerovali a ne ono kako je ta stvarnost zaista izgledala. Ključno je da kakva god bila, ta masovna fantazija je ipak bila nekakva stvarnost. Razlika između onoga kako je Kovačević napisao „Radovana III“ i onoga kako je on odigran, otprilike je ista kao i razlika između filmova tzv. crnog vala u to doba i na primjer slavne nostalgичne i opjevane serije „Grlom u jagode“. Crni val je na filmu opisivao ono kako je ta naša musava svakodnevnica tada izgledala i u to tada nismo htjeli vjerovati a serija „Grlom u jagode“ je opisivala naš život kako on često baš i nije izgledao, ali smo svi za njim uzdisali. Kada je redatelj serije Srđan Đića Karanović deceniju kasnije, 1985. godine snimio potpuno crni film obratnog naslova „Jagode u grlu“, nazirući kuda odlazi socijalizam i mi zajedno s njim, ljudi ga na ulici više nisu htjeli pozdravljati.

Sve u svemu, krvava naplata naših iluzija stigla je devedesetih a posljedice gledamo danas. Slovenski redatelj predstave, Vito Taufer, u tom smislu pred premijeru „Radovana III“ u Budvi nije mogao biti jasniji: „Predstava će biti smiješna, zato što je takav tekst, ali biti će to zapravo tragedija današnjeg urbanog čovjeka. Čovjeka koji živi bez perspektive, u civilizacijskoj, kulturnoj i moralnoj krizi. Tekst Duška Kovačevića od prije pola stoljeća zapravo je jako vizionarski.“

Razlika između onoga kako je Kovačević napisao „Radovana III“ i onoga kako je on odigran, otprilike je ista kao i razlika između filmova tzv. crnog vala u to doba i na primjer slavne nostalgичne i opjevane serije „Grlom u jagode“

Da, sve se promijenilo. I mi i Radovan i vrijeme, ljudi, države i dobro i zlo, ali ‘Kovačevićeva kletva’ je sada življa nego ikad. Današnje doba je sebično, grubo, opasno i puno nasilja a sadašnji Radovan puca po šavovima, ljut je na život, na sve oko sebe i samoga sebe i prijeti da će sve dignuti u zrak. Ako samo pogledamo dnevne novine, baš tako danas izgleda svijet, pa onda tako izgleda i najnovija verzija te bolne komedije „Radovana III“. U izvornom tekstu Duška Kovačevića nije dodao niti oduzet ni jedan zarez a predstava sada na nas djeluje na sve moguće uznemirujuće načine, samo ne kao komedija.

Prostor Radovanove porodice sada izgleda kao bojište na rubu hysterije; svi viču i bijesni su svi na svakoga. Prvi sljedeći neprijatelji su komšije – to su ti nekadašnji slavni Vilotići – ali oni u stvari danas predstavljaju čitav svijet, jer kompletna stvarnost je sada pretvorena u pakao obesmišljene egzistencije i jedini odgovor na takav moralno prazan život je da se vadi oružje i puca na sve što se kreće. Zar to ne vidimo najdoslovnije i u stvarnom životu u kojem danas obični ljudi pucaju jedni na druge?

U svojoj knjizi „Izgledi za građanski rat“ iz sredine devedesetih, njemački filozof Hans Magnus Enzensberger, piše kako se budući sukobi i ratovi neće dominantno voditi oko ideoloških ili drugih razlika već zato što će ljudi „eksplozirati iznutra“, jer neće moći izdržati život bez perspektive. Danas živimo u vremenu velike nervoze i u doba sa malo smisla. Takva je i predstava „Radovan III“ i takav je i njegov glavni junak: stalno u vatri i u znoju, neprestano ljut i sa pištoljem na stolu. Pa zar svaki dan ne čitamo u medijima kako je neznan netko odjednom poludio, rekavši „sve ću ih pobiti“, otvorio kućni arsenal oružja pa se ta prijetnja na žalost i ostvarila. Ali, kako danas funkcioniraju ljudske destruktivne sile? Kada se aktivira okidač za mržnju? Švicarska psihoanalitičarka Jeannette Fischer u svojoj znanj knjizi „Mržnja“ kaže: „Reći ću da je riječ o destruktivnoj energiji što nastaje u odnosima u kojima je ‘Ja’ u bezizlaznoj situaciji. Kada dođe do porasta govora mržnje i drugih mrzilačkih ponašanja i stavova, radi se o tome da su ta ponašanja pronašla prostor u kojemu se mržnja društveno legitimira.“ Ako bi ove riječi preveli u kategorije u kojima mi razumijemo današnji svijet, onda bismo mogli reći da živimo u paradoksalnoj situaciji svijeta koji što više želi biti savršen – to se mi više u njemu osjećamo bespomoćni. Jednom riječju, svijet se udaljio od nas i mi od njega i bez čvrstog tla pod nogama, bez mira u srcu i bez smisla u glavi, osjećamo da se svega bojimo i da smo, bez suvišnih zašto, jako napeti i na sve i svakoga ljuti. To je današnji Radovan. Ali besmisao svijeta ne napada samo odrasle već napada i tinejdžere i djecu. U predstavi tako jedna od Radovano-

vih kćeri hoda okolo naoružana do zuba a druga je neprestana žrtva svega i svakoga. Današnja istraživanja pak pokazuju da su suicidalni porivi kod djece u porastu, ali jednako tako i vršnjačko nasilje. Tragični ‘pucači po školama’ i drugdje – ako se sjetimo ubistva devetoro učenika i domara osnovne škole „Vladislav Ribnikar“ u Beogradu, koje je počinio njihov trinaestogodišnji drug iz razreda, kao i ubistva devetoro ljudi u Mladenovcu u Srbiji, koje je dva dana kasnije počinio dvadeset i jednogodišnji mladić – pokazuju da smo, lokalno i globalno, negdje svi zajedno gadno pogriješili. Zato studija Jeannette Fisher objašnjava zašto mržnju ne možemo eliminirati osuđujući je, gnušajući se ili je mrzeći. Promjena je moguća jedino onda kada napustimo začarani krug počinitelja – žrtva i rasvijetlimo ono što generira mržnju. Umjesto mudrog odgovora na dilemu što rađa mržnju, prisjetimo se pitanja koje je svojedobno bilo upućeno pokojnom Patrijarhu Srpske pravoslavne crkve Pavlu: „Kada će nama biti bolje?“ Patrijarh je odgovorio: „Biće nam bolje kada mi budemo bolji“.

Današnji „Radovan III“ i dalje je smiješan, prema rečenicama koje je Duško Kovačević napisao prije 50 godina, ali atmosfera predstave, sa lokvama krvi i puno mrtvih, govori o tome da se danas, egzistencijalno, moralno, čak i metafizički, nalazimo u samom srcu tame i da je mržnja svuda oko nas. Zaista je fascinantno koliko je Kovačevićev tekst iz ranih 70-ih bio vizionarski i proročanski, uostalom kao i drugi njegovi krupni komadi, ali sjenku naše kasnije očite propasti tada nismo željeli vidjeti, kao što i danas u novom čitanju „Radovana III“ ne želimo do kraja prepoznati posrnuće čitave naše civilizacije.

Osim dakle vrlo suvremenog čitanja, komada „Radovan III“ u režiji Vite Tauerera, treba pohvaliti i čitav glumački ansambl sastavljen od srpskih i crnogorskih glumaca, koji je u visokom ritmu i znalački odigrao ovu mračnu priču naše stvarnosti, posutu zrcima crnog humora. Bravo za „Radovana III“ iz Budve.

UZ IZLOŽBU *NO FEELING IS FINAL* U BEČKOJ KUNSTHALLE**„IMAGINE“
I PRIJE LENNONA**

Šezdeset godina kasnije, potresa u Skoplju i međunarodne solidarnosti u njegovoj obnovi sjetio se hrvatski kustoski kolektiv WHW i kao jedan od posljednjih projekata u mandatu vođenja renomirane bečke institucije Kunsthalles postavio izložbu kriptičnog naziva „No Feeling is Final“

PIŠE: **Igor Ružić**

Nakon svih recentnih potresa u Hrvatskoj, od prvog zagrebačkog preko drugog a onda i petrinjskog, postalo je odjednom uobičajeno jedno pitanje, bez kojeg je nezamisliv razgovor ne samo o nekretninama i stanovanju, nego i mjestu rada, školovanja, sporta, hobija... Pitanje je jednostavno, ali je odgovor uvijek znakovit, vidljiv u reakciji sugovornika ovisno o njemu. Ono glasi: je li građeno prije ili nakon Skoplja?

To „Skoplje“ je razdjelnica u standardu građenja, jer nakon razornog potresa koji je glavni grad Makedonije pogodio 1963., kako se građevinari šale, „ni poljski zahod nije mogao biti izgrađen bez armature“. To, naravno, nije istina, što je pokazao i zagrebački, ali još više petrinjski potres, ali riječ ostaje, kao i građevinarski propisi, pridržavali ih se terenski neimari ili ne. Iako je i nakon '63. bilo ozbiljnih potresa na ovim područjima, od Makarske, Banja Luke i Bara pa do Stona, upravo je skopski u kolektivnom pamćenju ostao najveći i najvažniji. Ne samo po broju žrtava, koji nipošto nije zanemariv, ili opsegu štete, ili činjenici da je riječ o gradu koji je ipak bio glavni jedne od republika pa je time, već i sasvim formalno, bio među šest najvažnijih gradova u bivšoj državi. Kompleksnost same pozicije Skoplja kao jednog od gradova koji su ubranu industrijalizaciju dočekali zapravo tek u poratnoj Jugoslaviji, a koju je tog kobnog 26. srpnja 1963. prekinulo osamdesetpostotno uništenje, još je veća u napetosti koje su postojale između starog i novog, koja se kompenzirala navodnim urbanim razvojem i svakodnevnim prilagodbom.

Razmjeri katastrofe, s ljudskim žrtvama i materijalnom štetom, Skoplju su dali i, nimalo cinično rečeno, novu mogućnost da se smjelim arhitektonskim iskorakom uzdigne do nepojmljive razine strukturirane suvremenosti širokog zahvata. To se ipak nije u potpunosti dogodilo, uglavnom iz ekonomskih razloga, pa je i makedonska metropola ostala jedan od primjera „nedovršene modernizacija“. Što ne znači da nije bilo vrhunskih pojedinačnih građevina nastalih zajedničkim naporima ne samo svih krajeva tadašnje države, nego i zahvaljujući iznimno opsežnoj akciji međunarodne pomoći. Jedan od spomenika tim vremenima je i Muzej suvremene umjetnosti, strateški smješten na uzvisini, tik uz „nešto“ stariju tvrđavu. Građen prema nacrtima tada najboljih poljskih arhitekata, prema natječaju koji je financirala poljska država, Muzej je trebao biti i trajno sjedište zbirke umjetničkih donacija pristiglih nakon globalnog poziva za i umjetničkim doprinosom rekonstrukciji skopskog urbaniteta.

Način kako je međunarodna zajednica reagirala na skopsku katastrofu jedinstven je događaj globalnih razmjera u tim ranim šezdesetim godinama „kratkog“ prošlog stoljeća. Često se ističe da su se, nakon Elbe u Drugom svjetskom ratu, američki i sovjetski/ruski vojnici suradnički a ne suparnički sreli tek u Skoplju 1963., ali nije to jedina zanimljivost u vezi s međunarodnim odgovorom na potres u zemlji koja je samo dvije godine ranije ugostila prvi kongres onoga što je zamišljeno kao treći put u blokovski podijeljenom svijetu Hladnog rata. Skoplje je, na mnogo razina, bilo simbol i toga da je za-

jedništvo, nesvrstavanju unatoč ili upravo zbog njega, kao koncept moguće, makar inicirano katastrofom, ali barem prirodnom. Zato je i nazivano Gradom solidarnosti, a zbirka njegovog Muzeja suvremene umjetnosti, Zbirkom solidarnosti.

Zbirka solidarnosti skopskog Muzeja zato je bila tema koja je tražila WHW i koju je WHW tražio, zbog nebrojenih slojeva značenja koja njezina izvorna priča već nosi, ali kojoj je proteklih šest desetljeća samo dodalo na intrigantnosti i kompleksnosti

Šezdeset godina kasnije, svega toga sjetio se hrvatski kustoski kolektiv WHW (What, How & for Whom/ Što, kako i za koga) i kao jedan od posljednjih projekata u mandatu vođenja renomirane bečke institucije Kunsthalle postavio izložbu kriptičnog naziva „No Feeling is Final“. Rilkeov stih iskori-

šten je kao poluga za otvaranje slojeva i značenja kao i stvaranje veza između njih, uzimajući u obzir kontekst ondašnji i današnji, sa svim njihovim datostima, u reinterpetiranju Zbirke solidarnosti skopskog Muzeja. Izložba nipošto nije samo predstavljanje više ili manje vrijednih dijelova Zbirke, niti samo podsjećanje na činjenicu njezinog postojanja, nego rekontekstualizacija cjeline i njezinih dijelova upravo u svjetlu proteklog vremena, ali i suvremenih poimanja kako umjetnosti, tako i politike, pa i pojma, kao i prakse, solidarnosti.

Kolektiv WHW, koji čine Nataša Ilić, Sabina Sabolović, Ivet Ćurin i Ana Dević, iako ova posljednja nije u timu koji vodi Kunsthalle, već gotovo četvrt stoljeća inzistira na vizualnim umjetnostima kao alatu u produkciji drukčije zbilje. Može se to nešto skromnije nazvati i angažiranom pristupu kustoskom radu, ali angažman koji WHW traži najprije od sebe a onda i od umjetnika koji pristaju na njihove koncepte nije tek klasični postav s drugim imenima, ili radovi nepoznatih umjetnika iz nedovoljno poznatih dijelova svijeta, nego stvaranje konteksta koji angažman privlači i kojem tretiranje, naravno uz klasično ili „klasično“ puno poštovanja autonomije umjetničkog stvaranja i djela, razvija potencijal kako samih umjetnika tako i njihovih radova. Drugim riječima: izložbe, projekti i koncepti, dakle sveukupna aktivnost WHW-a neodvojiva je od šireg društvenog, političkog, ponekad i aktivističkog konteksta. Trećim: tu nema ni govora o kuli bjelokosnoj, umjetnosti radi umjetnosti ili ekvidistanci i balansu. Zbirka solidarnosti skopskog Muzeja zato je bila tema koja je tražila WHW i koju je WHW tražio, zbog nebrojenih slojeva značenja koja njezina izvorna priča već nosi, ali kojoj je proteklih šest desetljeća samo dodalo na intrigantnosti i kompleksnosti.

Nastala u jeku Hladnog rata, kao odgovor na nesreću u jednoj nesvrstanoj a opet i evropskoj državi, koja promovira i živi socijalizam s ljudskim likom, ima komunizam kao ideju vodilju ali se otvara zapadnim tržištima i utjecajima, u kojoj se uvodi model radničkog samoupravljanja dok se čekaju turističke devize i osluškuje tehnologija i Istoka i Zapada, Zbirka je bila otvoreno ideološko i sasvim jednostavno ljudsko pitanje, na koje se moralo odgovoriti. Picasso je, prema napuhanoj legendi, jednostavno pogledao po svom ateljeu i odlučio „Glavu žene“ smotati i poslati u Skoplje, možda nakon što je čuo da je za Sartrea Skoplje „koncentrat ljudske borbe koji svojim rezultatima inspirira nove borbe, bez mogućnosti prihvatanja poraza“. Prethodili su mu, i slijedili ga, i ostali: Jasper Johns, Georg Baselitz, Getulio Alviani, Alexander Calder, Christo & Jeanne-Claude, Victor Vasarely, David Hockney, ... spomenu li se samo „najzvučnija“ imena.

Način kako je međunarodna zajednica reagirala na skopsku katastrofu jedinstven je događaj globalnih razmjera u tim ranim šezdesetim godinama „kratkog“ prošlog stoljeća

S druge strane, Zbirka je nastala kao odgovor na otvoren poziv za doniranje, i stoga je bila izvan zakonitosti tržišta umjetninama, sa svim stupnjevima mešetarenja između, pa su se i mnogi drugi umjetnici odlučili upisati u njezinu povijest, čak i godinama nakon potresa i poziva. Rezultat je, iako se izložbi u Kunstahalle vidi samo njezin dio, krajnje heterogena kolekcija koja stvara presjek reprezentativan na nekoliko razina: globalnoj, preko spomenutih značajnih imena, ali i lokalnoj, od jugoslavenske do makedonske, te preko te činjenice sama zbirka odgovara na ono što je zadatak svake institucije muzejskog, a pogotovo suvremenoumjetničkog muzejskog tipa: s jedne strane globalna prepoznatljivost a s druge autohtonost. Generičkim nastankom zbirke Muzej suvremene umjetnosti u Skoplju zadovoljila je svaku komponentu svojeg imena.

Ta i takva zbirka samo je dio šire ideje rekonstrukcije grada nakon potresa, jer kao što su Muzej gradili prema poljskim nacrtima, urbanizam i neke od najznačajnijih građevina uglavnom javne namjene planirao je međunarodni tim. Uz domaće arhitekta, među kojima su preferirani makedonski, ipak je glavni projektant i urbanist bio Japanac Kenzo Tange. Iskustva obnove nakon Drugog svjetskog rata još su bila svježija, i Skoplje je bilo ne više bojno polje arhitektonskih taština nego mogućnost da se zajednički izgradi nešto funkcionalnije od Brazilijske: slično ali živo, s idejom da se ne počinje od nule nego sa suptilnim uvažavanjem činjenice da je riječ o gradu koji ima svoju povijest i nasljeđe, čak i ako je dio njega višestoljetna otomanska vlast i austrougarski palež kao odmazda za otomansku opsadu Beča. Nastanak zbirke, kao i sama izgradnja Skoplja, u kojoj je sudjelovalo osamdesetak država, za koju

je UN organizirao donatorsku konferenciju, u gradu koji je s Titom posjetio i Hruščov, u tom je trenutku bio znak da je moguć drukčiji svijet, bez atomske opasnosti, blokovske podjele i hladnoratovskih napetosti, ali i bez kolonijalne i kolonizatorske logike, pa onda i bez neupitnih postulata kapitalizma. Skoplje je, uz poželjnu dozu pretjerivanja, bilo „Imagine“ i prije Lennona.

Projektom „Skoplje 2014.“, koji se svodi na monumentalne ilustracije fiktivne povijesne važnosti, poništava se većina onoga što je šezdesetih pružilo mogućnost gradu na Vardaru da postane najsuvremeniji grad u kontekstu puno širem od jugoslavenskog

Realni je zbroj, dvije generacije i nekoliko svjetova kasnije, bitno drukčiji. Iako Muzej i Zbirka postoje, Skoplje je danas nešto drugo, u nekoj drugoj državi, s nekim drugim zadatostima, ciljevima i karakteristikama. Ondašnja arhitektonska čuda od betona danas su gotovo ruine, zbog nebrige i zbog betona samog koji ima vijek trajanja, a urbanizam poprima druge karakteristike, nespojive s modernitetom i vizijama budućnosti. Projektom „Skoplje 2014.“, koji se svodi na monumentalne ilustracije fiktivne povijesne važnosti, poništava se većina onoga što je šezdesetih pružilo mogućnost gradu na Vardaru da postane najsuvremeniji grad u kontekstu puno širem od jugoslavenskog. Monumentalna spomenička plastika i nove, „barokne“ i „neobarokne“ fasade prekrivaju smjeli modernizam i time su, vjerojatno nesvjesno, najbolji prikaz onoga što je ostalo od zanosa onih koji su gradili ne samo grad, nego i državu, društveno uređenje pa onda posredno i svijet. Upravo tim ostacima, na lokalnoj i globalnoj razini, bavili su se Brook Andrew, Iman Issa, Elfie Semotan, Jane Čalovski i Hristina Ivanoska, Siniša Ilić i Gülsün Karamustafa, umjetnici različitih generacija i razvojnih puteva, među kojima neki imaju i kustoskog iskustva, odgovarajući na poziv WHW-a, koji je time svoje kustoske „ovlasti“ prenio na njih, da kuriraju dio zajedničke izložbe. Rezultat je specifični pogled na Zbirku, koji ne zaboravlja potres, ali sve to stavlja u narative koji unatoč svojoj utopističkoj želji i prirodi, ne zaboravljaju proteklo vrijeme i današnje datosti. S prvima pregovaraju, drugima se opiru, u želji da radovima iz zbirke svojim angažmanom na njihovom vraćanju u život i/li demuzealizaciji, uz pomoć i svojih radova, koji nisu tek kustoska intervencija, rekreiraju osjećaj tog trenutka kad su zajedništvo i solidarnost izgledali bitno više mogući.

Izložba „No Feeling is Final“ se stoga čita i kao dokument i kao želja, eventualno čežnja, ali nesumnjivo i kao zagovor koji podsjeća i opominje. U svijetu koji je vratio svoje vrijeme unatrag, pa ponovno živimo u trenutku „prije Skoplja“, takav iskorak je nužan, čak i pri još jednom „zasluženom“ kraju još jednog „aktivističkog“ mandata.

УЗ ПОЕЗИЈУ МОМЧИЛА НАСТАСИЈЕВИЋА

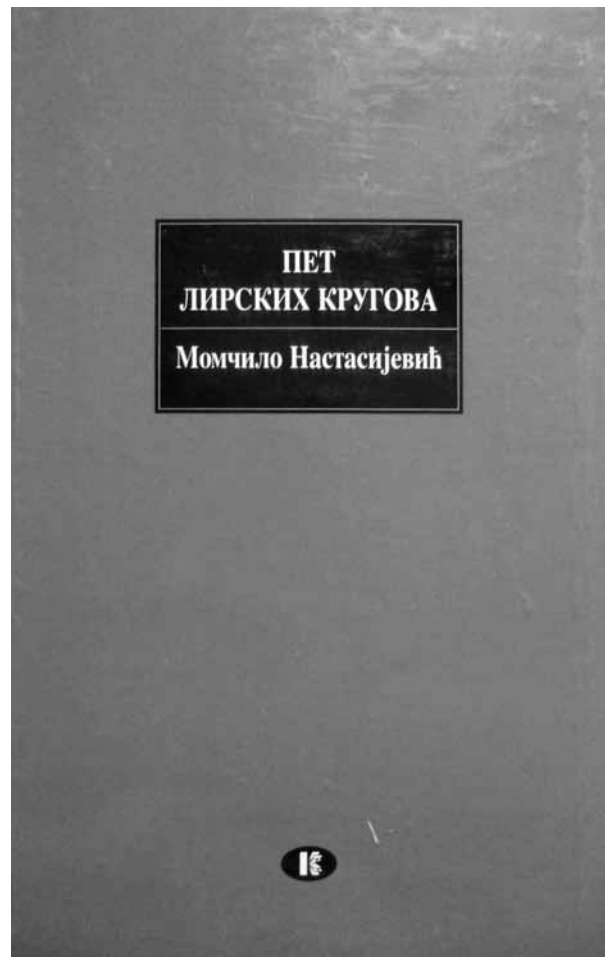
РОДНА КОБ

Настасијевићево дело, ако не рачунамо ране песме, своди се на једну збирку песама *Пет лирских кругова* (1932) и још два циклуса „Магновења“ и „Одјеци“. Његове драме и приповетке су у много чему сродне песмама па могу послужити као помоћ при разумевању неких поступака и значења, а посебно се Настасијевићев језик овде може сагледати на већем простору

пише: **Никола Живановић**

Настасијевићева поезија најчешће је тумачена кроз призму његовог схватања „матерње мелодије“, па са тим у вези и кроз његову језичку иновативност. Овако схваћен, Настасијевић је у српској поезији имао низ настављача који су се држали чисто тог мелодијског и језичког плана, готово у потпуности занемаривши друге аспекте његовог дела. Истина, најбољи од тих настављача имали су своје мисаоне системе, али они су били сасвим њихови. Мисаону страну Настасијевићеве поезије, готово нико није наставио. Тек ту и тамо код неког песника који пише сасвим другим стилем може се пронаћи некаква сличност са Настасијевићем, углавном случајна.

Настасијевићево дело, ако не рачунамо ране песме, своди се на једну збирку песама *Пет лирских кругова* (1932) и још два циклуса „Магновења“ и „Одјеци“. Његове драме и приповетке су у много чему сродне песмама па могу послужити као помоћ при разумевању неких поступака и значења, а посебно се Настасијевићев језик овде може сагледати на већем простору. Књига *Пет лирских кругова* састоји се од пет циклуса: „Јутарње“, „Вечерње“, „Бдења“, „Глухоте“, „Речи у камену“. Прва три су класични циклуси самосталних песама, док друга два би се пре могла назвати поемама. Циклус „Магновење“ се састоји од радова који су негде на граници између песама из првог циклуса и ових поема. Реч је о песмама које имају више делова, као „Глухоте“ и „Бдења“, али ипак су фокусиране, налик онима из првог циклуса, и краће него ове две условно назване поеме. Форма

коју је створио у „Магновењима“ Настасијевићу се очигледно допала (а циклус многи сматрају најбољим) тако да је у следећем циклусу „Одјеци“ заправо поново написао неке песме из прва два циклуса, али у овој другачијој, вишеделној форми. Заправо, ако се чита критичко издање, види се да су све Настасијевићеве песме имале много верзија да би се фиксирале у оном облику који је објављен у *Пет лирских кругова*. То, међутим, није Настасијевића зауставило да се враћа тим песмама и преради их у сасвим нове из „Одјека“. Овде је реч о томе да Настасијевић има песме које жели да напише, не неке друге, не неке нове, већ те исте теме, само да им да што савршенију форму, и тек тада се може говорити о његовој језичкој инвентивности. Она је средство да се опсесивним темама да што уметнички савршен облик.

Тако песме из прва три циклуса добијају своје „одјеке“: „Румена кап“ – „Јутро“; „Ђурђевици – Сећање“; „Љиљани“ – „Туга“; „Труба“ – „Погреб“. У „Одјецима“ има и песама које нису директна обрада неке претходне песме, нити се све понављају. Заправо, оне најбоље из прва три циклуса не понављају се. Постоји додатна мрежа тема и мотива који се понављају, у једном од прва три циклуса (зависно у ком од тога која је тема) и касније. Једна од њих је тема песме и речи; затим тема смрти, која се често види као скривена у природним лепотама, смрт рођака, нељубљеног, али ту је и смрт у рату; ту су такође и песме са пастирским мотивима, који опет наговештавају некаку смрт итд.

Међутим основна тема у Настасијевићевој поезији је дакле рођење, односно однос према рођењу, а онда и према родитељима и деци.

Прва песма која уводи овај мотив је „Сестри у покоју“. Уз рефрен „Послужи мамо“, Настасијевић говори о сестри која је недавно умрла, руже које је болесна везла „ко мрље крви на зиду/ тамом лапе“; у кутку где је певушила „жица је, чу ли, прснула.“ До обрта долази када се уместо мајци, лирски субјект обраћа духу сестре: „Ни тамо, сени, зар покоја; / Но покој тражиш међ нама;/ Недужну где те болело.“ У овој песми је само наговештена тема проклетства које доноси породица. Сестра, пошто је везана за породицу, враћа се тамо да нађе покој, тамо где је умирала у болу. Рефрен „Послужи мамо“ појачава тај пристанак на то да су ствари такве. Ова песма је последња песма „Вечерњих“ и само најава озбиљнијег бављења овом темом у следећем циклусу.

Мисаону страну Настасијевићеве поезије, готово нико није наставио. Тек ту и тамо код неког песника који пише сасвим другим стилем може се пронаћи некаква сличност са Настасијевићем, углавном случајна

Прва песма „Бдења“, „Молитва“ где лирски субјект тражи од бога да га „расточи“, „Јер и пакао је твој,/ и пропоје/ Залепим топло из ове оприне тела./ И корен по корен мање/ Моме страдању.“ У овој песми двосмислено је још на какав се то корен мисли. Међутим, следећа песма, једна од најбољих његових, озбиљно поставља проблем рођења.

Песма „Госпи“, већ својим насловом сугерише куртоазну поезију. Певач се обраћа госпи са којом неће ништа имати у овом животу али зато ће им душе у рају бити сједињене. Настасијевић одмах налази проблем: „Туђа су деца из тебе заплакала.“ А нешто касније у потпуности износи парадокс: „Јер нема руке да разреши нам чвор/ ал тамо и на веке,/ зрак твој хоће ли болети?/ Туђа из тебе бића хоћу ли волети.“

„Јер нема руке да разреши нам чвор“, један од најбољих стихова у српској књижевности. Док се у претходној песми још обраћао Богу за помоћ. Овде више нема те силе која може да реши проблем. Користећи реч бића а не деца у последњем стиху строфе, Настасијевић сугерише да је то нереално очекивање. Треба нагласити да овде ту децу треба да воли „на веке“ дакле у рају. И тамо је она мајка туђе деце, заправо туђа жена, њихов брак је запечаћен постојањем тих бића што су заплакала. Рођење деце је променило ствар. Рођење, које је Настасијевићева опсесивна тема.

Следећа песма „Божјак“ говори о злу које доноси рођење: „Много те мајко болело,/ рад ово тихо преболо./ О, мало ли је/ за муку твоје утробе.// То божјак/ да не родим сина/ у овој грози од искони/ кад ходи он.// Јер нема зоре,/ на зенице ли не заплави,/ ни блага поја не,

родну ли ову грозу не прекужим.“ Силенов одговор да је највећа срећа не родити се, стоји у основи Настасијевићеве поезије. Али тиме се не завршава његов песимизам.

Мада се не спомиње мотив рођења, песма „Осама на тргу“, једна од најбољих Настасијевићевих, доноси слику човека који се не сналази међу људима. Неуклопљив међу људе који весели или тужни пролазе поред њега, немоћан да им се емотивно приближи, па чак и застрашен од тога, лирски субјект налази решење – своје место у стиховима: „Прострели, о, прострели./ Камен да сам на веки.// По мојој сенци да мере/ смираје и свитања/ на тргу.“ Подсећа ова песма на Јејтсово „Једрење у Византију“ где би песник да постане златна птица која пева о прошлом, садашњем и што ће доћи, пошто се као старац у друштву младих осећа сувишно. Међутим, Настасијевићева песма је далеко песимистичнија, а слика мрачнија.

Песма „Родитељу“ је централна песма ове Настасијевићеве теме. Битно је нагласити да се теме у његовој поезији, мада их нема много, преливају једна у другу тако да до сада наведене песме обрађују и још неке његове опсесивне теме. Песма гласи:

Ко си?
Ко и куда ја,
Плод без плода твој,
И судња ова у мени реч?

Син, ево, прогледавам.
Мрењем за живота
Скидам са себе слепи рођаја знак.

И не као ти
Стрмоглав оплођењу
Слепо на пир.

Но вољом, те не саздала ме,
Пут отварам, ево,
Себи за уништење,
Нерођен ма за мир.

Плод ја без плода твој,
И судња ова у мени реч.

У овој песми се види траг Настасијевићеве биографије. Тај детаљ, да нема сопственог порода, па да овом песмом тражи метафизичко и морално оправдање, битан је за разумевање саме природе опсесивних мотива, како код Настасијевића, тако и иначе. За опсесивног песника, песма није ништа друго већ стављање целе своје егзистенције, стављање њених метафизичких и етичких оправдања на коцку естетике. Отуда жеља да се песма усаврши, избруси, да се нађе језик за њу. Не јер је језик циљ него зато што тако посебна порука мора да се на што ефектнији начин пренесе. Сем тога песник и нема шта друго да ради него да усавршава тих неколико песама, јер мало их је у једном људском животу које вреди забележити. То је друга Настасијевићева опсесивна тема која се јавља у овој песми – „судња ова у мени реч“.

Друга ствар, која је и те како битна, јесте да ово није чист уметнички израз, већ да постоји одређена етика коју треба схватити буквално тако како је речено. Обично људи у средњим годинама када говоре о смислу у животу, када некога хоће да посаветују шта му је у њему важно, кажу: породица. Заправо то је велика лаж коју нас учи наша традиционалистичка култура. Када је Настасијевић у питању, реч је о једној донекле још традиционалној српској породици (блискост са рођацима, не само блискост родитеља и деце, као у савременој „нуклеарној“). Он своју етичку нелагоду због тога што нема деце разрешава тако као да је његов избор правилан – пошто је неморално некога осудити на живот: „Стрмоглав оплођењу/ слепо на пир“. Песма не сме да остане схваћена као пуки естетски израз, већ прихваћена или одбачена у њеним етичким нормама. Рецимо – судећи по оваквој етици – моралније је усвојити дете него га родити, пошто је грех у бацању некога у несрећу што се зове бити рођен, а не у одгајању некога ко је већ осуђен. Да би се судило о песми, мора се о њој судити и на овај начин. Она је аргуменат за нешто, својом естетиком, својим супериорним језиком и формом она жели да надјача сваки контрааргумент. Настасијевић, овде на свој начин излази на крај са једном од опсесивних тема целе књижевности и филозофије, од антике до данас – заблуде о породичној срећи. Као песник, он своди све на један мотив, а то је да је већ чињеница да је неко рођен несрећа, али одатле се даље могу извлачити и све драме између родитеља и деце, односа породице и друштва или државе. Већ у овом једном аргумену мора се показати тежина теме. Отуда потреба за савршеним обликом.

Као песник, он своди све на један мотив, а то је да је већ чињеница да је неко рођен несрећа, али одатле се даље могу извлачити и све драме између родитеља и деце, односа породице и друштва или државе

То трагање за савршеним обликом наводи Настасијевића да се врати овој теми, овако како је овде изложена поново у песми „Речи из осаме“ у циклусу „Магновења“. „Магновења“ нису дораде ранијих песама као „Одјеци“, већ нове песме тако да се ова може узети као наставак песме „Родитељу“, односно као да подразумева да оно што је изречено у тој песми не треба понављати али се то може пронети као мотив, као рефрен, као алузија на ранију песму. Ова песма има још неколико тема које се преплићу са овом:

1

Амбисе прекорачим,
стукне на равном тлу нога.

Дневи своје замрачим,
блесне видело Бога.

2

У тишину се облачим,
тајном проговара твар.

Пепео ветри ме веју,
остане жар.

3

Бездоман,
топли нудим кут.

Беспутан,
даљинама поведем на пут.

4

И судње ме,
и мрем,
а живот отвара тек двери.

Реч своју нем
камену завештавам,
и звери.

5

Бездетан,
на истину грем.

Синови прате ме
и кћери.

По стилу знатно живахнија, музикалнија, химничнија, ова песма као да прославља оно што је већ речено, не износи аргументе. Песма је састављена од пет делова са по две строфе од по два стиха, од којих сваки дистих заправо функционише као стих, пошто се дистиси римују а не стихови, и пошто је у Настасијевићевом слободном стиху преламање у следећи ред има улогу коју би цезура имала у везаном стиху. Тако дефинисана песма би имала план рима АА ББ ВВ ГД ГД, чиме се у већем замаху римâ у последњим деловима постиже и већа снага. У низу мотива које наводи, мотив бездетности се налази на крају, чак после мотива речи, као врхунац, као најважнија Настасијевићева тема. На сличан начин, он ту тему провлачи још кроз неке песме „Магновења“ и две, како сам их назвао „поеме“, односно циклуса повезаних песама. Тема се даље може пратити и у његовој прози и драмама. Ипак, чини се да се баш у песми „Родитељу“ све ставља на коцку, потежу се најтежи аргументи. После тога, као да наступа растерећење од обавезе аргументовања па се о томе може и химнично запевати као у песми „Речи из осаме“.

Управо то растерећење јесте оно чему поезија на крају крајева и служи.

ДАНИ ПРЕОБРАЖЕЊА СРБА У РУМУНИЈИ

ТРАГАЊЕ ЗА
ИСТИНОМ

Жири је одлучио да овогодишњи добитник Велике базјашке повеље, књижевног признања српске дијаспоре у Румунији за целокупан књижевни рад и залагање за очување националног бића у земљи и свијету, буде Ђорђе Нешић, српски пјесник из Хрватске, из Бијелог Брда. Награда му је уручена уочи Преображења у манастиру Базјаш

пише: Просвјета

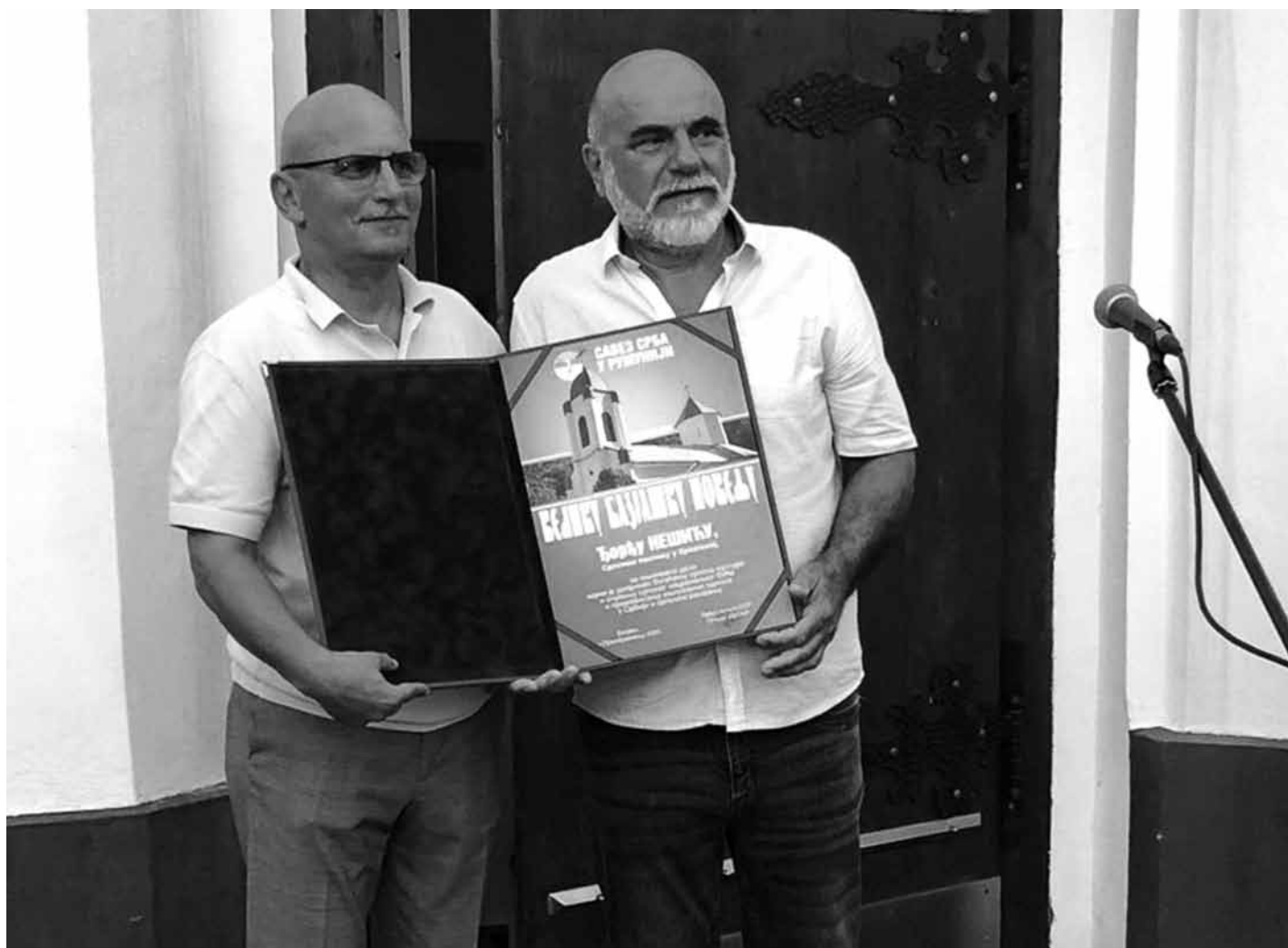
Савез Срба у Румунији сваке године, око Преображења, организује своју централну манифестацију Дани Срба у Румунији, на којој окупља значајне српске књижевнике из матице и дијаспоре.

Судбина Срба у Румунији је слична судбини већине Срба који живе ван матичне државе, нагло им пада број. Њихов највећи погром догодио се након резолуције Информбиора 1948. године, а било их је око 50 000, када су румунске власти присилно њих 2400, из тог граничног подручја, депортовале у пустињу Бараган, гдје су их оставили на милост и немилост природе. Стварајући у тој бестрагији какве такве услове за живот, многи су и пострадали. Од тог времена број Срба се преполовио и њихов број драстично опада и данас, кад их је према посљедњем попису, око 16.000. Слична је то прича као и код нас, младо становништво се исељава, старо умире. Њихов центар је до данас остао Темишвар, у којем с околним мјестима живи трећина Срба. У Темишвару Срби имају своју гимназију, три православне цркве, међу њима и Саборну, Владичански двор гдје је и сједиште Темишварске епархије, на Тргу уједињења, централном тргу Темишвара. Ту су и значајни трагови боравка важних људи који су допринели српској култури као што су Милош Црњански, Бранко Радичевић, Доситеј Обрадовић, сликари Константин Данил, Арса Теодоровић, Стеван Алексић, гроф Ђорђе Бранковић, бројни високодостојници Српске православне цркве и многи други.

У Румунији сам боравио у неколико наврата од 1996. године наопамо. Кад сам долазио први пут, као да ме је временска машина вратила у рано дјетињство. Огромни дудови крај пута, ливаде и пашњаци, баре и бројна јата гусака. У међувремену је Румунија ушла у Европску унију и ових идиличних пејзажа више нема, бар уз путеве којима смо ишли. Оно што је константа долазака у Румунију је љепота центра Темишвара, страговима српског битисања у овом граду, гостопримљиви домаћини на челу са доајеном Срба у Румунији Славомиром Гвозденовићем, књижевником, послаником у парламенту, културним послеником, лијепа српска села крај Дунава и сам Дунав који се овдје разлио до величанствених ширина, исказујући сву моћ коју је стекао након уливања Тисе, Саве, Тамиша.

Били смо смјештени у сједишту Савеза Срба у Румунији у једном лијепо уређеном простору, а касније смо боравили у селу Белобрешка, на Дунаву где Срби такође имају свој културни простор. Финансирају се из државног буџета и имају богату издавачку дјелатност. Издају свој часопис који се зове „Књижевни живот“ и низ других публикација које се баве проучавањем историје Срба у Румунији, објављују књиге савремених писаца који пишу на српском језику и једна од боље организованих српских заједница ван матичне државе. Поред свега имају јако развијену сарадњу са културним институцијама попут Матице српске и сваке године позивају представнике разних региона у Србији, а ове године то су били Ниш, Прокупље, дакле тај Топлички округ, гостовало је и неколико

књижевника из Републике Српске, а позивају и Србе који живе далеко од матице, па су им ове године дошли писци из САД, Француске, Русије, Немачке...

Дошли су: Гојко Божовић, испред српског Пен центра, Мирослав Алексић испред Матице Српске, Видак Масловарић и Мајо Даниловић испред Удружења књижевника Србије, Виктор Лазивић испред удружења Адлигат из Београда, Перо и Никола Ластивић те Јована Вечић испред Српског института у Будимпешти, Драган Огњановић и Срђан Сиђа Живковић испред Народне библиотеке "Раде Драинац" из Прокупља, као и Властимир Станисављевић Шаркаменац, гост из Париза, Милутин Србљак, лекар и књижевник из Њу Џерзија, испред Удружења књижевника Републике Српске Предраг Бјелошевић, Недељко Жугић, Миладин Берић, Жељка Аврић, Јелена Глишић, Милан Ракуљ.

Тридесети Дани Преображења Срба у Румунији свечано су отворени у Генералном конзулату РС у Темишвару. Након уводних говора генералног конзула и домаћина манифестације Славомира Гвозденовића, о овогодишњем добитнику Велике базјашке повеље говорио је проф. др Горан Максимовић. Сви набројани гости су навече наступили на пјесничкој вечери одржаној у просторијама Савеза Срба у Румунији. Придружили су се и српски писци из Румуније: Горан Мракић, Саша Јашин, Иво Мунцан, Миодраг Обрадов, Предраг Деспотовић, Миладин Симоновић, Радивој Симоновић и Горан Стефановић.

Сутрадан путујемо у Стару Молдову, гдје смо смјештени на самој обали Дунава. То вече, испред манастира Базјаш уручена је Велика базјашка повеља, а потом је одржано још једно књижевно вече. Трећег дана манифестације о положају српске књижевности на округлом столу под називом "Данашњи тренутак српске књижевности у региону, пречанству и Европи", говорили су Нешић, Максимовић, Божовић, Алексић, Бјелошевић, Масловарић и Перо Ластивић. Навече је у Белобрешки одржано још једно књижевно вече свих гостију и домаћина, а потом је Виктор Лазивић, свјетски путник, оснивач удружења Адлигат, библиотеке и музеја књига, отворио дио своје изложбе посвећене издавачу Слободану Машићу.

Велика базјашка повеља

Велика базјашка повеља је књижевно признање српске дијаспоре у Румунији књижевницима из Србије за целокупан књижевни рад и залагање за очување националног бића у земљи и свијету. Награду је 1994. основао и додјељује је Савез Срба у Румунији из Темишвара. Добитник се проглашава на манифестацији „Дани преображења Срба у Румунији“, а уручење Повеље приређује се у манастиру Базјашу, изграђеном 1225. године. Одлуку о добитнику доноси петочлани жири који чине српски писци из Румуније. Покровитељ награде је Град Вршац. Награда која свој значај потврђује досадашњим добитницима,

од првог Ивана В. Лалића, преко класика Матије Бећковића, Љубомира Симовића, Бране Петровића, Рајка Нога, Миодрага Павловића до Милосава Тешића, Ђорђа Сладоја, Ивана Негришроца, прошлогодишњег добитника Николе Вучића...

Жири је одлучио да је овогодишњи добитник награде Ђорђе Нешић, српски pjesник из Хрватске, из Бијелог Брда. Награда му је уручена уочи Преображења у манастиру Базјаш. Награду је уручио Огњан Крстић, председник Савеза Срба у Румунији. О дјелу Ђорђа Нешића говорио је универзитетски професор с нишког Филозофског факултета Горан Максимовић.

Бесједа Ђорђа Нешића

Часни оци, браћо и сестре, драги пријатељи, захваљујем се на части и прилици да кажем, на овом светом мјесту, неколико реченица о поезији и pjesнику, о живљењу изван матичне државе и о свједочењу удесним временима по национ и појединца.

Нећу рећи ништа ново, утврдивши чињеницу да је књижевност на маргини друштва, а поезија на маргини књижевности. Ако томе додамо маргиналну позицију писања и живљења изван матице, ето довољно података за пашићевски оксиморон: *спаса нам нема, али пропасти нећемо.*

Тридесети Дани Преображења Срба у Румунији свечано су отворени у Генералном конзулату РС у Темишвару. Након уводних говора генералног конзула и домаћина Славомира Гвозденовића, о овогодишњем добитнику Велике базјашке повеље говорио је проф. др Горан Максимовић

Нема погодног времена за поезију и pjesнике. У античким друштвима замишљали су државу без њих, изгонили их у забите крајеве. У вунена социјалистичка времена забрањивали су књиге, слали pjesнике на робију. Ново вријеме неолибералног капитализма, свдећи све на робу, а смисао живљења на профит, покушава да укине поезију, сврставши је у некомерцијални производ. У грађењу свијета на темељима баналности, знање се замјењује информацијама које мноштвом затрпавају разлику између истине и лажи. При томе се свијет технолошким развојем толико убрзава, да се у тој брзини не стиже сагледати откуд се кренуло и куд се иде. Управо су ови модерни постулати у сукобу с поезијом до неразумијевања. Као да се ради о два паралелна свијета, лицу и наличју смисла човјековог бивствовања у времену и простору. Јер поезија почива на начелима потпуно

супротним реалитету који нас окружује. Насупрот убрзању, које се не обзире, поезија је орфејско освртање, сагледавање и промишљање прошлости да би се медитирало над собом и над свијетом. Насупрот затрпавању информацијама које ниште разлику, поезија је трагање за истином. Противно банализацији свега, поезија је контрапункт лажном сјају и површности које намеће свакодневица. Супротно редуцирању писмености у комуникацији путем друштвених и мобилних мрежа, поезија је трагање за есенцијалним својствима језика и матерње мелодије.

Родно мјесто поезије је језик, а родно вријеме поезије је свијет дјетињства. Језик, схваћен као логос који у себи садржи све видљиво и невидљиво, прошло, садашње и будуће. Језик је својеврсна временска капсула, најбољи чувар свеукупности идентитета једног бића и једног народа. Пјесник је путник који се љествицама језика спушта и пење, од самих језичких коријена до метафизичких сфера, докле га поезија уздиже. Користећи слутњу, машту, интуицију, снове, предсказања, pjesник се труди да својим метајезиком обухвати апсолут, да пренесе колективна и лична искуства.

У почетку привлачила ме је поетска игра, лудизам, апсурд, хумор, иронија и пародија. Тежио сам отклону од традиције пародирајући класичне форме и устаљене књижевне теме и мотиве. Кад су ништитељи разбили све илузије, морало се забиљежити искуство распада једног свијета, апокалиптичне слике разарања и ишчезавања материјалног и духовног наслеђа. Одбрана од хаоса указала се у грађењу поетског склада, у спони класичне форме и мелодије родног језика. На том путу истрајавам више од четрдесет година, праћен сумњом о узалудности свих људских напора и храбрим сазнањем да прегаоцу Бог даје махове.

Стојећи на овом светом мјесту, пред манастиром који је основао Свети Сава, желим да се присјетимо славне и тешке прошлости која је наш народ сијала између два свјетионика Хиландара и Сентандреје. Не желим да прећутим ни бараганску депортацију која је преполовила број овдашњих Срба. Долазимо из простора с којих је подршком великих сила, љеском и олујом број Срба сведен на петину предратног броја. Свакодневно гледамо како, пред очима оних који би их требали штитити, на Косову траје лов на људе који их води у казамате унапријед осуђених. Помињем све ово с увјерењем да ћемо опстати у свом језику и у својој култури, без обзора на сва искушења која нас и у будућности очекују јер ходимо светосавским путем, а како рече pjesник, другог пута и нема.

Захваљујем се Савезу Срба Румуније на изузетној части, Великој базјашкој повељи, која ме сврстава у изабрано друштво српских pjesника. Надам се да ћу служењем српском језику и српској култури то повјерење оправдати.

Дозволите ми да на крају евоцирам и једну личну, породичну успомену. Године 2015., на Преображење, у трпезарији манастира Жича, уручена ми је Жичка хрисовуља. У исто вријеме, у исти час, у Лозани је рођен наш унук и имењак Ђорђе. Срећан нам свима сутрашњи велики празник, а нашем унуку осми рођендан. Хвала и живјели, на многаја љета!

Манастир Базјаш, 18. августа 2023.

КО ЈЕ БИО ИВО АНДРИЋ: СЕЋАЊА САВРЕМЕНИКА, ПРИРЕДИЛА ЖАНЕТА БУКИЋ ПЕРИШИЋ, АКАДЕМСКА КЊИГА, НОВИ САД, 2023.

ЧОВЕК КОЈИ ЈЕ ВЕСЛАО СА МЕНИГЕЛОМ ДМИТРИЋЕМ

Најновији зборник сећања савременика на нашег јединог нобеловца са занимањем ће читати и једни и други, а највеће заслуге што пред нама није тек још једна књига о Андрићу, већ је реч о истинском културном догађају, припадају др Жанети Ђукић Перишић, која је текстове одабрала, распоредила и написала сажете а садржајне коментаре

пише: Вуле Журић

У доњем десном углу треће стране београдског дневника „Време“ од 26. августа 1924. године штампане су две вести из Сарајева. Прва се тиче закључака конференције Савеза земљорадника за сарајевску област у којима се поздравља пад владе Пашић-Прибићевић, док друга бележи пожар у коме је изгорела барака где је била смештена болница за кожне болести. А у врху пете стране, „познати наш књижевник г. д-р Иво Андрић“, одговарајући на анкету „Планови наших књижевника“, каже како га мучи проблем Босне.

„При свој својој неоодољивој љубави наспрам Босне“, пише даље у овоме чланку, „г. Андрић, доктор Иво Андрић, осећа чежњу за Београдом. Он би хтео да је у Београду, да се остави странтовања и да сарађује на културном развоју наше средине. Проблем Босне и нашој новој држави изгледа младоме доктору актуелан и он жели да га разрази на ширим основама.“

Деведесет и девет година касније проблем Босне и даље је актуелан баш као што је актуелан и Иво Андрић. Нова издања Андрићевих књига и даље се објављују како код нас, тако и широм света, а свако мало у

јавности се поведе полемика између оних који доводе у сумњу како његово дело, тако и саму пишчеву биографију и оних који његову појаву препознају као вечну и неоспорну универзалну вредност. Најновији зборник сећања савременика на нашег јединог нобеловца са занимањем ће читати и једни и други, а највеће заслуге што пред нама није тек још једна књига о Андрићу, већ је реч о истинском културном догађају, припадају др Жанети Ђукић Перишић, која је текстове одабрала, распоредила и написала сажете а садржајне коментаре, где се управо *андрићевски* суздржано указује на одређене омашке или нетачности при навођењу одређених биобиблиографских података. Никако се, међутим, не сме узети здраво за готово издавачев труд да ликовном опремом и графичким изгледом ову књигу учини још вреднијом.

Скоро цео радни век провевши у Задужбини Иве Андрића, Жанета Ђукић Перишић је своје интердисциплинарно бављење пишчевим животом и делом крунисала објављивањем монументалне монографије „Писац и прича“. Али уместо да ту буде крај њеној

истраживачкој знатижељи, ове године је прво објављена њена књига „Небо над Београдом“, у којој је дат свеобухватан и оригиналан поглед на Андрићев однос према граду у коме је провео највећи део свога живота, да би се у књижарама убрзо нашао овај зборник сећања савременика у којима се трага за одговором на загонетку његове личности.

Од четрдесет и два прилога који су се нашли у овом избору, само је текст Крешимира Ковачића, Андрићевог познаника из њихових загребачких студентских дана, првобитно објављен пре одлуке Нобеловог комитета да најпрестижнија светска књижевна награда стигне и у Југославију. Тај догађај је и за Андрића и за средину у којој му је ваљало наставити живот и рад представљао Рубикон после чијег преласка више ништа није могло бити исто. Већина ових текстова прво је била објављена у „Свескама Задужбине Иве Андрића“ или у књизи „Казивања о Иви Андрићу“, коју је одмах по пишевој смрти приредио Радован Поповић, а сви ови учесници и сведоци су своја сећања забележили након октобра 1961. И било да су о својим сусретима с Андрићем писали његови сапутници из најранијих, младобосанских дана, било да су о њему сведочанство остављали они који су имали прилику да га упознају након што је постао све оно што је остао до данас, између сваког божијег реда овог својеврсног *досијеа* даде се осетити извесна доза императивне дискреције. Као да је свако ко је макар помислио да на папир стави своје импресије о Андрићевом лику претходно пристао на одредбе прећутног уговора који јасно и тихо прописује шта може, а шта никако не сме остати записано.

Међу онима који су се, јавно проговоривши о Андрићу, на неки начин „оглушили“ о његово *вјерују* да је у ћутању сигурност, налазе се Милош Црњански, Зуко Џумхур, Бранко Ћопић, Вера Стојић, Тома Курузовић, Стојан Аралица, Боривоје Јевтић и многи други писци, сликари, глумци, новинари, револуционари и људи из пишевог најинтимнијег породичног круга. У својим мемоарским записима они се присећају тренутака, часова и година током којих су се налазили у пишевој близини не би ли још једном, пре свега себи, покушали да кажу ко је био Иво Андрић.

„Док говори“, о Андрићу је на једном месту рекао Бранко Ћопић, „око њега као да се увијек шири круг сунчане јесење тишине, у којој свака ствар оживљава и сја смиреним сјајем. А скоро увијек прича с много срдачног хумора, који никад никог не вријеђа и који му служи да лакше каже многу тешку ствар о људима и појавама у животу.“

„Тек сада“, написао је Милован Ћилас, „годину после смрти, Иво Андрић се у свој пуноћи исказује и као писац и као личност.“

Трагање за Андрићем се на страницама ове књиге одвија између ова два осећања. Прво је израз потпуне, безрезервне наклоности, а друго одраз унутрашњих магли о којима је Андрић тако добро умео да пише. И управо та специфична а перманентна *измаглица* ову књигу чини толико интересантном и важном за разумевање контекста у којима се Андрићеви живот и дело подвргавају перманентној „провери“. Идеолошки оквири, распоред друштвене моћи и *људски ресурси* су се мењали, али је Андрићев „грех“ био и остао двострук – никада није одступио од свога југословенства а вазда је на њега гледано као на странца.

Сумњичећи нашег јединог нобеловца за ове и многе друге „преступе“, аутори ових скоро па денунцијација оставили су нам изузетне вредне и верне аутопортрете насупрам којих Андрићева силуета бива још постојанија.

Најупечатљивији такав прилог у овом избору јесте текст Предрага Палавестре „Андрићева маска“, који је првобитно објављен у „Свескама Задужбине Иве Андрића“ 1999. године. Градећи своје присећање на сусрете са Андрићем око судбине пишеве посмртне маске коју је један лекар са ВМА поклатио Задужбини, Палавестра несвесно исписује сиже за какав трагикомични кундеријански роман који би можда најпре умео да драматуршки уобличи и екранизује Горан Паскаљевић.

**У „причању и присећању“
будући нобеловац и будући
новинар дочекали су и
ослобођење Београда.
Радојчић каже да му на основу
касније стеченог искуства није
жао што о тим разговорима са
Андрићем није направио нити
једну белешку**

Изузетно филмично је и сведочанство Мирослава Радојчића. Можда и најбољи стилиста нашег некадашњег новинарства, своју репортажу „Све ће се мењати...“ објавио је 1970. године на страницама „Нина“, да би се пре овог избора нашао и у књизи „Нобеловац у новинама“, који је за нишку „Просвету“ 1996. године приредио Драгољуб Влатковић.

На самом почетку текста, дугогодишњи дописник „Политике“ из Вашингтона и Лондона каже да је дуго био у недоумици да ли уопште и да забележи своје искуство. „Не зато што можда не бих желео, већ зато што ви никад не знате да ли имате права да интимнији сусрет и доживљај, који није само ваш износите пред друге и то још у својој верзији. А сем тога, ту је и бојазан да ћете невештим изношењем уништити нешто од свог доживљаја.“

Никакве невештине у Радојчићевом приповедању, наравно, нема, па се сведочанство о ономе што је као младић доживео у октобру 1944. године испоставља пре свега као врхунац новинарског стила, а потом и као готов предложак за телевизијску драму или филм.

Радојчић се у дану када су почеле борбе за ослобођење Београда затекао у „Бранковој улици и последњи приказ који ћу упамтити с ње био је трк једног немачког војника у шлемовима у правцу Теразија.“

Склонивши се у зграду која се налазила преко пута кафане „Златно буренце“, Радојчић је, уместо да са осталима сиђе у подрум, кренуо уз степениште, где је на једном од спратова наишао на „заиста необичан приказ“.

„Човек средњих година, заогрнут мантилом, са шеширом на глави и с наочарима црног оквира на очима, седећи за столом који је изнео пред врата свога стана био је задубљен у читање књиге.“

Након што су се представили један другом, Радојчић схвата да пред њим стоји аутор приче „Мост на Жепи“, о којој је пре коју годину написао гимназијски есеј, за који је „био још и похваљен“.

„Од тог тренутка кроз следећих неколико дана отиснули смо се, чини ми се, у стотине разних светова, у све светове у које је један уман човек, сарајевски гимназијалац, загребачки и бечки студент, доктор филозофије у Грацу, заточеник казамата у Сплиту, Марбургу и Зеници, дипломата, писац и, на крају, у данима окупације и у овом тренутку, добровољни заточеник свог малог стана, могао одвести једног радозналост двадесетогодишњака.“

У том „причању и присећању“ будући нобеловац и будући новинар дочекали су и ослобођење Београда. Радојчић каже да му на основу касније стеченог новинарског искуства није жао што о тим разговорима са Андрићем није направио нити једну белешку непосредно након што је 20. октобра 1944. најзад изашао из зграде на Зеленом венцу.

„Баш зато што ништа нисам бележио у мом памћењу је још увек усечено оно што ме је из тог петодневног разговора највише импресионирао, оно што је учинило да за себе схватим Иву Андрића као човека, да бих га онда боље схватио као писца; он као да је знао све о прошлости, али он је истовремено сав живео у садашњости и зато је знао много и о будућности.“

У тој будућности ми данас можемо само да нагађамо да ли је можда баш Мирослав Радојчић аутор оне фотографије на којој Иво Андрић са терасе стана у Призренској посматра небо над тек ослобођеним Београдом. А можемо и да наставимо да нагађамо ко је био Иво Андрић.

Остављајући читаоцима овог зборника да након читања сведочанстава његових савременика сами пронађу одговор, а указујући на једно место из сећања Андрићеве дугогодишње сараднице и прве управнице Задужбине, Вере Стојић, усуђујемо се да кажемо да је то био човек који је између два светска рата, на Сави „често веслао са извесним Менигелом Дмитрићем“.

ЛЕТЊА КИША

Који је кључни помак који је начинила Жанета Ђукић Перишић у односу на велику Андрићеву стваралачку биографију, коју је написала? Па, најпре увођење Бранка Лазаревића на велика врата и потпуно другачије место које је добио. Питања која поставља Бранко Лазаревић држе ову књигу

пише: **Миливој Ненин**

Тешко да би просечан читалац могао преживети сва сећања на Андрића. Отуда нас радује избор из тих сећања. А притом и не тражимо одговор на (коначно) питање ко је био Иво Андрић, већ тражимо неке друге одговоре...

Када Андрић умире? Андрићев први комшија (говоримо о Андрићевим последњим годинама) је написао: „И пре него што је умро, више га није било“. Мислим да се та година може готово прецизно утврдити – показује нам то ова књига. Није то тренутак када Андрићу умире жена, и кад су се завршиле најсрећније године у његовом животу, већ је то тренутак када му умире ташта. Јер, тек тада су прекинуте све везе са животом.

Наравно, чуо сам и причу о Андрићевој смрти 1917. године. И како је неко други преузео Андрићев идентитет. Као, отворени су архиви и истина је испливала. Могу одмах, без напора, да набројим тројицу писаца, који су проглашени мртвима током Балканских ратова и током Првог светског рата. Први је Бранко Лазаревић, (током балканских ратова), потом Боривоје Јевтић – у тексту „Једно подушје“, који пише, већ поменути Бранко Лазаревић (уз помоћ Божицара Пурића) у крфском Забавнику 1917. године – и коначно, Душан Стоимировић, лекар и писац, коме су у унутрашњости Србије и парастоси држани. Отуда сам у овој књизи са посебном пажњом, па и оптерећењем, читао сведочанства људи који су Андрића познавали и пре и после 1917. године.

Да ли би се Андрићев „двојник“ састајао са Андрићевим школским друговима, на пример? А посебно у Вишеграду! Остаје ми само необична молба читаоцима: да не читају оно што су већ прочитали. У ствари их молим, да све до сада прочитано у овом уводу – занемаре!

А ја ћу овај текст почети од летње кише.

Сам Андрић је поменуо летњу кишу. У једном разговору са филмским радницима, рекао је како људи на филму у року од три минута могу да створе рај на земљи или да прикажу смак света... А њему као писцу потребно је четири недеље да би описао изненадну летњу кишицу...

Прича сада може да се грана на две стране: прва би била о екранизацији Андрићевих дела, и не само екранизацији, већ и о постављању његових дела на позоришну сцену... А друга грана приче би нас водила ка Андрићевом односу према женама. Када је откривено, вештим детективским питањима Густава Крклеца, да је обљубио, ни мање ни више, него рођену куму, Андрић се и у том случају позвао на летњу кишу...

Не говоримо о избору текстова (приређивач је, очито, мислио да није време за објављивање неких текстова – грађански рат код Срба изгледа да још траје), већ о контрадикторностима које постоје у књизи

Није то једина туђа жена у животу Иве Андрића. Спорна је и (спремна за филм) његова веза са удамом женом, Милицом Бабић Јанковић. (Да ли овде убацили у причу Веру Стојић? Сама је отворила могућност да је Андрић у веслачки клуб можда долазио и због ње, Vere Стојић.) Но, оставићемо сада те начете приче, уз благу напомену да је рука приређивача морала јаче да се види. Не говоримо сада о избору текстова (приређивач је, очито, мислио да није време за објављивање неких текстова – грађански рат код Срба изгледа да још траје), већ о контрадикторностима које постоје у књизи. Ту је морала бити жешћа реакција приређивача. Ауторитет највећег зналаца Андрићевог дела морао се видети. Овако су се провукле неке омашке, које се, истина понекад, пажљивим читањем могу наслутити... У истој књизи, на пример, читамо да је Андрић и волео да чита дневнике и преписку, али и да није волео да их чита. Или, код кога и где се Андрић скривао после добијања Нобелове награде.

Наравно, није лако унети све те исправке, коначно, приређивач је леп број исправки и унео. (А унео их је онако како се те исправке и унесе: донео их је у фуснотама.) Ту бисмо можда могли повући разлику између нарушеног сећања – и Андрић и Црњански, на пример, понекад, заборављају годину када *Књижевни Југ* почиње да излази – и срачунате неистине – мислим на Белу Павловић. (Са лажима је као са претицањем на ауто-путу – кад једном почнете, тешко вам је да се зауставите.) Андрић и Бела Павловић су се међусобно штитили: откривамо то у

књизи Ратка Пековића и Слободана Кљакића *Ангажовани Андрић 1944–1954*, Београд, 2012. године.

С друге стране, природа текстова није увек иста: неки текстови траже одговор на питање које је на корицама књиге, а има и текстова који су део већих целина (аутобиографије, дневници; Мира Ступица и Бранко Лазаревић, на пример), те су из њих вађени делови у којима се помиње Андрић. Није проблем ако Андрић у тим одломцима није главни јунак – проблем је ако се донесу текстови у књизи о Андрићу у којима нема Андрића! Да не дужим: текст јединог Јапанца, морао је бити преполовљен. (Као да се вози без карте.)

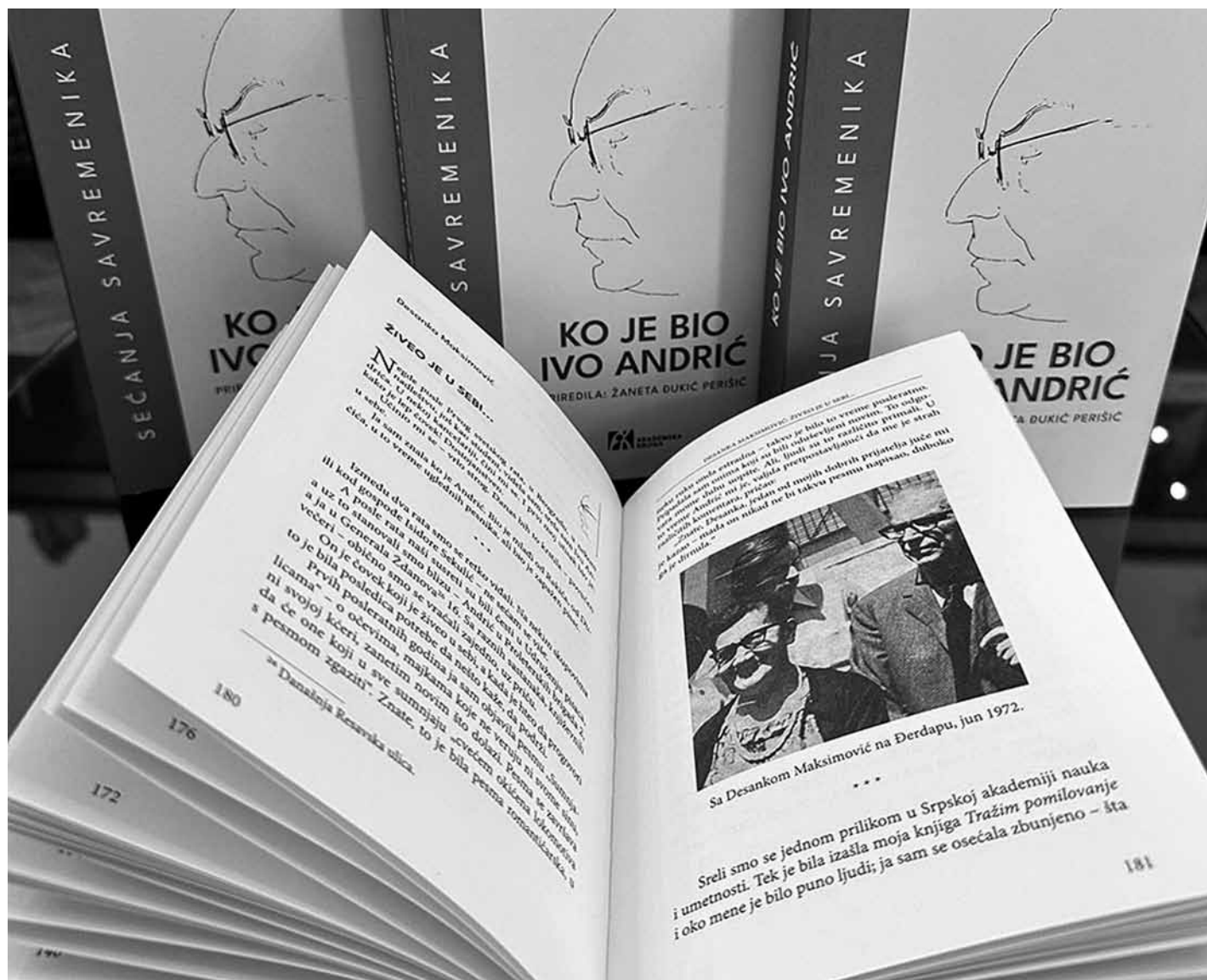
Но, да мало релативизујем ту примедбу упућену приређивачу. Први је Андрић био тај, који није одлучније скренуо пажњу на поједине биографске детаље. Или је волео мистификације, или није имао снаге да исправља грешке. А могуће је и то, да није волео да се налази у центру пажње. (Мислим ту најпре на књиге које је имао у затвору. Могао је да чита шта пожели! Открила нам је то Андрићева преписка, али се и Андрић „отворио“ у разговору са Драгославом Зиром Адамовићем.)

Који је кључни помак који је начинила Жанета Ђукић Перишић у односу на велику Андрићеву стваралачку биографију, коју је написала? Па, најпре увођење Бранка Лазаревића на велика врата и потпуно другачије место које је добио. Питања која поставља Бранко Лазаревић држе ову књигу. Да ли је у приклањању новом режиму, Андрић отишао корак даље, него што то добар укусу дозвољава? (Истина, није одмах по завршетку рата постао члан Савеза комуниста Југославије.)

Иту сада долазимо до прве асоцијације после читања ове књиге. (Кад једном вештачка интелигенција буде писала књижевну критику, да ли ће имати прву асоцијацију?) А прва асоцијација нас води до Краљевића Марка. И то оног Краљевића Марка кога је тражио и налазио Петар Џаџић док је тумачио последње стихове песме „Бановић Страхинја“. Да поједноставим: какав се јунак у „клими опште несигурности“ (Петар Џаџић) очекује? Очекује се Краљевић Марко.

Дакле, Џаџићев Краљевић Марко је и јунак и кукавица, и јуриша и бежи, и човек је од речи и превртљив, али у сваком случају је пример како живети у „клими опште несигурности“. (Узгред, постоје и сцене из „живота“ Краљевића Марка, које нису за помињање – уме да буде и крволочан. То су они тренуци када народни певач брани патријархални морал преко Краљевића Марка. Када снаја може да види шта је чека, уколико не послуша свекрву. Имала је епска поезија тежак задатак: да покаже како даље живети...)

Како се Андрић понаша после Другог рата? Као Краљевић Марко. Најпре би да преживи. Када се помиње крај Другог светског рата и Шехерезада која би да доврши причу (помиње је Предраг Палавистра, а правде ради, морамо рећи да Палавистра помиње и Краљевића Марка), онда се понекад заборавља да само жива Шехерезада може да прича. Лагодно је из данашње перспективе делити савете о томе како је требало живети после Другог светског рата. Али, број убијених књижевника, и уопште јавних личности, био је застрашујући. А Иво Андрић је на леђима носио тешко бреме: био је високи чиновник бивше државе, присуствовао је потписивању тројног пакта (а то присуство је овековечено фотографијом), сарађивао је у *Идејама* Милоша Црњанског, писао је против бољшевика у *Књижевном Југу*...

Разговарао је са Хитлером, улазио код Геринга... Коначно, ко је упозоравао на опасност од „црвене куге“, током рата, 1942. године, у покушају сарадње са четничким покретом док се победник није могао знати... Бекон је свој есеј о пријатељству могао писати по узору на Андрића после Другог светског рата. (За пријатеље морате бирати људе, који вам могу помоћи у невољи, каже Бекон.) Али, на овом месту не би требало заборавити да је Андрић посетио Црњанског У Лондону!

Није било лако бити Иво Андрић. Још је теже бити писац на овим нашим просторима. Довољно је видети када је Андрић једино могао да пише у животу (концентрисано и посвећено), па да се човек сажали над судбином писца уопште. Писао је највише крајем Првог светског рата, током Другог светског рата – и у старости. Све остало је било крађа... Андрић је своју слободу, па ако ћемо и то што је преживео, платио ненаписаним књигама.

Сваки човек има тренутак у животу када није он – парафразирам Лазу Костића. Али, како доћи до тога који је Андрићев прави лик. Не бих одговарао на то питање. Мени код Андрића смета нешто друго. Али, примедба је стварно банална и у стању сам да је прећутим. Коначно, ни нема неке везе са литературом. Има везе са свакодневним животом.

(Нешто о томе како се човек најпре мери у односу према другим људима: онима испод и онима изнад њега.)

С друге стране Андрићево упућивање на то да би писца требало тражити у ономе шта је написао јесте мач са две оштрице. Тек ту би почели проблеми. Шта ћемо са Андрићевом реченицом да се читавог живота лечимо од детињства? И да не идем даље.

Да ли је ико свестан застрашујућег броја убиства, сваке вечери, на нашим све већим екранима? А лепо се Андрић запитао какав је то репертоар када су најјачи аргументи у решавању проблема – песница и пиштољ! (Да унесем макар трун актуелности.)

И да не дужим. Књига коју сам покушао да представим, много је занимљивија него што то показује ова књижевна критика. И прекидам овде текст (кидам све асоцијације), да ово списаније не би било скроз контрапродуктивно.

Једино да додам да је ова књига штампана латиницом и да се то догодило оне године када је један од одсека (или департмана) за српску књижевност у Србији, први пут (барем колико ја знам), уписао студента који не зна латиницу.

БОРБЕ ЛЕБОВИЋ: *SEMPER IDEM*, ЛАГУНА, БЕОГРАД 2023.

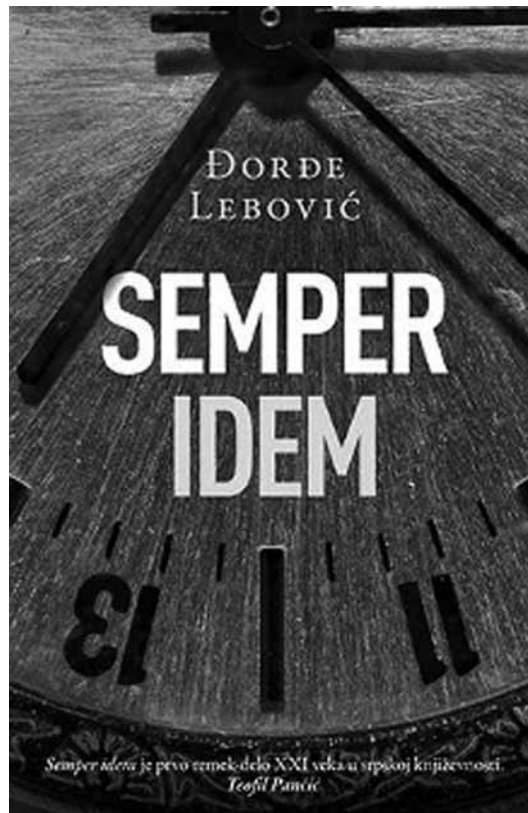
УВИЈЕК ИСТО

Лебовић је почетком последње деценије двадесетог вијека јасно уочио знаке обнављања историјског зла које је као Јеврејин на својој кожи током Другог свјетског рата осјетио, и крајем августа 1990. године, за вријеме боравка у Ровињу, одлучио је да напише ратне успомене као својеврсну опомену на несрећу коју слути

пише: **Владан Бајчета**

Име књижевника Ђорђа Лебовића је, све до последњих неколико година, углавном боравило у осјенченим предјелима националне литературе. Мада је прво Лебовићево драмско дјело *Небески одред* (писано у четири руке са Александром Обреновићем), неприкосновени ондашњи критичар Борислав Михајловић Михиз назвао „догађајем Стеријиног позорја 1957“, устврдивши за њега да је „Годо без апстракције, да је Сартр без конструкције“; и мада га је Слободан Селенић у канонској *Антологији савремене српске драме* ставио на прочелно мјесто као камен међаш тог сегмента наше књижевности – пишчев опус ипак је све до нових издања Лебовићеве последње и постхумно објављене књиге *Semper idem* остајао на маргинама историје српске књижевности. (Пословични изузетак чине текстови неких међу значајнијим именима овдашње науке, попут Јасмине Ахметагић и Александра Јеркова.)

Дјело које је промијенило пишчев статус код савременог читаоца има своју историју настанка и публиковања. Лебовић је почетком последње деценије двадесетог вијека јасно уочио знаке обнављања историјског зла које је као Јеврејин на својој кожи током Другог свјетског рата осјетио, и крајем августа 1990. године, за вријеме боравка у Ровињу, одлучио је да напише ратне успомене као својеврсну опомену на несрећу коју слути. Међутим, не мирећи се са све безнадежнијим политичким приликама у земљи, 1992. сели се у Израел гдје остаје до 2000, када ће по повратку у Београд почети интензивнији рад на књизи. Писао ју је до смрти 2004. и већ наредне, 2005. године, објављена је код београдске Народне књиге. Скромни број – иако врло похвалних – првих критика говори о *великој литератури* нове епохе (Васа Павковић, Теофил Панчић), а читаности

допринесе и БИГЗ-ова издања из 2007 и 2008. године. Међутим, истински рецепцијски успон дјело ће доживјети са Лагуниним издањима 2016–2023, којих је за сада одштампано укупно дванаест. *Semper idem* је тако један од оних наслова који је својим књижевним квалитетом пронашао пут до читалаца, упркос њиховој данас неријеткој несклоности „тешким темама“. (Незанемарљиву улогу у популаризацији књиге засигурно је имала и шесточасовна драматизација, постављена 2019. на сцену Народног позоришта у Сомбору, у режији Горчина Стојановића.)

Вријеме и простор *Semper idem* су предратне и ратне године у Загребу и Сомбору, градовима Лебовићевог одрастања. Писац даје узбудљиву слику нагло прекинуте дјечачке радости, описујући своје прво окружење у идиличним тоновима: „Загреб мог детињства био је мој савршени свет. [...] Живео сам у најлепшем граду на свету, међу најсрећнијим и најсложнијим људима. Живео сам у свом рају“ (22). Прве странице романа описују динамични живот салона његове богате тетке Паулине на Тргу бана Јелачића, и кошер-ресторана његове мајке на Ланговом тргу. Тај живот приказан је са обиљем тоглог хумора, али и прожет неком понорном злослутношћу, попут уводних филмских секвенци које у кинематографским дјелима сродне тематике сугеришу хибрис неопрезне породичне среће, несвјесне своје рањивости:

Прозори теткиног стана, који је, наводно, личио на музеј, гледали су на споменик бану Јелачићу. „Када погледам кроз твој прозор, стално видим коњско дупе“, зачикавао је деда Адолф сестру своје покојне жене. „Са мог се прозора бар нешто види, а кроз твој пенџер у Сомбору ништа се и не назире од силне прашине“ (26).

Овај навод не омеђује само гео-културни простор Лебовићевог микрокосмоса, већ нијансирано изнутра оцртава свијет панонских Јевреја (њихове више и ниже класе, центар и периферију), који настајуу градове на датом потезу. *Semper idem* је у том смислу драгоцену литерарну допуна хронотопа који је у српску књижевност непоновљиво учртао Данило Киш, писац са којим је, уз нешто генерализације, Лебовић већ више пута упоређиван. Упркос тематским и другим сродностима, кључна је разлика: Кишовом изразитом *естетизму* супротстављена је Лебовићева књижевна *теодицеја*. Идеал беспрекорности форме смјењује нарративни агон са *злом*: Лебовић приповиједа о судбинама људи који нестају у хаосу историје са амбицијом да одговори на једно од коначних питања које се изнова поставља пред новим таласом истријебљења повијесно прогоњеног народа. Међутим, налог сирове и сурове фактографије није потиснуо у други план нарративну динамику, јер Лебовић исписује један, у пуном смислу те ријечи, изванредан породични роман. Стога нема сумње да је слика тог потонулог свијета према снази литерарног умијећа и код Киша и код Лебовића не само типолошки, већ и вриједносни такмац глобално познатијој романескној причи из истог кутка злом захваћене Европе – Нобеловом наградом овјенчаном *Бесудбинству* Имре Кертеса.

**Све до нових издања
Лебовићеве последње и
постхумно објављене књиге
Semper idem остајао на
маргинама историје српске
књижевности. Пословични
изузетак чине текстови
попут Јасмине Ахметагић и
Александра Јеркова**

Лебовић је као петнаестогодишњак упућен у логоре за масовно уништење. Провео је двије године у Аушвицу и Матхаузену гдје је, између осталог, учествовао у демонтажу крематоријума приликом нацистичког покушаја да се избришу трагови тамошњих злодјела. Међутим, Лебовићева проза не доноси – како би се можда очекивало – низове слика из логорског пакла, већ опширну страдалничку фреску живота и смрти у вањском свијету, у свакодневици градова, гдје су такође многе етичке, односно законске, кочнице сасвим попустиле. Само повремено бљесне понека слика дјечакових логорских успомена, која се јавља у виду кошмарних „флешбекова“. *Semper idem* није, дакле, књига са чијих страница дише пламен лагерског инферна, а чему је узоран образац дао Примо Леви у спису *Зар је то човек* – али је дјело које би сасвим адекватно могло да понесе баш такав наслов. Јер, ако

је то човек (*Se questo è un uomo* гласи оригинални наслов Левијевог дјела), шта је онда Бог, уколико уопште постоји, пита се Лебовићев јунак све до краја свог смрћу прекинутог приповиједања. И као да се у том прекраћеном животу пред саму тачку на пишево крунско дјело налази потврда његове рано стечене свијести о животној непостојаности, о његовој „танкој нити“ која се тако лако и без икаквог видљивог реда прекида.

**Вријеме и простор *Semper idem*
су предратне и ратне године у
Загребу и Сомбору, градовима
Лебовићевог одрастања. Писац
даје узбудљиву слику нагло
прекинуте дјечачке радости,
описујући своје прво окружење у
идиличним тоновима**

А ту свијест млади Лебовић је формирао још прије сусрета са нацистичким дестилатом зла, који је већ по себи страшну чињеницу смрти учинио метафизички неподношљивом. Нагли и непојмљиво баналан одлазак ујака Рудија, као једна од најпотреснијих епизода сомборске етапе дјечаковог одрастања, приказује младог и лијепог фотографа, који је током рада у свом атељеу повриједио прст, да би се након немарне санације ране окупао у мутној води локалног канала, добио сепсу и издахнуо после непуне три дана. Његов нећак се беспомоћно пита – као што се одувјек пред таквим смртима питало: „Ујка Руди лежи тамо у мраку, сам, напуштен од свих, не осећа ништа, не зна ништа, не види ништа. Како је то могуће? Ко је тако нешто смислио и зашто?“ (72). Ту и такву смрт смјењују описи првих насиља над јеврејским становништвом, убистава без обзира на године и пол, затим и самог приповједачевог сусрета са немилосрдном бруталношћу својих *швапских* вршњака у подруму зграде локално познате под називом „Пакао“. И ту је величина Лебовићеве умјетничке визије свијета препуњеног злом: логори нису никакав цивилизацијски ексцес, већ природан изданак неискорјењивости мржње, а у свијету такође апсолутно незаинтересованом за човјекову појединачну и колективну судбину. Толико тога што се догађа изван логорских жица, и прије него су те ограде смишљене и подигнуте, свједочи о неконтролисаном неред, општој пропадаљивости, и на крају неумитној трагедији људског постојања:

Ред који, наизглед, влада на овом свету лажан је, у себи крије неподношљив неред. Лежећи те бесане ноћи, пре више од четрдесет година, у својој постељи, прекривен јорганом преко главе, гушио сам се од ужаса и страха. Назрео сам Зло, одсуство Бога, открио сам свет у коме се не може живети слободно, без страха (127).

Обиман доказни материјал исписан у прилог ове спознаје распоређен је у четири велика поглавља: „Од раја до пакла“, „Сазревање“, „Предсказања“, „Велики суноврат“, а прожет је аутентичним пишевим раним записима из његове *Сваштаре*, касније и *Нове плаве свеске*. Међутим, чини се да ту није ријеч о некој амбициозној литерарној игри, стерилној текстуалној комбинаторици у маниру постмодерне епохе на издисају, већ о намјери да се путовању кроз сјећања прибави већи степен аутентичности, да се оно подстакне на што вјеродостојнији ехо давно нестале прошлости. Чини се отуда да је основна јединица Лебовићевог приповиједања *портрет*: било да је у питању деда Адолф, теча Стеван, очух Андрија или неко други, свако враћање његовом опису има за циљ да фиксира једну животну причу, да сачува његову судбину од заборавља и остави свједочанство о једном људском страдању. Лебовић доноси знатан број веселих епизода из живота својих укућана, али је утолико опис њихове пропасти на крају трагичнији, у чему се очитује најистанчанија вјештина овог књижевног писма. Један од узорних примјера даће опис скончања тетке Паулине, богате и поносне Бечлијке, у чији стан на Тргу бана Јелачића упадају усташе:

Наводно, тетка Паулина је упитала полицијског часника с којим правом је терају из властитог стана. Часник је одговорио: „Ви сте Жидовка и немате никаква права.“ На то је тетка упитала: „А шта сте ви, просим лепо?“ Часник је поносито одговорио: „Ја сам Хрват. Виша раса.“ Тетка Паулина је одбрусила: „Ви сте обично балканско говно, а не виша раса.“ Зачудо, полицијски часник, наводно, није ударио тетку Паулину, већ је послао једног полицајца по усташку бојну. Они су веома брзо стигли. Беху наоружани до зуба, беху грлати. „Марш напоље, жидовска курво“, урлали су „ако ти се не иде стубиштем, можеш да летиш кроз прозор.“ Наводно, тетка Паулина се није уплашила. Држала се „маестрално“, уздигнуте главе, како приличи отменој дами, гледајући у усташке бојнике презриво, с висине, онако како је негда гледала у своје полтронске обожаваоце. Рекла је, овог пута нема „наводно“, будући да добро познајем своју тетку, па сам сасвим сигуран да је сведоков исказ истинит: „Ако хоћете да ме убијете, мораћете то учинити два пута: најпре као Жидовку, а затим као Српкињу.“

Убили су је само једном.

Као за свако недоворшено дјело, ни у Лебовићевој завјештајној књизи не може се тражити неки сасвим одређен засвођујући смисао, који би произлазио из замишљене али нажалост неостварене целине текста. Очитовани радикални песимизам посједује извјестан контрапункт у предоченој хуморној компоненти, али и у епизодама стоичког сучељавања са злом, попут управо наведене и многих сличних сцена. Међутим, уколико се вратимо на сам почетак и уводни мото у виду моћне хасидске изреке, онда се и *Semper idem* може сагледати као још један танушни зрак свјетлости који се пробија кроз помрчину историје, да осветли будућност која ће убрзо постати можда нека боља прошлост:

Светлост има једно велико око,
али тама има хиљаду руку.

Тама влада с времена на време;

А светлост је господар вечности!

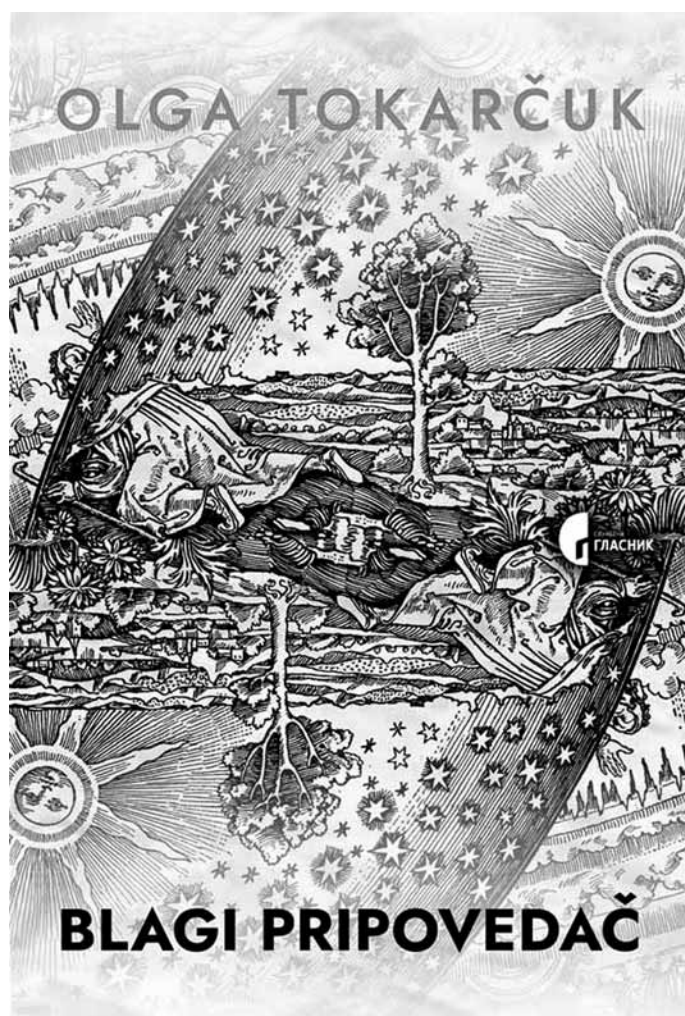
**ОЛГА ТОКАРЧУК, БЛАГИ ПРИПОВЕДАЧ,
СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК, 2022.**

КЊИЖЕВНОСТ, УПРКОС СВЕМУ

**Књига есеја *Благи приповедач*,
објављена у српском преводу
2022. године, трудом неуморне
преводитељке Милице Маркић,
даје нам сада прилику да
изнутра завиримо у књижевну
радионицу Олге Токарчук, да
сазнамо нешто више о њеној
аутопоетици и ширим тематским
интересовањима**

ПИШЕ: Младен Весковић

Ваља на почетку рећи: Олга Токарчук била би једна од најбољих европских и светских списатељица данас и да није добила Нобелову награду за књижевност 2018. године. Читање њених дела написаних пре и после добијања награде показује унутрашњу стваралачку консеквентност, поетичку и идејну доследност која се из дела у дело развијала, модификовала, разумљивала, а опет остајала ауторски препознатљива. Књига есеја *Благи приповедач*, објављена у српском преводу 2022. године, трудом неуморне преводитељке Милице Маркић, даје нам сада прилику да изнутра завиримо у књижевну радионицу Олге Токарчук, да сазнамо нешто више о њеној аутопоетици и ширим тематским интересовањима. Кроз дванаест текстова, есеја и предавања одржаних различитим поводима, ауторка се осврће на своје стваралаштво, поетику, питања статуса књижевности и књижевника у савременом свету. Сам наслов књиге потиче од наслова говора одржаног током церемоније доделе Нобелове награде за књижевност и као такав суптилно симболички засвођује досадашња дела Олге Токарчук и њена размишљања о свету у којем живимо и у којем ауторка књижевности (приповедању прича) даје посебно привилеговано место и то је угао гледања који је за њу примаран. Напросто, за ову списатељицу књижевност даје смисао свету као мало шта друго.

Прошлог лета, када је на књижевном фестивалу „Књижевне планине“ у градићу Нова Руда (који је покренула сама Олга Токарчук пре неколико година), представљен и њен најновији роман *Емпузион*, једна ауторкина изјава изазвала је медијску буру на друштвеним мрежама. Она је тада рекла: „Књижевност није за идиоте. Читање књига изискује одређену компетенцију, сензибилитет, одређену упућеност у културу.“¹ На списатељицу се након тога сручила лавина критика и увреда с левог пола пољског јавног мњења, коју најбоље илуструје став Јана Радомског, полонисте и социолога с Универзитета Адама Мицкијевича у Познању који пише о болу који је осетио када је чуо наведену „огавну“ изјаву Олге Токарчук о којој каже: „Не постоји ниједан разлог због којег бисмо неколико стотина страница књишког увеза рангирали више од неких других наших доживљаја, попут, рецимо, разговора с продавцем или таксистом, читања постова на друштвеним мрежама, или пак шетње по граду док посматрамо свет око себе.“ И више од тога, Радомски оптужује Токарчук да се „од како је добила Нобелову награду, првенствено бави одржањем властите позиције и модификовањем постигнутих привилегија зато да би стекла још више власти“, да Нобеловка њему изгледа као неко ко жели да подржи елитистичке

привилеговане слојеве, као тоталитаристкиња, а не као толерантна демократкиња². Сама ауторка је већ раније једном приликом рекла нешто што може бити одговор на овакав став: „Највећа болест нашег времена постала је буквалност – тенденција ка дословности која ограничава мишљење. Њен први симптом је недостатак способности да се разуме метафора и пауперизација хумора“.³

Читање њених дела написаних пре и после добијања награде показује унутрашњу стваралачку консеквентност, поетичку и идејну доследност која се из дела у дело развијала, модификовала, разубијавала, а опет остајала ауторски препознатљива

Овај догађај пластично илуструје позицију истинске књижевности у 21. веку, као и сваке друге хуманистички промишљене активности. Општа демократизација довела је до тривијализације и банализације високе уметности, која тешко са тиме излази на крај. На овакво стање ствари, на епохални губитак осећаја за естетско, за стилску фигуру као основу књижевноуметничког говора, надовезују се многи од есеја у овој књизи, који су посвећени статусу књижевности у наше доба, па Токарчук каже: „Жао ми је што књижевност не могу да посматрам као обичну робу“. Чини се да је то један од најдинамичнијих идејних сегмената *Благот приповедача*, јер нема много савремених аутора који у разматрање узимају друштвени статус уметности у дигиталној ери, излазећи из стваралачке куле од слонове кости у жељи да се разуме време у којем живимо и у којем се њихова дела читају. С тим у вези је и слика на корицама књиге, гравира непознатог аутора коју је 1888. године објавио француски астроном Камиј Фламарион, која представља путника, ходочасника који је дошао до краја света, главом пробио земаљску сферу и одушевљено посматра хармонију космоса и која прецизно осликава позицију савременог мисаоног човека. Човека који има свест о томе да је у много чему наша цивилизација стигла до руба и да нужно мора да редифинише себе уколико жели какву-такву одрживу будућност. Јер, како Токарчук примећује, свет је мали, много се смањио током 20. века, па је сада могуће досегнути било које место

1 *Vreme*, број 1649, 11.08.2022, приредила и превела с пољског Милица Маркић.

2 Исто

3 Исто

на Земљи ако за то имате довољно средстава, а сазнати га можемо до детаља лакше него икада пре, уз помоћ интернета. Пред нама је, дакле, ново историјско искуство смањености, ограничености света, коначности његовог обима, алтернатива и могућности о којима знамо готово све и где не постоје више ни тајне ни илузије. Недавна пандемија коронавируса само је ствар учинила очигледнијом него што је то било пре само неколико година. „Некада је свет био велик и маштом необухватљив, а сада нам машта више и не треба, јер нам је све надхват руке, у смартфону.“ Када се томе дода чињеница да живимо у „паноптикуму“ у којем нас са свих страна неко гледа и анализира, не чуди стварање осећаја клаустрофобичности данашњег света, као и банализације, јер осећање довршености отупљује интелект, за разлику од тајне која увек подстиче машту и активност. Такав дух времена води и ка интелектуалној резигнацији, беспомоћности изазваној чињеницом да у бескрајном мору интернета никада нећемо моћи да обухватимо, на пример, све наслове и дела, појмове који у њему постоје и настају свакога трена. То је дигитална бесконачност која се шири, мултипликује и у којој се, сматра Токарчук, њена генерација слабо сналази, још увек се сећајући времена оскудице и инфлација из социјалистичког времена. И једино уколико се ограничимо на одређене ствари, на одређени сегмент тог бескраја, можемо изаћи из овог нововековног лавиринта безобалности.

Друга за Олгу Токарчук важна савремена тема је питање односа човека према природи, којој је посветила многобројне странице својих дела (роман *Вуци своје рало по костима мртвих* пре свих). Захваљујући новим открићима биологије и медицине сада и егзактно можемо рећи да је човек „више колективно него индивидуално биће“, јер свега 43% људског тела чине специфично људске ћелије, док остатак чине бактерије, гљивице, вируси и археје. Пандемија коронавируса само је појачала ту страшну слику, јер смо видели да човек и те како може бити колонизиран. У свом полемичком тону, Токарчук ће констатовати да грех због којег је човек изгнан из раја није непослушност или сексуалност, већ наше виђење себе као врховног бића на Земљи, одвојеног од остатка света. Пресликавамо однос између нас и нашег монотеистичког Бога на однос између нас и свих осталих бића на планети. Нарцистички смо монополизovali и уништили свет, као и нашу савест о томе, тако да смо сасвим изгубили способност да разумемо његову сложеност. И за то нам се данас планета свети климатским променама, епидемијама о ограничењем економског развоја. Слика белог освајача у колонијалном оделу из викторијанске епохе сада бледи и уступа место комплексној слици, налик платнима Ђузепеа Арчимболда на којима се спајају сложњена, хибридна лица, скуп организама који живе у симбиози или још пре у метасимбиози.

Свет око нас постао је сложен на много начина и одговор многих традиционалиста и конзервативаца је да ту сложеност третирају као аномалију, деформитет који треба санирати носталгичним повратком у прошлост, грчевитим држањем за традицију. Прекомпликовани свет, сматрају, треба поједноставити. Тако се рађа чежња за прошлим временом у стварности која бива све гора и све мање разумљива. Тим више што се и међу данашњим политичарима појављује идеја да се сат може вратити уназад, да се можемо вратити у давно прошле

деценије, скрећући нас тако с пута решавања проблема са којима се суочавамо сада и овде. И како направити сада корак ка месту са којег се свет види боље, ван уобичајеног видокруга данашњице? Догађаји попут пандемије коронавируса су нас присилили да ствари посматрамо из других углова, попут сличних ненаданих догађаја (које Токарчук назива Црним лабудом) који су и у прошлости коренили мењали историјске перспективе. У нашем случају пандемија је пре свега расклимала уверење да смо господари стварања и контролори света и да су наши интереси најважнији на планети. Ако прихватимо другачију визуру, сугерише Токарчук, можемо бити и даље важни, али као свест о одговорности која ће нам помоћи да сачувамо комплексну целину света.

**„Највећа болест нашег времена
постала је буквалност – тенденција
ка дословности која ограничава
мишљење. Њен први симптом
је недостатак способности да се
разуме метафора и пауперизација
хумора“**

Као пажљиви посматрач друштвених кретања Токарчук запажа и да је свеопшти тријумф либералног капитализма издделио људско друштво на мноштво изолованих мехурова у процесу „незамисливе, тоталне пролетеризације“. Јавна сфера (за књижевност и уметност изузетно важна) постоји, али само као сурогат, привид. Као спектакл и игра. Слично као и универзитети који су постали „гротескни пастиш самих себе“, јер уместо да стварају науку и знање, такмиче се за грантове и бодове, а научници су се претворили у надничаре који се међу собом такмиче. Не видећи целину, остајемо тако у вртлозима локалног. А управо и једино књижевност као стални процес приповедања, може више него ико други – сматра ауторка – да покаже кроз своје уметничко поље целину перспектива и различитих веза и утицаја. Књижевност је најшира мрежа која спаја и размењује мноштво мисли међу својим судеоницима, рафинирана форма комуникације која је прецизна и тотална. Она је ризница гледишта других људи, визија света коју су филтрирали многи бриљантни умови и због тога она нема пандана. На свету нема ничег новог, али можемо да стварамо нове приче, нове перспективе и наративне конфигурације који могу да прате нове појмове у новим временима. Зато је књижевност незаменљива.

Када разматра питање списатељске мотивације ауторка (психолог по образовању) истиче да нема аналитичких доказа да се књижевни таленат наслеђује, нити да може бити резултат одрастања у одређеним условима. Писање се не може научити као страни језик или јога. Оно је могућност која тражи право време и право место да се оствари.

И само малобројни међу нама ће у томе успети. У наше време то је додатно компликовано, јер се чини да је свеопшта демократизација друштвених односа довела до тога да се писцем назива и аутор приручника за кулинарство, самиздата путних бележака или поезије, подједнако као и аутор сериозног романа. Прилагођавање узусима света у којем живимо тера писце да се према свом делу односе као према свакој другој роби која стоји у излогу продавнице. Треба да буду фенси и кул, да узму ствари у своје руке (као и сваки други предузетник), да што више сами рекламирају свој „производ“, сами смишљају промоције и контролишу све што им је приступачно. Млади писци данас нису спремни да чекају или одлажу свој (потенцијални) успех и славу за касније, као што су то чинили писци ранијих генерација. Жељни успеха желе све сада и овде. Све се чини као могуће, па изгледа да без проблема могу да пишу и поезију и драму и роман, већ према потреби публике. Водиће телевизијске програме или подкаст, а могу и у утарњем програму да коментаришу политичка дешавања и увече да певају у рок групи, или нешто слично. Граница нема, може се спајати високо и ниско, оно што знамо и оно што баш и не знамо, важно је само да се одвија некаква промотивна кампања. Али Олга Токарчук о овоме не пише с иронијом, већ сетом, јер увиђа да су млади писци нашег времена доспели у свет у којем ће их читати можда још две-три генерације, а онда ће доћи до краја књижевности какву данас познајемо. У свету производа и робе, ништа друго не постоји сем новца. Капитализам, односно општа комерцијализација, нагони писца да се самозапосли и ради као произвођач прича или романа. Неупитна вера у тај систем купопродајних односа као основни елемент савременог друштва Олги Токарчук делује наивно и простачки, иако је очајнички одржава велики број људи. Током транзиције у Пољској, примећује она, на људе слободних професија (какви су писци) сасвим су заборавили, а вредност њиховог рада и талента увелико је потцењена што финансијски, што стављањем у исту раван са било којим другим послом, али без елемената социјалне заштите. Зато се ауторка пита хоћемо ли бити у стању да видимо нешто другачије од онога што нам је свима познато, уколико изнад свега поставимо само и искључиво принцип понуде и потражње? Или ћемо се само вртети у уском кругу помодних ефеката, понављајући стално исте рефрене који су тренутно по укусу мноштва? И још полемички додаје: „Зашто не бисмо безинтересно подржали оне који су решили да ишчупају из себе свој глас када већ толико улажемо у градњу нових тенкова и стадиона? Зашто питање стадиона и тенкова не препустимо слободном тржишту?“ Не смемо допустити да нас убеди да су профит и жудња за богатством једини покретач и мотив, јер да је тако управе ренесансних италијанских градова улагале би само у бродове, зачине и оружје, а не у дела Микеланђела или Леонарда.

У завршном тексту ауторка ће објединити многе од тема о којима је писала у ранијим есејима или својим романима и збиркама приповедака, стварајући тако једну врсту рекапитулације свог стваралаштва: свет је тканина коју писац сваког дана испреда на великом разбоју мноштвом информација. А када се мења прича, мења се и свет, јер свет стварају речи. Данас се суочавамо са тиме да немамо спремне наративе не само за будућност, већ ни за садашњост. Анахроне,

неподесне наративе прошлости упрежемо у неку визију будућности уз уверење да је боље ишта старо него ништа ново. И ако мислимо да се једино тако изборимо са ограниченошћу нашег сазнајног хоризонта, тиме само доказујемо да нам недостају нови начини приповедања света у којем сада живимо, односно, његовог разумевања.

**Као пажљиви посматрач
друштвених кретања Токарчук
запажа и да је свеопшти тријумф
либералног капитализма
изделио људско друштво на
мноштво изолованих мехурова
у процесу „незамисливе, тоталне
пролетеризације“**

Ми живимо у стварности вишегласја, бучне полифоније. Иза мноштва корица књига стоји ауторско ја које жели да буде примећено, унутар света противречних информација које једна другу узајамно искључују. Никада веће мноштво лако доступних информација није, нажалост, довело да стварања глобалног друштва просвећености, једнакости и правде, већ до стварања затворених друштвених кругова, међусобно најчешће отворено антагонистичких. Нешто са светом није како треба. Осећај који је некада пратио само неуротичне песнике, сада је постао епидемија немира и недефинисаности присутних на сваком кораку. Књижевност је, мисли Олга Токарчук, једна од ретких преосталих области које покушавају да задрже за нас конкретност света, јер је она увек усмерена ка личној мотивацији, откривању догађаја који би за другог човека остали недоступни. Само књижевност може да нас уведе у живот другог бића, повезујући разум и осећања. Књижевност је још увек сачувала право на фантазмагорију, провокацију и гротеску. Она ствара метафоре које надилазе културне разлике. Најзад, у писању благост има посебно место за ову списатељицу. Благост као најскромнија варијанта љубави, спонтана и непрорачуната. Појављује се тамо где посматрамо друго биће и њоме повезујемо сличности и идентитете, међузависности. Књижевност је изграђена на тој благости и емпатији према сваком бићу другачијем од нас, зато је она најпрефињенији вид комуникације међу људима, доживљај који ће путовати кроз време.

Иако би се могло приметити да сви текстови у овој књизи нису сасвим тематски подударни, што донекле децентрира есејистички фокус целине, далеко важнијим од тога чини се чињеница да једна тако значајна савремена књижевница храбро, језички надахнуто, хуманистички интонирано отвара важна питања света у којем живимо, промишља статус књижевности, писања и читања и покушава да пружи конструктивне одговоре.

GOJKO BOŽOVIĆ: *BIOGRAFIJE I OŽILJCI: KIŠ, PEKIĆ, TIŠMA*, KNJIŽEVNA OPŠTINA VRŠAC, 2022.

GENERACIJA U MEĐUVREMENU

Posmatrajući korpus jugoslovenske i srpske književnosti druge polovine prošlog veka, među nemalim brojem autora koji su postajali žrtve životnih okolnosti u kojima su se našli, ali su, u istih mah, i odgovarali na te okolnosti drskošću, hrabrošću i, pre svega, kvalitetom, nalaze se Danilo Kiš, Borislav Pekić i Aleksandar Tišma

PIŠE: **Dragan Babić**

Baviti se književnošću, naročito u današnje vreme, kompleksan je, komplikovan, težak i izazovan posao – ili je to makar stav svih onih koji to danas rade. No, ako se pogleda u prošlost, i to ne u daleku prošlost, već u prošlost pisaca tek nekoliko generacija udaljenih od sadašnjice, čini se da stvari ni tada nisu bile ništa lakše, jednostavnije i prostije. Sasvim suprotno, ako se usmerimo na grupu pisaca koji su došli nakon Prvog svetskog rata, primetan je uticaj posleratne traume koja na svaki mogući način definiše njihovu svakodnevicu i, shodno tome, njihovo poetičko određenje i književnost koju su stvarali. Ako nastavimo dalje i setimo se pisaca koji su nastali na ruševinama narednog svetskog sukoba, ne može se ignorisati činjenica da su se oni, skoro preko noći, našli u političkom, društvenom i umetničkom sistemu koji je bio skoro potpuno suprotan u odnosu na ono što su ostavili iza sebe. Tokom XX veka, učesnici književnog života gubili su, i bukvalno i metaforički, domovine, porodice, poslove, neretko i glave, a sve zbog toga što nisu želeli da prestanu da stvaraju i da učestvuju u oblikovanju kulturne i umetničke klime u svojim sredinama. Stoga opus tih pisaca nosi jedan poseban duh koji je, sa jedne strane, oblikovan tmurnom prošlošću, dok ga, sa druge, određene strukture veće od njega ograničavaju i bacaju levo-desno kao da se radi o neživom objektu, a ne ljudskom biću. Posmatrajući korpus jugoslovenske i srpske književnosti druge polovine prošlog veka, među nemalim brojem autora koji su postajali žrtve životnih okolnosti u kojima su se našli, ali su, u istih mah, i odgovarali na te okolnosti drskošću, hrabrošću i, pre svega, kvalitetom, na-

laze se Danilo Kiš, Borislav Pekić i Aleksandar Tišma, i upravo su ova tri autora u simboličkom i tematskom središtu prošlogodišnje knjige *Biografije i ožiljci* Gojka Božovića.

Iako prvenstveno prisutan kao pesnik, urednik i izdavač, ovaj stvaralac neretko se izražava i u formi esejističkih, polemičkih, kritičkih i interpretativnih tekstova, te je ovo njegova šesta esejistička knjiga. No, pre samog njenog čitanja, važno je razdvojiti nekoliko pristupa esejističkom žanru kod Božovića pošto taj opšti termin može da označava sve od kritike do polemike, i svega između. Njegovi tekstovi nastaju u relativno dugom vremenskom periodu i premda je vremenski razmak između nekih od ovih njegovih knjiga kratak – ovo se najjasnije vidi kod novijih knjiga koje su nastajale godinu za godinom, *Književnost i dani* (2018), *Kraljevstva bez granica. Eseji o srpskoj poeziji XX i XXI veka* (2019) i *Igračke sudbine. Eseji o srpskoj književnosti: XIX–XXI vek* (2020) – tekstovi koji su prisutni u njima nisu nastajali samo sa namerom da budu publikovani kao zbirka eseja, već ponajviše kao pojedinačni zapisi o autorima, njihovim delima i ključnim temama o kojima progovara savremena književna javnost. Stoga je njihova namera u ovim zbirnim publikacijama dvostruka: svaki od ovih tekstova treba da osvetli jednu kritičnu tačku u srpskoj književnosti ovog i prethodnih vekova, ali i da se nametne kao deo jedne veće celine, odnosno da zajedno sa ostalim tekstovima oblikuje i zaokruži jednu širu sliku i koherentniji presek vremena o kom Božović piše. On, dakle, posmatra tematski okvir svojih zapisa iz više uglova, i kao jedan određen

problem koji treba razmotriti i o kom treba razgovarati i kao deo veće perspektive u kojima su svaki pisac i svaka knjiga samo jedna čvorna tačka koja vodi drugima. Tehnički gledano, radi se o zahtevnom poslu koji traje ne samo tokom pisanja svih zasebnih tekstova koji nastaju sa svešću o njihovoj budućoj poziciji u sistemu koji autor gradi u višegodišnjem periodu, već i prilikom pripreme materijala koji se smešta u zajednički rukopis i traži povezanost sa ostalim delovima i autoreferencijalnu i intertekstualnu dimenziju kojom on sada postaje činilac dubljeg i šireg shvatanja književnosti u kojoj se gradi odnos više autora i dela.

Posmatrani pojedinačno, Danilo Kiš, Borislav Pekić i Aleksandar Tišma predstavljaju izuzetno bitne glasove srpske književnosti XX veka, ali posmatrani na ovaj način, u dopunjujućem odnosu koji ih posmatra u komparativnom kontekstu, njihova pozicija postaje još važnija

Sličan postupak primetan je i u knjizi *Biografije i ožiljci*, a Božović se usredsređuje na tri pisca koji su živeli u najizazovnijim, ali i najpodsticajnijim vremenima proteklog veka. U pitanju su neki od nedvosmisleno najvažnijih i najvrednijih stvaralaca koje je srpska književnost imala, a njihova pozicija u kanonu odavno je poznata i zacrtana. Ipak, postoji nešto važnije od dela koje su Kiš, Pekić i Tišma napisali, kulturnog i društvenog angažmana koji su imali, nagrada kojima su ovenčani i prisustva koje su ostvarili van granica svoje domovine – ova tri stvaraoca su, uz još možda nekolicinu, zaslužni za „prevodjenje“ srpske književnosti iz vremena svetskih ratova do modernog doba koje nastupa krajem XX veka. Pre njih nalazi se generacija Miloša Crnjanskog, Ive Andrića, Stanislava Krakova, Isidore Sekulić, Rastka Petrovića i drugih, a nakon njih su naraštaji kojima pripadaju svi njihovi istraživači, od kojih su mnogi i danas aktivni, ali i svi oni prozaisti, pesnici, dramaturzi i esejisti koji su potekli iz njihovog šinjela. Ova tri stvaraoca razlikuju se od naraštaja koji je došao pre njih ponajviše zbog toga što su, kako tvrdi Božović, bili okrenuti „licem više prema kalvariji Drugog svetskog rata koja će ih temeljno obeležiti nego prema Prvom svetskom ratu koji će se ucepiti u svest njihovih očeva, pretvarajući svet njihovog iskustva u „jučerašnji svet“, jedan od nekoliko „jučerašnjih svetova“ XX veka“. Posleratni svet ovog trojca nalikovao je na razliku koju Valter Benjamin opisuje u ogledu „Pripovedač“ iz 1936. godine govoreći o međuratnom periodu – „Naraštaj koji je u školu još išao konjskim tramvajem, zatekao se, nezaštićen pod otvorenim nebom, u predelu u kojem, osim oblaka, ništa nije bilo taknuto nekom promenom, a usred tog predela, na bojištu razarajućih bujica i eksplozija, bilo je malecno krhko čovekovo telo.“ (prevod Jovica Aćin) – ali se ista zabezbečnost novim sistemom i odnosima koji nastupaju nakon Drugog svetskog rata može primetiti i kod Kiša, Pekića

i Tišme. U svojoj romanesknoj i pripovednoj prozi, oni nude kontrast između građanskog društva pre i posle rata, i svaki od njih iz svog ugla tematizuje promene koje nastupaju u novom jugoslovenskom okruženju: prividno, sve je bolje nego što je bilo, samo zato što nema rata i straha od nastupajuće katastrofe, ali je ispod površine sve u rasulu, od ljudskih emocija i mentalnog zdravlja do surovog komunističkog sistema koji menja pitomi građanski svet tridesetih. Upravo se u tim razlikama, ali i u sećanjima na najgore trenutke rata kojima su svaki od njih trojice svedočili iz svog ugla i koje su, zajedno sa članovima svojih porodica, proživljavali tokom ratnih godina, krije ključ za razumevanje i čitanje sva tri autora.

Taj ključ prepoznao je i Božović, a ovi tekstovi dokazuju suštinsko razumevanje koje je neophodno za adekvatno čitanje proze sva tri pisca. Knjiga *Biografije i ožiljci* sadrži osvrt na najvažnije tačke u njihovim životima i pokušava da osvetli položaj tih događaja u opusima koji nastaju nakon njih. Premda bi se moglo činiti da ovaj biografsko-pozitivistički pristup nije adekvatan za vreme u kom živimo i za literaturu koju obrađuje, ali je neophodno apostrofirati da ovo zapravo i nije metodološki pristup za koji se Božović odlučuje. On ne navodi biografske podatke taksativno, niti traži načine na koje su oni predočeni u prozni tekst, već uspostavlja tematsko-simboličko-poetičke veze između istorije i fikcije. Stvarnost u njegovoj analizi nije isključivi temelj književnog teksta koji nastaje na njenim obrisima, već pokretačka snaga *ideja* i *stavova* koji nastaju u stvarnom životu, kao posledice ličnih, porodičnih, društvenih i nacionalnih incidenata iz različitih epoha XX veka, a te ideje i stavovi se kasnije ugrađuju u prozni tekst, zajedno sa svim onim činocima koji ga odvajaju od sfere tradicionalnog shvaćenog autobiografskog modela pisanja. Ovo se najbolje vidi u prozi Kiša i Tišme koja tematizuje stradanja tokom Drugog svetskog rata, te u iskustvima zatočeništva i emigracije kod Pekića, a Božovićevo suštinsko shvatanje ovih uzročno-posledičnih odnosa vidljivo je u svakom pojedinačnom eseju koji razmatra ova pitanja. Uz to, on prepoznaje položaj porodice i pojedinca za prozu ova tri autora, kao i ličnih i kolektivnih sukoba koji mogu da nastanu kao posledice nerazumevanja ova dva entiteta. Porodica je, u smislu pozadine, nasleđa i bremena, bitan deo poetike ovih pisaca, bilo da se radi o sopstvenoj porodici koja pozajmljuje određene osobine književnim porodicama (Kiš), o mnogobrojnoj porodici čija se istorija grana unedogled na vremenskom, geografskom i međuljudskom planu (Pekić) ili o porodicama koje menjaju svoj identitet i položaj u zajednici ne bi li se uklopile u sistem novog društva (Tišma).

Breme lične istorije, predstavljeno u nasleđu porodičnih sudbina, upravo je onaj biografski element koji utiče na ožiljke dočarane u njihovom proznom pisanju, i u toj vezi krije se i naslov ove knjige, ali i veze tri pisca. Posmatrani pojedinačno, Danilo Kiš, Borislav Pekić i Aleksandar Tišma predstavljaju izuzetno bitne glasove srpske književnosti XX veka, ali posmatrani na ovaj način, u dopunjujućem odnosu koji ih posmatra u komparativnom kontekstu, njihova pozicija postaje još važnija. Oni su korak između prethodne i naredne generacije, ali i između dva istorijska trenutka, društvena uređenja i osećanja sveta, a činjenica da pripadaju generaciji „koja se javila u međuvremenu“, na međi dve epohe, dodatno osnažava njihovu poziciju. Gojko Božović u *Biografijama i ožiljcima* analizira različite strane njihovog života i opusa u jednom prožimajućem maniru i nudi odgovore koji su neophodni za dalju interpretaciju njihovog rada i za naredne naraštaje čitalaca i kritičara koji tek dolaze.

Песништво није тек врста човековог занимања. Оно је аутентично сведочанство о нашем esse и нашем existere. Данашње време није време уметности а посебно песништва. И њима прети да ишчезну из света. Кад би се то догодило, човеков опстанак на овој планети почео би да пусти.

(професор др Никола Страјнић)

Обиље је могућности да се из различитих углова а све да је примерено разноврсности и вредностима како научног тако и књижевног дела уз одлазак на вечни починак напише или изговори права реч о Николи Страјнићу, универзитетском професору, песнику, есејисти, критичару, а у периоду од 2010. до 2016. године и председнику Управног одбора Друштва књижевника Војводине... Ма колико и шта год из његове, иначе, богате библиографије да издвојимо и на уздарје и као скромни допринос и те како заслуженом незабораву на његов земаљски ход, увек ће бити тако да се може стећи утисак како нам је при сећању на време са њим промакло понешто од битног а недовољно примећеног. За утеху и мисао: Неповратни одлазак у вечни спокој, а са оним за собом вредностима непобитним, некад и негде у времену будућем неком, веровати је, и преко потребним, тек је почетак сећања на онај део човековог живота који је са снагом да издржи пролазност. Стога о професору и књижевнику Николи Страјнићу само оно што је словом о њему и за живота било незаобилазно:

Рођен је 11. маја 1945. године у Поповцу (Барања) а преминуо је 11. јула 2023. и сахрањен у Сремским Карловцима, где је последњих деценија и живео. Студије Југословенских језика и књижевности и филозофије завршио је 1969. године на Филозофском факултету Свеучилишта у Загребу, где је потом и магистрирао с тезом о Бранку Миљковићу, а докторске студије окончао дисертацијом о такође великом српском песнику и драмском писцу Момчилу Настасијевићу. Теорију књижевности, Естетику, као и Светску књижевност и компаратистику предавао је на више универзитета, најпре у Осијеку и Загребу, а после у Новом Саду (од самог оснивања ове катедре 2000. године на Филозофском факултету) и у Бања Луци.

Пуну научну афирмацију постигао је проучавањем и осветљивачким радовима о светским и о српским песницима. – *Пут којим идем – води према осветљавању и тумачењу песничког стварања* – рекао је професор Страјнић

БИТИ ЧОВЕК И ТАКАВ О(П)СТАТИ

ПИШЕ: Давид Кеџман Дако

2011. године приликом примања награде за животно дело у образовном и научноистраживачком раду Универзитета у Новом Саду – *које уз људску теорију и праксу, представља темељ човековог постојања...*

Веровао је да песништво није „тек врста човековог занимања. Оно је аутентично сведочанство о нашем esse и нашем existere. Данашње време није време уметности а посебно песништва. И њима – прети да ишчезну из света. Кад би се то догодило, човеков опстанак на овој планети почео би да пусти. Ово што радим мали је допринос да до тога не дође.

Време од готово четири деценије уназад дало је за право великом песнику, такође доктору књижевних наука Јури Каштелану који је 1984. године у добро нам знамом „Портрету Николе Страјнића“ дао најсажетију оцену Страјнићевог рада:

– *Никола Страјнић знаност о књижевности од првих радова и расправа види као теоријску дисциплину, а повијест о књижевности и књижевна критика остаје изван жаришта његових истраживања, али се не искључују. Та мисаона усмјереност карактеристика је његова знанственог профила.*

Доиста би и оста тако! Никола Страјнић је у великој мери успео и да заокружи свој научни профил а сад, иза његовог земног живота, научно књижевно мисли предстоји њено осветљавање и свестраније, потпуније вредновање, тиме, могуће је, и налажење новог упоришта при долажењу до још недовољно истраженог. Иначе, и сам је био од оног научно-истраживачког соја који тајну загонетке песме не затвара у конструкцију поетике, већ је предаје отворености мишљења. И управо је та отвореност, *та жива упитаност оно драгоцено „нешто свога“ које се не може опонашати.* Његово темељно начело да „песма није говор о нечему, она је говор нечега“, остварено је имплицитно и експлицитно кроз све Страјнићеве научне студије.

Будући да је и сам био песник, Никола Страјнић је и као стваралац настојао да буде у што је могуће бољем сагласју са својим научним приступом књижевности. Управо му је то лично искуство и давало преко потребну сигурност понирања у ту тајну стваралачког чина, а писаној речи и реченици снагу, бистрину и језгровитост. Чешће и ону њему тако својствену медитативност, па и енигматичност у лирском исказу са свим одликама самосвојности.

Животни пут Николе Страјнића је и пут једног човека оствареног на свој начин и минулог у своје, само своје Вечно!

После свега животом на свој начин оствареног, трајна је и његова нада све и мудра и племенита опомена: о нашем esse и нашем existere! Бити и опстати! Испред, за време а тек после свега – бити Човек!

У Сомбору, 12. јул 2023.

SJEĆANJE NA LJERKU RADOJČIĆ (1959. – 2023.)

PČELA JE TRAŽILA CVIJET

PIŠE: **Dragiša Laptošević**

Nikada niko ne pomisli ili se tek rijetki tu i tamo prisjete da smo se međusobno udaljili toliko daleko da ćemo mnoge od naših dragih poznanika, prijatelja, školskih drugova i drugarica ili naše rodbine, vidjeti možda još samo pet puta u životu. Mnoge ni toliko.

Znamo da smo od zemlje sazdani i da nemamo kamo nego vratiti se u zemlju, i da nas je više u zemlji nego na zemlji. Znamo i to da nam duh nema kamo, nego u nebo i da nas je više na nebu nego na zemlji. I zato – svako ima nekog koga nema.

Nedavno ostali smo i bez naše dugogodišnje suradnice i urednice „Bijele pčele“ lista za svu djecu, Ljerke Radojčić. Ljerka je rođena u kući oca Živka i majke Đurđice u Drežnici 29. 10. 1959. godine. U Rijeci živi od svoje četvrte godine i prva tri razreda bila je đak OŠ „Nikola Tesla“ prije nego će zajedno sa roditeljima i sestrom Anđelkom postati Sušačanka.

U sušačkoj gimnaziji, prema kazivanju njene profesorice Dušanke, zadržala je svoj karakterističan karakter: super talentirana ali suzdržana, kreativna a nikad nametljiva, korektna i inteligentna, povezana s razredom i objektivna. Jako su je poštivali. Bila je izuzetan intelektualac, poznavalac ne samo naše, već i svjetske književnosti. Načitana. Knjige je obožavala i kako se kaže „gutala“ a super memorija služila ju je do posljednjih dana. Nije se ustručavala reći svoj stav, a imala je stav o svemu i znala ga je braniti. . .

Najljepše doba, od kolijevke pa do groba, dovršila je na studiju hrvatskosrpskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Rijeci. Radila je kratko u srednjoj školi i „3. maju“, a više godina s posebnim entuzijazmom i ljubavlju na Radio Rijeci, kod direktorice i prijateljice Tanje Oluić Musić. Onaj ko radi na radiju, svačiji je i nije ničiji. Ljerka je i tu bila, kao i oduvijek, drugačija. Svoja.

Takva je bila rođena, to se ne može uvježbati.

Onda je vrijeme postalo nevrijeme, počele su pucati i države i narodi, a njen hrvatskosrpski jezik podijelio se na dva tako različita, a tako ista. Pridružila se predavanjem dodatne nastave na srpskom jeziku organizirane u OŠ „Vladimir Gortan“ na njenom Sušaku. I imala je tu sreću u nesreći - raditi s najboljima, s najmanjima. U Srpskom kulturnom društvu Prosvjeta pokrenut je tih godina list za svu djecu „Bijela pčela“ gdje Ljerka surađuje u uredništvu, zajedno sa bivšom direktoricom i bivšom profesoricom, Tanjom i Dušankom. I ovaj posao neobično voli i posvećuje se dječjoj literaturi, radi s piscima i prijateljima širom regije i nastoji istaći najbolje i najvrjednije, razgovara, organizira, surađuje, objavljuje. . . Osim mame, sestre i nećakinja Sare i Marte, koje obožava i čijim se postignućima divi, uredništvo joj postaje druga obitelj, a ona nakon Tanje postaje i glavna urednica.

I to daje smisao njenom životu, jer iza svakog čovjeka stoji neka priča, neki trag.

Bilo da je to rođeno dijete, posađeno drvo, napisana knjiga ili društveno priznanje. Dječji list, na ponos Ljerke, Tanje i brojnih suradnika nagrađen je priznanjem Zmajevih dječjih igara u Novom Sadu, kao i onom najmilijom – Nagradom grada Rijeke.

I tako prođe život.

Cvet je čekao pčelu, pčela je tražila cvet.

A ispalo je – velik je svet, teško je dočekati pčelu,

Još teže naći cvet.

A svud po svetu pčele u letu, a ceo svet u cvetu!

Sretan let i mirno nebo, našoj Ljerki!

Neka joj je vječna slava i hvala!

POEZIJA U PLUŽINAMA

PJESNIČKA RIJEČ NA IZVORU PIVE

Dio programa posvećen je književnicima koji su preminuli tokom protekle godine, Rajku Petrovom Nogu, Milovanu Danojliću i Mići Cvijetiću. Akademik Jovan Delić naglasio je da se Nogo poezijom i bukvalno branio od smrti, da je Danojlić napisao i preveo cijelu jednu biblioteku s knjigama od kojih su neke čisti biseri

PIŠE: **Đorđe Nešić**

Plužine, živopisno mjesto na sjeverozapadu Crne Gore, smješteno između Durmitora i Maglića, s oko 1200 stanovnika, već pedeset drugu godinu, u trećoj sedmici jula, prima književnike, univerzitetske profesore, književne kritičare, glumce, muzičare na manifestaciju Pjesnička riječ na izvoru Pive. Organizator manifestacije je Centar za kulturu Plužine, a sve se odvija pod sloganom „Pivo, nadošla rijeko riječi“. U Plužine stižem iz pravca Nikšića, preko serpentina Šavnika, kroz bujne šume s obje strane puta. Dan je lijep, sunčan i prozračan; vozila je malo i vožnja je opuštana i bez jurnjave. Zamislijam zimski pejzaž, kad oko Šavnika zavije i saobraćaj se, često, obustavlja dok mašine ne prokrče put.

Pivsko jezero, na kojem leže Plužine, nastalo je izgradnjom hidroelektrane „Piva“ i pregradnjom kanjona rijeke 1976. godine. Iste godine nastalo je i sadašnje Plužine, jer je stari grad morao da bude poplavljen. Jedino je manastir Piva, izgrađen 1573. godine, koji je sagradio Savatije Sokolović, sinovac Mehmed paše Sokolovića, kamen po kamen preseljen na novu lokaciju. Fascinantno Pivsko jezero, po kojem ćemo se provozati u poetske svrhe, prostire se na površini od 12,5 kvadratnih kilometara, dugačko je 45 km, a duboko i do 180 metara.

Pjesnički susreti trajali su dva dana, ispunjeni bogatim programom. Otvoren je izložbom skulptura ove godine preminulog vajara i slikara Ratka Vulanovića, za kojeg kažu da je bio „posljednji klesar našeg doba“. Izložbu je otvorio književnik i izdavač Radomir Uljarević: „Ratko Vulanović je svojim

djelima koncipirao kosmos u malom. Iako često ogromne, njegove kompozicije su zapravo predstavljale samo model kosmičke beskonačnosti.“

Nastavljeno je predstavljanjem knjiga nastalih između dva susreta, među njima je i zbornik radova „Putovanje Budimira Dubaka“, srpskog književnika koji živi u Podgorici. Predstavljene su i nove knjige zavičajnih pjesnika i dodijeljene nagrade mladima autorima. Dio programa posvećen je književnicima koji su preminuli tokom protekle godine, Rajku Petrovom Nogu, Milovanu Danojliću i Mići Cvijetiću. Akademik Jovan Delić naglasio je da se Nogo poezijom i bukvalno branio od smrti, da je Danojlić napisao i preveo cijelu jednu biblioteku s knjigama od kojih su neke čisti biseri. Mićo Cvijetić, doktor književnih nauka, bio je i pjesnik, teoretičar, kritičar, putopisac, novinar i najbolji srpski poznavalac književnosti Lužičkih Srba.

Pjesnički susreti trajali su dva dana, ispunjeni bogatim programom. Otvoren je izložbom skulptura ove godine preminulog vajara i slikara Ratka Vulanovića, za kojeg kažu da je bio „posljednji klesar našeg doba“. Izložbu je otvorio književnik i izdavač Radomir Uljarević

Drugi dan susreta počeo je simpozijumom kritike o mom književnom djelu. Nastavljen je vožnjom po Pivskom jezeru i predstavljanjem knjige lanskog laureata Pavla Bukilića. Uveče je u lijepom amfiteatru u centru Plužina održano svečano poetsko veče s dvadesetak pjesnika, nekoliko glumaca i muzičara, predstavljen je portret pjesnika i novinara iz Gračanice Živojina Rakočevića, a druženje s pjesnikinjom u ponoć bilo je namijenjeno Veri Horvat, književnici iz Smedereva. Ujutro smo se snabdjeli odličnim pivskim medom i krenuli u avanturističku vožnju Durmitorom, preko Trse, dosežući povremeno visinu od 1960 metara, u pravcu Žabljaka, živopisnog turističkog naselja podno Durmitora.

KLJUČNA DIMENZIJA NEŠIĆEVE POEZIJE

SIMPOZIJUM KRITIKE O DJELU ĐORĐA NEŠIĆA

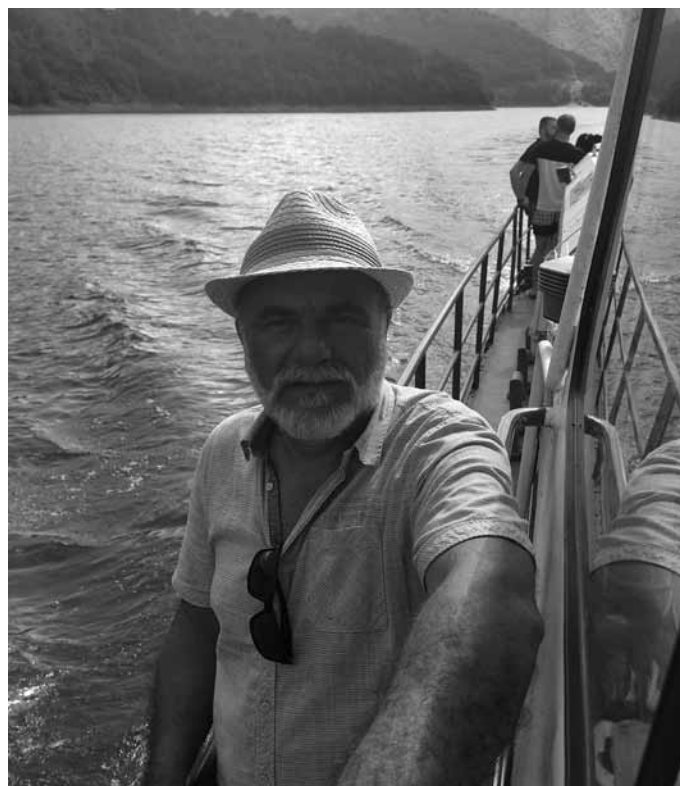
Aleksandar Ćuković smatra da je pesnikov razoreni svet duboko proživljen i da je Nešić „svedok i hroničar svog razorenog mikro i makro sveta, sugestivan i upečatljiv, upravo zbog duboke iskustvenosti kojom njegovo poetsko svedočanstvo odiše”

PIŠE: Prosvjeta

Simpozijum o djelu Đorđa Nešića otvorio je predsjedavajući, akademik Jovan Delić, koji je istakao da nas jedan dio Nešićevog stvaralaštva upućuje na „kosmološku dimenziju našeg postojanja, ali i da znamo da smo mi dio toga kosmičkog uređenja i postroja i da zavisimo od njega.” Književnik i zamjenik upravnika Biblioteke Matice srpske, Miroslav Aleksić rekao je da je „ključna dimenzija Nešićeve poezije odsustvo svake površnosti i nehaja i spremnost da sebi bude najoštriji kritičar, kao i da objavljuje tek onda kada je siguran da on više ne može bolje”, dodavši da on pripada ljudima koji znaju da zavežu udicu, da ulove ribu, da je ispeku, da naprave rakiju i vino i da napišu pesme. „Ja mislim da jednom čoveku, da bi bio zadovoljan na ovom svetu, ne treba mnogo više od toga.”

Mr Milorad Durutović smatra da je „ispitivanje poetike prostora, prostornih metafora i zavičajne deskripcije u Nešićevoj poeziji od posebnog značaja”. On smatra da obilje ovih metafora razvija monumentalnu sliku „nacionalne istorije i geografije, kao i urbane egzistencijalne situacije, što je posebno u vezi s rodnim podnebljem Đorđa Nešića”.

Aleksandar Ćuković smatra da je pesnikov razoreni svet duboko proživljen i da je Nešić „svedok i hroničar svog razorenog mikro i makro sveta, sugestivan i upečatljiv, upravo zbog duboke iskustvenosti kojom njegovo poetsko svedočanstvo odiše”. Dr Jelena Marićević Balać je govoreći o mi-

tološkom podtekstu pesničke knjige „Haronov čamac” uočila i kosovski mit „uspostavljanjem relacije Osečko – Kosovo polje, stvara se ubedljiva slika o žrtvovanim Srbima Prečanima koji se opredeljuju za carstvo nebesko ili dunavsko, ali pretvoreni u ribe jer se pod sredstvom ovog simbola hrišćanstva jedino mogu boriti za spasenje i vaskrsenje”.

Humor, ironiju i parodiju istraživao je Žarko Milenković u prvim knjigama Đorđa Nešića i došao do zaključka da se „rane Nešićeve pesme odnose na sve sfere čovekove egzistencije, a ponajviše na ono što je pesniku najbliže – a to je književnost, dok u nekoliko pesama vidimo referisanje na školski sistem ili na nekulturu”. O Nešiću su govorili pjesnici Radomir Uljarević, o dvjema Nešićevim pjesmama i Budimir Dubak o knjizi „Čekajući Stvoritelja”, te književni izučavaoci Radoje Femić, Filološki fakultet Nikšić (Kosmološke teme i simboli u poeziji Đorđa Nešića), Milan Gromović, Filozofski fakultet Novi Sad o knjizi izabranih i novih pjesama „Sunce i led”, nazvavši svoj rad „Pesme ledom osunčane”, Marijana Jelisavčić, Kulturni centar Novi Sad, govorila je o Nešićevim esejima objavljenim u knjizi „Okapnice”, a Milena Kulić, Matica srpska, o Nešiću kao književnom kritičaru (Kritička misao Đorđa Nešića).

Predsjedavajući skupa, akademik Jovan Delić, između izlaganja čitao je pjesme iz nove knjige Đorđa Nešića „Strune” koje je objavio Centar za srpske studije Banja Luka.

PANOPTIKUM

Goran Borković

NOVO PRIZNANJE GORANU BABIĆU

Nagrada Doma kulture Studentski grad (DKSG) za najbolju knjigu nefikcijske proze objavljenu prvi put u Srbiji 2022. godine dodijeljena je Goranu Babiću za knjigu "Vidno polje", u izdanju Lagune. Prema mišljenju žirija, koji su činili dr Ana Petrov (predsjednica), dr Vladimir Gvozden i Semezdin Mehmedinović (BiH), knjiga "Vidno polje" izdvojila se među razmatranim nefikcijskim ostvarenjima u 2022. godini neobičnom strukturom i žanrovskom originalnošću, u čemu se prepoznaje specifični doprinos postjugoslavenskoj književnosti, ali i drugim umjetničkim, ali i naučnim poljima.

"Strukturalno, knjigu čine kratke refleksije na prošlost, pesme, ilustracije, fotografije, pisma, te arhivski materijali poput zakona i novinskih članaka. Sačinjena od raznovrsnih segmenata, knjiga se pred čitaocem razvija u vidu dinamičnog i provokativnog teksta koji nedvosmisleno ostaje otvoren. Stoga je ovo ostvarenje i jedno od recentnih inovativnih primera otvorenog dela, i to ne samo zato što ga čine tekstualni fragmenti koji se ne moraju nužno čitati redom, koji su samostalni ali i deo veće celine, nego i zato što dati tekstovi nude mogućnost drugih i drugačijih čitanja problematičnih prošlih događaja i time ponovno otvaraju date događaje za nove interpretacije", istakao je u obrazloženju žiri, koji je odlučio jednoglasno.

U nagrađenoj knjizi, kako je istaknuto, nije skrivena ni srdžba, ni identitetske politike, ni postojeći ideološki narativi, ali autor od svega toga uspijeva da se distancira, ne zauzimajući stranu, konstruirajući subjekt koji je ujedno i ljut i umoran, ali i duhovit i lucidan. U užem izboru bile su i knjige Srđana Karanovića "Sam o sebi" (Geopoetika) i Milana P. Rakočevića "Tasilija: u potrazi za slikom" (Orion Art). Širi izbor činile su knjige Dragana Stojanovića "Srećan slučaj", Skota Abota i Žarka Radakovića "Knjiga o prijateljstvu / Mi", Sanje Domazet "Na kafi kod Šekspira", Muharema Bazdulja "Rokoko kalenda" i Dušana Miklje "Gradovi kao sudbina".

GRAND PRIX "ŽIVOJIN ŽIKA PAVLOVIĆ" JURAJU LEROTIĆU

Grand prix "Živojin Žika Pavlović" 16. Leskovačkog internacionalnog festivala filmske režije (LIFFE) dodijeljen je hrvatskom redatelju Juraju Lerotiću za film "Sigurno mjesto", dok je druga nagrada pripala Pjeru Žalici iz BiH za "Praznik rada", a treća srpskoj redateljici Nini Ognjanović za film "Ovuda će proći put". U konkurenciji 16. LIFFE, svečano završenog 19. septembra, bilo je osam filmova iz regije u selekciji hrvatskog redatelja i scenariste Ognjena Sviličića, a nagrade je dodijelio žiri koji su činili Damjan Kozole, Nenad Pavlović i Ljubomir Bandović. Nagrada za najbolju mušku ulogu dodijeljena

je Goranu Markoviću za "Sigurno mjesto", dok je najboljom glumicom proglašena Marija Škaričić za ulogu u filmu "Tragovi" Dubravke Turić. Festivalna nagrada za najgledaniji film na kulturnom prostoru Jugoslavije otišla je Luki Mihailoviću za režiju filma "Indigo kristal", koji je otvorio 16. LIFFE. Nagrada "Živojin Žika Pavlović" za životno djelo dodijeljena je na otvaranju 16. LIFFE redatelju Milošu Miši Radivojeviću.

ISTORIJSKI TRILER O UBOJSTVU KNEZA MIHAILA U KINIMA

Politički triler "Što se bore misli moje" Milorada Milinkovića o ubojstvu kneza Mihaila Obrenovića (1823-1868) i događajima koji su prethodili atentatu, zasnovan na istorijskim činjenicama, stigao je u kina 21. septembra, nakon beogradske premijere i nedavne u Kragujevcu, održane povodom dva vijeka od rođenja tog srpskog vladara. Glavna uloga kneza Mihaila Obrenovića povjerena je Draganu Mićanoviću, dok ostale uloge igraju Miloš Timotijević, Nebojša Dugalić, Nataša Ninković, Aleksandar Srećković Kubura, Tamara Krcunović, Nenad Okanović. . .

Film prati posljednje dane kneza Mihaila Obrenovića, zaljubljenog čovjeka koji se bori sa osjećajem dužnosti prema svom narodu, dok se protiv njega kuje kobna zavjera, koja će zaustaviti oslobađanje balkanskih naroda, a Srbija će se još jednom naći na prekretnici. Snimanje filma, prema scenariju Milinkovića i Dragoljuba Stojkovića, počelo je na jesen 2021. godine i trajalo je skoro godinu dana, a autorska ekipa se držala povijesnih činjenica o atentatu koji, inače, nije u potpunosti rasvijetljen.

"Znamo izvršioce, ne znamo nalagodavce, kao u većini atentata", istakao je redatelj povodom premijere, dodajući: "Uzeli smo sebi za pravo da ukažemo na one sile, za koje mislimo da stoje iza toga". "Ima stvari koje nisu poznate i nikada se neće ni saznati. Što se tiče poznatih stvari, mi smo se apsolutno

držali istorijskih činjenica, a što se tiče nekih momenata koji nisu rasvetljeni, predstavili smo ih onako kako mislimo da su se odigrali. U tom smislu nismo se igrali, sve je tako moglo da se dogodi", naveo je Milinković, čiji je film i ljubavna priča o knezu Mihailu i njegovoj znatno mlađoj verenici, Katarini Konstantinović. Mihailo Obrenović bio je srpski knez od 1839. do 1842. i od 1860. do 1868. Njegova prva vladavina okončana je zbacivanjem, a druga vladavina atentatom koji su 29. maja 1868. godine izvršila braća Radovanović i grupa zavjerenika.

SURADNJA RUSKOG I SRPSKOG TEATRA

Nacionalni dramski teatar Rusije "Aleksandrinski" iz Sankt Peterburga izvest će 26. i 27. septembra u Narodnom pozorištu u Beogradu komediju "Ženidba" slavnog ruskog klasika Nikolaja Vasiljeviča Gogolja. Tim gostovanjem službeno počinje realizacija sporazuma o suradnji dvaju teatar.

Popularnu Gogoljevu komediju režirao je Valerij Vladimirovič Fokin, narodni umjetnik Rusije i dobitnik mnogih državnih nagrada. Stručna kritika u Rusiji ocijenila je njegovu postavku kao "jednu od najmaestralnijih i najsmješnijih kazališnih predstava u posljednjih nekoliko godina". U predstavi igraju Vladimir Koševoj (Potkoljosin), Ivan Jefremov (Kočkarjov – Potkoljosinov prijatelj), Vasilisa Aleksejeva (Agafja Tihonovna – nevjesta) i drugi. Predstava će biti titlovana na srpski jezik.

Gostovanjem teatra "Aleksandrinski" službeno će početi primjena Sporazuma o suradnji koji su 13. marta ove godine potpisali upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu Svetislav Gončić i njegov ruski kolega Sergej Vitaljevič Emeljanov.

JUGOSLAVENSKI CRNI VAL U MOMA-I

Muzej moderne umjetnosti (MoMA) u New Yorku prikazao je od 7. do 21. septembra ciklus jugoslavenskih filmova crnog vala iz 60-ih godina, među kojima su i oni autora Dušana Makavejeva, Aleksandra Saše Petrovića, Živojina Pavlovića, Vatroslava Mimice, Boštjana Hladnika, Puriše Đorđevića...

Ciklus "Crni talas do belog zraka – jugoslovenski film 1960-ih" obuhvaća 15 filmova u selekciji filmske istoričarke Mine Radović u saradnji sa kustosom Filmskog odjeljenja MoMA-e Daveom Kehrom, a počinje ostvarenjem "Tri" (1965) Aleksandra Saše Petrovića, koje je odnijelo glavnu nagradu u Karlovim Varima, privuklo pažnju publike Njujorškog filmskog festivala 1966. godine i bilo nominirano za Oskara za najbolji strani film. Program obuhvaća i filmove "Ponedjeljak ili utorak" (1966) Vatroslava Mimice, "Ljubavni slučaj ili tragedija službenice P.T.T" (1967) Dušana Makavejeva, "Ples v dežju" (Ples na kiši, 1961) Boštjana Hladnika, "Podne" (1968) Mladomira Puriše Đorđevića, "Kad budem mrtav i beo" (1967) Živojina Žike Pavlovića, "Praznik" (1967) Đorđa Kadjevića, "Skupljači perja" (1967) Aleksandra Saše Petrovića, "Memento" (1967) Dimitria Osmanlija, "Roj" (1966) Miodraga Popovića, "Mali vojnici" (1967) Bahrudina Čengića, "Čudna devojka" (1962) Jovana Živanovića, "Grad" (1963) Marka Babca, Živojina Pavlovića i Vojislava Kokana Rakonjca, "Po isti poti se ne vraćaj" (1965) Jože Babiča i "Sveti pesak" (1968) Miroslava Antića.

MoMA podseća da je termin crni talas skovao filmski kritičar Vladimir Jovičić 1969. godine, prezirno smatrajući da je jugoslovenski film postao nezdravo fiksiran za mračnu stranu života i društva. Filmski autori kao što su Dušan Makavejev, Aleksandar Petrović i Živojin Pavlović bavili su se specifičnim crnim humorom i briljantnim formalnim inovacijama nekadašnjih tabu tema, kao što su seks, rat i društveno otuđenje. Iako su se njihovi filmovi suočavali i sa zabranama i cenzurom socijalističkog režima, MoMA podsjeća da su privukli i dovoljno međunarodne pažnje da bi dostigli nivo slobode koji je bio nezamisliv u zemljama Istočnog bloka. Nažalost, mnogi od tih filmova su nestali iz distribucije nakon krvavog raspada Jugoslavije 1990-ih.

Black Wave to White Ray

Yugoslav Film of the 1960s

Through Sep 21
MoMA

CIJENA: 20 KN / 2,65 €

www.casopis.prosvjeta.net

TIŠINA KOJA JE SRUŠILA SPOMENIK / KAMENSKA, 30. 9. 2023.
MULTIMEDIJALNI DOGAĐAJ POSVEĆEN *SPOMENIKU POBJEDIE REVOLUCIJE NARODA SLAVONIJE VOJINA BAKIĆA*
SRUŠENOM U FEBRUARU 1992. GODINE / AUTOR INSTALACIJE: SANDRO ĐUKIĆ

AYTOPH

**DRAGAN BABIĆ / GORAN BABIĆ / VLADAN BAJČETA / MUHAREM BAZDULJ / GORAN BORKOVIĆ
DUŠAN IVANIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / DRAGIŠA LAPTOŠEVIĆ / SONJA LEOŠ / DAVID KECMAN
DRAGO KEKANOVIĆ / ĐORĐE MATIĆ / GORAN MRAKIĆ / BOJAN MUNJIN / MILIVOJ NENIN
ĐORĐE NEŠIĆ / LUKO PALJETAK / ŠIME PILIĆ / DRAGO ROKSANDIĆ / IGOR RUŽIĆ
MLADEN VESKOVIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / NIKOLA ŽIVANOVIĆ / NENAD ŽIVANOVSKI / VULE ŽURIĆ**